

ACTA
UNIVERSITATIS PALACKIANAE
OLOMUCENSIS
FACULTAS PAEDAGOGICA
CIVILIA V

MOSTY MEZI KULTURAMI

Univerzita Palackého v Olomouci
Olomouc 2010

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou. Za formální i obsahovou správnost odpovídají autoři jednotlivých příspěvků.
Jednotlivé příspěvky prošly anonymním recenzním řízením.

1. vydání

Editoři © Pavel Krákora, Zdeněk Novotný, 2010

ISBN 978-80-244-2482-8

ISSN 1214-1348

Obsah

<i>Pavel Krákora: Předmluva</i>	5
<i>David Hampl: Politická dimenze měst</i>	7
<i>Tomáš Jarmara: Multikulturalismus v politické praxi</i> <i>Evropské unie a České republiky: kulturní integrace</i>	13
<i>Pavel Kopeček: Vladimír Petřek – člověk na křižovatce dějin</i>	19
<i>Pavel Krákora: České, polské a německé politické strany</i> <i>v rakouském Slezsku</i>	23
<i>Denisa Labischová: Formování postojů a hodnot</i> <i>na příkladu historie a současnosti Těšínska</i>	33
<i>Gabriela Medvedřová: Československé školství na křižovatce</i>	45
<i>František Mezihorák, Alena Nelešovská: Zmizelá ulice</i> <i>olomoucké křižovatky kultur</i>	55
<i>Zdeněk Novotný: Filozofové – Jejich křižovatky</i> <i>v českých zemích</i>	59
<i>Josef Oborný: Etické aspekty vztahu mezi současnými národy</i> <i>(na teritoriu strednej Európy)</i>	69
<i>Jenny Poláková: Krásná literatura a setkávání kultur</i>	75
<i>Małgorzata Świder: The Polish-German conflict over the grave</i> <i>of Lassalle in Wroclaw</i>	83
<i>Petr Zima: Dialog jako jeden z důležitých předpokladů</i> <i>fungování demokratické společnosti</i>	97

Předmluva

Města jako křižovatky kultur sehrávaly v evropských i světových dějinách významnou roli, která jim v mnoha ohledech zůstala vlastní do dnešních dnů. V průběhu dějinného vývoje význam měst jako center, kde docházelo k živému kontaktu různých jazyků, národností kultur a náboženství, postupně vzrůstal. Již v antice je za takové město možno považovat Řím coby neuralgický bod rozsáhlé Římské říše, posléze, po jejím pádu na konci 5. století, se Řím stává „hlavním městem“ křesťanství a sídlem papeže. Vedle Říma se v období středověku pozvolna začínají profilovat další střediska živého kontaktu kultur a jazyků – lze zmínit např. byzanstkou Konstantinopol (dnešní Istanbul), Paříž, Bolognu, Antverpy či Londýn. „Multikulturnímu“ charakteru těchto měst v převážné většině případů napomáhala skutečnost, že zde buďto našla své sídlo středověká univerzita – představovala místo, kde se snoubily nejrozličnější jazyky a kultury – anebo se jednalo o významné centrum mezinárodního obchodu. Ve sféře náboženské můžeme v období středověku uvést na svou dobu poměrně ojedinělou symbiózu křesťanství a islámu ve městech na území dnešního jižního Španělska – např. Sevilla – které se do konce 15. stol. nacházelo pod nadvládou muslimů.

V období novověku v souvislosti se zámořskými objevy a postupující kolonizací rozvoj měst coby křižovatek kultur akceleroval a začíná výrazně přesahovat hranice evropského kontinentu. V tomto historickém období jsou fakticky položeny základy dnešních „světových“ metropolí – tavících kotlů kultur a jazyků. Nejvýrazněji se tato tendence projevila v severní a jižní Americe – nelze nezmínit města jako New York, San Francisco, Mexico City, Buenos Aires a mnohá další. Zdejší obyvatelé

(či jejich skupiny) reprezentují v důsledku historického vývoje (přistěhovalectví, migrace) rozmanitou směsicí kulturních a náboženských identit, avšak zároveň zde zakořenilo vědomí určité sounáležitosti, vzájemného respektu a tolerance. Obdobný vývoj (prolínání nejrůznějších kulturních vlivů), zejména od druhé poloviny minulého století a nastupující globalizací, můžeme vysledovat také v mnoha evropských metropolích – viz např. Londýn, Paříž, Amsterdam.

Zaměříme-li pozornost na historický vývoj v českých zemích a blízkém okolí, jako významné místo „křižovatek kultur“ nelze opomenout Prahu, od raného středověku středisko obchodu a od roku 1348 sídlo nejstarší střeoevropské univerzity. V období novověku přebírá tuto roli Vídeň, centrum mnohonárodnostní Habsburské monarchie.

Budoucnost současného globalizovaného světa je do značné míry založena na vzájemné toleranci a vzájemném respektu různých náboženských a kulturních okruhů. Města jako křižovatky kultur v tomto ohledu představují jeden z aspektů, který zmiňovanou toleranci a respekt – ač ne vždy bez potíží (středověké židovské pogromy, arabsko-izraelské spory v Jeruzalému, ad.) – pomáhaly, pomáhají a doufejme, že i nadále budou pomáhat naplňovat.

V Olomouci 10. května 2010

Mgr. Pavel Krákora

Politická dimenze měst

David HAMPL

Abstrakt: Příspěvek se zabývá na výbraných příkladech politickou dimenzí měst. Východiskem je athénská demokracie, uvedeny jsou i minulé a současné konflikty, v nichž města hrála významnou roli.

Klíčová slova: Athény, polis, demokracie, města, konflikty

Kořeny demokracie jsou úzce spjaté s existencí antické polis. Moderní státnost sice nemůže být přenášena do období antiky, ale pokud chceme porozumět roli města v politice, nemůžeme ignorovat antické dědictví. Proto také toto zamyšlení symbolicky začíná v Athénách. Sebevědomí měst v evropském středověku souvisí zejména se situací tehdejších suverénních italských republik. Ačkoli východiska můžeme hledat ve starší historii, k situaci zohledňující politickou dimenzi měst nás přivede období nárůstu nacionalismu ve století dvacátém, které je v mezinárodní politice obzvláště významné. Je téměř nemožné popsat, kolik konfliktů v historii bylo spojeno se specifickou rolí měst. Také proto je nutno učinit výběr a charakterizovat situaci na několika konkrétních příkladech.

Polis odvozuje svůj vznik z primárních společenství. Princip je poměrně jednoduchý. Společenství rodin vytváří rodové vazby, ze kterých později vzniká polis. V těchto společenstvích, která vznikala již od 9. stol. př. n. l., se formovaly občanské postoje „lidu“ (demos), který

se těšil řadě svobod. Legitimita vlády se odvozovala z lidového shromáždění. V době rozkvětu řecké demokracie vykonávalo lidové shromáždění nejen zákonodárnou funkci, ale také určovalo vnější a vnitřní politiku a rozhodovalo o otázkách finančních a vojenských. Vrchol lze nalézt v 5. a 4. stol. př. n. l. v Athénách, kde se antická demokracie opírala o rovnost všech občanů před zákonem a o svobodu projevu. Výkon řady úřadů byl sice časově omezen, ale při kritickém pozorování nelze přehlížet ani nedostatky této formy vlády. Všechna práva a povinnosti se týkaly jen plnoprávných občanů, zatímco ženy, cizinci a otroci téměř žádná práva neměli. Můžeme tedy konstatovat, že v polis ve skutečnosti vládla menšina obyvatel. V přímé demokracii, spojované s rolí lidového shromáždění, vznikalo rovněž nebezpečí, že momentální nálady občanů a demagogie mohou vést ve svých důsledcích k chybným rozhodnutím. Aristoteles proto považoval za nejlepší formu vlády spíše politeiu. Demokracie spolu s tyranii a oligarchií u něj náležela k negativně vnímaným formám vlády. Mnozí myslitelé raději hovoří o ochlokracii (vládě lůzy) než o demokracii. Podle Platóna a Aristotela je horší formou vlády než demokracie pouze tyranida.

Diskuse o výhodách a nevýhodách athénské demokracie se někdy může jevit jako příliš akademická, proto je lépe ukázat konkrétní příklad, který stav demokracie v Athénách ilustruje daleko srozumitelněji. Jméno Sokratovo je dostatečně známo, neboť tato mimořádná osobnost právem náleží k největším filozofům v historii. Sokrates nám ale také ukazuje, že není možné ignorovat ani ty platné zákony, se kterými nesouhlasíme. Byl znám pro své diskuse se spoluobčany na athénské agoře, tedy vlastně tržnici, ale Platón nám ve svých dialozích sdělil, že Sokrates nebyl jen vynikajícím řečníkem. Podle této tradice bojoval v řadě bitev proti Spartě a jako občan povinný vojenskou službou byl velmi odvážný. Athény sice prohrály během peloponéské války svůj boj o hegemonii, přesto byla nově ustanovená a Spartou podporovaná oligarchická vláda, v jejímž čele stál Kritias, u moci jen krátce a došlo k obnovení demokracie. Sokrates byl později za známých okolností odsouzen a svůj rozsudek přijal. Svým jednáním ukázal, že ve světě jsou přítomny hodnoty, za které stojí položit i vlastní život. Athény a jejich politické zřízení hodnotil ve své *Apologii* poměrně pozitivně. Až

Římané jako proslulí válečníci si dokázali Athény podmanit, ale role řecké kultury v Římské říši byla mimořádně významná. Demokracie v Athénách nebyla bez chyb, ale osvědčila se jako více životaschopná než třeba spartské státní zřízení, které bylo silně militarizované a nabízelo jen málo prostoru pro rozvoj ducha.

Druhým městem, které může sloužit jako příklad, je Florencie. Světová proslulost tohoto města je spojována především s obdobím renesance, kdy zde působila řada geniálních umělců. Vztah ke zdejšímu politickému vývoji se jeví jako méně výrazný, přesto se Florencie nesmazatelně zapsala do dějin politického myšlení. Je téměř nemožné hovořit o tradici politické teorie, aniž bychom zmínili N. Machiavelliho a jeho charakteristiku politiky. Ve svém proslulém díle *Vladař* ukázal Machiavelli politiku takovou, jaká ve skutečnosti je a jaké jsou její zákonitosti, aniž by si ji idealizoval. Machiavelli však nebyl jen pouhým teoretikem, působil jako diplomat ve službách florentské republiky u francouzského dvora. Zde byl konfrontován s tím, jak silný je reálný politický vliv Florencie. „*Francouzi si cení jen těch, kdo jsou dobře vyzbrojeni nebo ochotni platit.*“ (Skinner, 1995, s.15) Francie v této době náležela k významným velmocem. Nebylo náhodné, že pojem „velmoc“ vzniká v kontextu italského prostředí doby renesance. Italská města tehdy nepředstavovala reálnou politickou sílu, která by mohla být protiváhou takových velmocí jako byla Francie nebo Španělsko. Machiavelli kladl i ve svém díle značný důraz na vojenskou sílu a sám se pokusil reformovat florentské ozbrojené síly na základě zavedení branné povinnosti. K tomu jej vedla také častá negativní zkušenost s žoldnéřskými jednotkami vedenými kondotiéry, které nebyly vždy loajální. Machiavelli hledal osobnost s výraznými vůdcovskými rysy, která by byla schopna sjednotit Itálii. Určitým vzorem byl pro něj nejdříve Cesare Borgia, který stál v čele papežských vojsk v době pontifikátu papeže Alexandra VI. z rodu Borgiaů. Význam Caesara Borgii však klesl u Machiavelliho poté, co se tento vojevůdce dopustil zásadní chyby podceněním nového papeže Julia II. Julius II. byl nejen schopným a obratným politikem, ale dokázal rovněž vést války a bojovat v čele svých vojsk. Později již Machiavelli mohl zůstat pouze v rovině teoretických úvah, při nichž se opíral o odkaz jednotné antické římské republiky

a inspiroval se jejími ctnostmi. Mnozí politikové se oficiálně od Machiavelliho názorů distancovali, jak to učinil například Friedrich II. ve svém díle *Antimachiavelli*, ale jejich politika již byla velmi pragmatická. V případě zmíněného panovníka bychom mohli uvést např. anexi rakouského Slezska Pruskem, která jako by potvrzovala platnost Machiavelliho zásad.

Také jeden z nejproslulejších francouzských politiků historie kardinál de Richelieu řešil významný problém s jedním městem. Máme na mysli opevněný přístav La Rochelle, který byl mocenským centrem hugenotů (francouzských kalvinistů). Ti nejenže představovali hrozbu pro centralizaci státní moci, ale svou vazbou na Anglii představovali skutečnou hrozbu pro francouzské zájmy a jednotu Francie. Po dlouhém obležení došlo ke kapitulaci tohoto přístavu a posílení královské centrální moci, ale Richelieu se ukázal jako velký státník a zachoval hugenotům i po jejich porážce náboženskou svobodu.

Nové konflikty souvisely se vznikem nových států na politické mapě Evropy po skončení 1. světové války, k nimž patřilo také Polsko a Československo. Tehdejší československý ministr zahraničí E. Beneš dosáhl svou politickou obratností podpory dohodových mocností a rozdělení slezského města Těšína. Krátké vojenské střetnutí mezi oběma státy skončilo československým vítězstvím. Poláci se pokusili sporná území včetně Českého Těšína anektovat svou krátkozrakou politikou v roce 1938, ale jejich úspěch byl pouze dočasný a po 2. světové válce zůstalo rozdělení města na Cieszyn v Polsku a Český Těšín v tehdejší Československu zachováno (Krákora, Nováková, 2008, s. 165). Dne 1. 9. 2009 se k otázce vyjádřil polský prezident a ve svém projevu uvedl, že polská anexe Českého Těšína v roce 1938 byla hříchem.

Meziválečné vztahy Polska a Litvy komplikoval konflikt o Vilnius, který byl počátkem dvacátých let obsazen polskými ozbrojenými silami. Litva měla proto tehdy jako své hlavní město Kaunas a zvažováno bylo také nasazení sil Společnosti národů, k čemuž nakonec nedošlo. Také současné slovenské hlavní město Bratislava neslo původně název Pressburg a bylo spíše než Slováci obýváno židovským, německým a maďarským obyvatelstvem. Složení obyvatelstva se zde až postupně změnilo.

Během studené války se stal Berlín jako rozdělené město symbolem rozděleného státu a rozdělené Evropy. Město bylo v tomto případě rozděleno ideologií a zájmy vítězných velmocí. Identitu města symbolicky přijal J. F. Kennedy svými legendárními slovy „*Jsem Berličan*“. Po sjednocení města měl být jednotný nejen Berlín, ale také Německo a Evropa, ale odstraňování hranic v myslích lidí je mnohem složitější.

Po ukončení studené války došlo k řadě lidských tragédií během konfliktu v bývalé Jugoslávii. Na začátku války se stal známým pád chorvatského města Vukovaru do srbských rukou. Srbské obležení Sarajeva nebo rozdělení Mostaru ukázalo velmi ostře bosenskou situaci a etnické rozdělení obyvatelstva. Zničený a po válce opět obnovený mostarský most se stal proslulým symbolem rozdělení a později pokusu o poválečné sjednocení Bosny. Nezapomínejme však, že v roce 1995 se na evropské půdě opět objevuje pojem genocida. Máme na mysli genocidu spáchanou na muslimských mužích a chlapcích jednotkami bosenských Srbů v muslimské enklávě Srebrenica, které nedokázali zabránit ani nizozemští vojáci mírových sil OSN.

V Rusku bychom mohli nalézt výsledek snah bývalého sovětského generála Dudajeva o nezávislost Čečenska, kdy dvě rusko-čečenské války skončily faktickým zničením města Groznyj, a to navzdory ruskému členství v Radě Evropy.

V Čínské lidové republice pro změnu přestává plnit bývalé tibetské hlavní město Lhasa pouze roli města s výraznou buddhistickou tradicí, ale stále více se stává turistickým centrem a dochází k oslabení jeho skutečné duchovní funkce. K tomu přispívá nepřítomnost tibetského dalajlámy, který pobývá v indickém exilu, a především národnostní politika čínské vlády, spojená s podporou přistěhovalectví etnických Chanů do Tibetu.

Tento stručný exkurs je možno uzavřít ve městě Jeruzalém, které není rozděleno pouze etnicky. Toto město spojuje tradice islámu, křesťanství a judaismu a bylo rozděleno po roce 1948. K jeho opětovnému sjednocení došlo po Šestidenní válce v roce 1967, přesto zůstalo v duchovní rovině vlastně rozděleno. Židé považují Jeruzalém za své hlavní město a tomuto záměru musela v minulosti ustoupit řada arabských domů, které byly zničeny za účelem zpřístupnění Zdi nářků. Mnozí

arabští a palestinští politikové zastávají názor, že také Palestina má mít Jeruzalém jako své hlavní město. Dojde tedy k opětovnému rozdělení Jeruzaléma mezi dva státy? Je snadné konstatovat, že je lépe budovat nové zdi než válčit. V Izraeli již nová zeď vznikla a plní roli prevence proti teroristickým útokům. Je však lépe budovat nové zdi, nebo raději hledat mírová řešení konfliktů?

Literatura:

MACHIAVELLI, N. *Úvahy o vládnutí a vojenství*. Praha: Argo, 2001.

KNECHT, R. J. *Richelieu*. Praha: Paseka, 2002.

KRÁKORA, P. NOVÁKOVÁ, Z. Slezsko ve světle česko-polských vztahů. Nástin vývoje česko-polských vztahů od raného středověku po současnost. In KO-SOWSKA-RATAJ, J., NYCZ, E. (eds.) *Podmiotowość i tolerancja w społecznościach lokalnych pogranicza polsko-czeskiego*. Opole: Instytut Śląski Sp. Z O.O., 2008, s. 157–163.

KŘÍŽKOVSKÝ, L., ADAMOVÁ, K. *Dějiny myšlení o státě*. Praha: ASPI Publishing, 2000.

SKINNER, Q. *Machiavelli*. Praha: Argo, 1995.

SUJA, S. *Operace modré barety*. Praha: Mladá fronta, 1982.

SVENSON, P. *Teorie demokracie*. Brno: CDK, 1995.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. David Hampl, Ph.D.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: david.hampl@upol.cz

Multikulturalismus v politické praxi Evropské unie a České republiky: kulturní integrace

Tomáš JARMARA

Abstrakt: příspěvek se zabývá koordinací imigrační politiky Evropské unie a integrací přistěhovalců v oblasti trhu práce s ohledem na společenské, občanské a kulturní aspekty. Text se dále zaměřuje na význam kulturní dimenze integrace na příkladu programu koncepce integrace cizinců, kterou Česká republika aplikovala od roku 2001.

Klíčová slova: multikulturalismus, kulturní integrace, Evropská unie, koncepce integrace cizinců v ČR

Fenoménu multikulturalismu je v posledních letech věnována značná pozornost jak v akademickém prostředí, tak ve veřejné debatě a masových médiích. I přesto je zřejmé, že zatím nejsme svědky žádného výrazného teoreticko-metodologického průlomu v této oblasti. Problematika multikulturalismu (v jeho nejširším slova smyslu) je v Evropě bezprostředně spjata i s problémem migrace, která následně ovlivňuje domácí i zahraniční politiku evropských zemí. Z politologického hlediska lze sledovat realizované imigrační politiky EU nebo jednotlivých evropských států v kontrastu s požadavky některých názorových proudů multikulturalismu (liberální, konzervativní, pluralistický).

Společná imigrační politika v Evropě je spojena s podpisem Schengenské dohody v roce 1985. Další posun nastal vznikem Evropské

unie, kdy Maastrichtská smlouva začlenila společnou azylovou a migrační politiku do tzv. třetího pilíře, ve kterém byly explicitně stanoveny podmínky pobytu občanů třetích zemí v členských státech EU, přístupu k zaměstnání a případného sloučení rodin. V říjnu 1999 byla na jednání Rady EU ve finském Tampere přijata zásada společného postupu směřujícího k harmonizaci národních legislativ v oblasti azylové a imigrační politiky. V roce 2004 následoval tzv. Haagský program, který představoval pětiletý plán s cílem vytvořit jednotný postup s ohledem na bezpečnostní rizika, ale i potřeby imigrantů. Další soubor opatření přijala Evropská komise v září roku 2005. Požadovala v nich zintenzivnit úsilí zaměřené na integraci přistěhovalců a doplnila jej zprávou, ve které zdůraznila, že přistěhovalectví za prací bude stále více nezbytné k vyrovnaní nedostatků pracovních sil a některých profesí v celé EU. Zároveň zpráva varuje, že nezavede-li se efektivnější politika přijímání přistěhovalců, které potřebujeme, nebudou přistěhovalci schopni naplnit svůj potenciál a přispívat k hospodářskému vývoji EU. Komise ve výzvě zdůrazňuje nejen nutnost vytváření podmínek účasti přistěhovalců na pracovním trhu, ale i předpokladů k jejich zapojení do společenského, kulturního a občanského života.

V České republice jsou výchozími dokumenty politiky vlády v oblasti integrace dvě koncepce s obdobnými názvy: *Zásady koncepce integrace cizinců na území ČR* (1999) a *Koncepce integrace cizinců na území ČR* (2003). V případě první uvedené koncepce byla podpořována činnost nestátních neziskových organizací, a to zejména v oblastech, v nichž nelze uplatnit vliv orgánů státní správy a samosprávy: v oblastech sociálního a právního poradenství, prevence intolerance, rasismu a diskriminace cizinců, podpory kulturního a náboženského života cizinců a v rozvoji vztahů cizinců a jejich komunit s občany. K těmto koncepcím vláda ČR v roce 2001 přijala usnesení o principech a postupu realizace pilotního projektu *Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*, který byl zahájen v červenci 2003 a skončil po plánovaném pětiletém období v roce 2008.

Vláda ČR svůj aktivní postoj v imigrační politice zdůvodňovala demografickou situací, charakteristickou klesající natalitou spojenou

se stárnutím obyvatelstva, předpokládaným ekonomickým růstem a s ním spojeným tlakem na trh práce; zvláště některých jeho segmentů a konkurencí ostatních států při získávání vysoce kvalifikovaných pracovních sil.

Projekt aktivního výběru zahraničních pracovníků vycházel z řady kritérií, které museli případní žadatelé splňovat. Vedle požadované profese, vzdělání (minimálním požadavkem bylo středoškolské odborné vzdělání) a věku se v důvodové zprávě vlády České republiky a později i v materiálech Ministerstva práce a sociálních věcí opakoval požadavek řízené migrace cizinců tak, aby byli schopnosti integrace do české společnosti. Migrace by měla sledovat dlouhodobé cíle, ale brát do úvahy i jiné dimenze než ekonomické, a to zejména **kulturní** dimenzi. S tím, že žadatelům by bylo po splnění náročných podmínek umožněno po relativně krátkém zkušebním období (3 let) získat trvalý pobyt a posléze i české občanství pro sebe a rodinné příslušníky. Preferenční systém byl nastaven způsobem, ve kterém se explicitně zdůrazňoval princip „*geografické blízkosti mezi bydlištěm žadatele a místem výkonu práce v ČR*“ (MPSV, 2004), který byl definován jako **kulturní faktor**. Systém pracoval s 10 místnou bodovou škálou pro vzdálenost do 100 km, kde se za každých dalších 100 km odečítal jeden bod. Celkově museli zájemci získat z maximálně 66 bodů nejméně 25. Z dalších bodovaných kritérií pracujících s kulturním faktorem lze zmínit zkušenost se zaměstnáním v ČR, předchozí zkušenost se životem v ČR a jazykové znalosti. Ministerstvo práce a sociálních věcí, které bylo pověřeno realizací programu, se v první fázi zaměřilo výlučně na slovanské země: Bulharsko, Kazachstán a Chorvatsko s odůvodněním: „*hledali jsme země, které mají podobné životní podmínky, to znamená, aby měli občané těchto zemí větší šance zapojit se do české společnosti*“ (MPSV, 2004). Od 1. 10. 2004 byl projekt rozšířen o občany Běloruska, Moldavska a o čerstvé absolventy českých vysokých škol ze všech států světa. V roce 2005 pak vláda ČR rozhodla o rozšíření výběru kvalifikovaných pracovníků o žadatele ze Srbska, Černé Hory a Kanady. Od roku 2006 o Ukrajinu a absolventy českých středních škol. Současně se posunula hranice i pro zahraniční absolventy českých vysokých škol, kteří ukončili studium po roce 1995 (s výjimkou studujících v rámci rozvojové pomoci).

Politická odpovědnost versus „pluralistický multikulturalismus“

Český příklad ukazuje, že v procesu integrace cizinců je akcentován kulturní faktor. České vlády vycházely z předpokladu, že určitý stupeň kulturní příbuznosti daleko lépe vybaví cizince k plnohodnotné účasti na trhu práce, ale i pro integraci do české společnosti obecně. Nastává zde však rozpor se zastánci multikulturních politik, kteří požadují pro imigranty možnost zachování etnicko-kulturní identity, která pozitivně obohacuje domácí kultury (Barša, 2002). Jedná se o typ multikulturalismu zpravidla označovaný jako **pluralistický** nebo také aktivistický, jenž klade důraz na odlišnost a kulturní rozmanitost, jako hodnoty samy o sobě, které jsou podmínkou dalšího společenského vývoje. Má za cíl integrovat odlišné menšiny při zachování jejich rozdílnosti. Zastánci pluralistického multikulturalismu jsou přesvědčeni, že kulturním menšinám má být zachována možnost rozvíjení svébytnosti za předpokladu, že respektují svobody a práva všech občanů příslušného státu plynoucích z ústav. Stát by měl všem občanům nabídnout univerzální hodnoty svobody a rovnosti zasazené v takových partikulárních obsazeních, které budou přijatelné pro všechny občany daného státu (Barša, 2002). Objevuje se zde ultra-liberální přesvědčení o univerzálních hodnotách, které zvláště ve vztahu k muslimské komunitě jsou dnes již zcela neudržitelné. Pokud opustíme jazyk politicky korektního vyjadřování, ukazuje se, že uchování dvou kolektivních identit – etnicko-kulturní a občanské – není u všech menšin stejná a především u islámské komunity je schopnost zachování dvou identit obtížná či přímo nemožná.

Některé multikulturní proudy zcela odmítají asimilacionismus, a to v jakémkoliv stupni. Vycházejí z přesvědčení, že nutně vede k fundamentálnímu sebe potvrzování menšin a má demoralizující vliv mládež, která následně komplexu méněcennosti přebíjí zvýšenou agresivitou. Příklady z poslední doby však hovoří o opaku. Zkušenosti některých západoevropských zemí dokládají, že příliš liberální postoje a neexistence integračních politik mohou v některých případech vést až k destabilizaci celé společnosti. Zejména v Nizozemsku nebo Francii vznikla na předměstích velkých měst přistěhovalecká ghetta konzervující původní zvyky a tradice. To je zcela zřejmé selhání politiky

pluralistického multikulturalismu. Absence asimilačních technik, jednostranná podpora kulturní svébytnosti muslimských komunit zakonzervovala dogmatické struktury odmítající západní model společnosti, které se izolovaly od majoritní společnosti. Menšiny tím ztrácely možnost získat zaměstnání a dostávaly se do vleku sociálních dávek. Vznikl začarovaný kruh, kdy řešením pro izolované menšiny je radikalizace a nárůst kriminality (Drulák, 2003).

Teoretický model moderní multikulturní západoevropské společnosti se paradoxně podílí i na prohlubující segregaci. Příkladem jsou školské systémy Nizozemí a Francie, ve kterých začali do škol docházet žáci vyrůstající v hodnotovém systému severoafrického venkova. Multikulturní přístup vedl ke snižování úrovně výuky s ohledem na tradiční hodnoty islámských žáků, důrazně odmítajícími kulturní zvyklosti většinové společnosti. Výsledkem byl odliv žáků z původních francouzských a holandských rodin do soukromých škol.

Závěr

Na základě zkušeností z aplikace některých multikulturní politiky je zřejmé, že snahou EU v oblasti přistěhovalectví je regulovaná migrace soustředěná na migranty ze zemí s podobnou kulturní a náboženskou tradicí, kteří se integrují rychle a s menšími vedlejšími náklady. Druhým požadavkem je použití multikulturních politik, které ponechávají přistěhovalcům svobodné rozhodnutí v otázce náboženského vyznání a tradic, ale striktně požadují zachování respektu a dodržování hodnot liberální demokracie.

Česká republika v průběhu 90. let 20. století praktikovala aktivní a politicky odpovědnou imigrační politiku projevující se nejen zdůrazňováním kulturního aspektu, ale i stanovením maximálního počtu azylantů v integračních programech v kombinaci s požadovanou kvalifikací. Přístup státu fakticky uplatňuje občansko-politickou integraci s důrazem na určitý požadovaný stupeň kulturní asimilace. To se projevuje i v českém pojetí občanství, které vychází z modelu „práva země“, kdy imigrant může požádat o státní občanství až po 5 letech trvalého pobytu na území České republiky. Za významné lze považovat

i rozhodnutí v oblasti školství, kde je podle pokynu Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (č. 21836/2000) umožněno přijímat cizince do základních, středních i speciálních škol, a to včetně těch, kteří pobývají v zemi ilegálně. Zvolený model občansko-politické integrace s akcentem na kulturní asimilaci je možno označit za správný. Česká republika se tím může vyhnout některým sporným multikulturním politikám, které se v řadě států západní Evropy (Francie, Nizozemí, Německo) ukázaly jako problematické a konfliktní. Ukazuje se, že soužití různých národností a etnik vyžaduje i určitý typ asimilace, a to zejména v oblasti ústavních principů v rámci interpretačního prostoru, který je určen politickou kulturou země (Taylor, 2001). V našem případě politickou kulturou evropského prostoru. Absence tohoto typu asimilace vede k fragmentaci společnosti (Sartori, 2005). Je-li požadavek „skupinových práv“ absolutizován a prosazován namísto idejí demokracie, lidských práv a spravedlnosti, jeho výsledkem může být izolacionismus a rozpad občanských společností v Evropě.

Literatura:

- BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- DRULÁK, P. Nizozemsku odbila třináctá hodina. In *Mezinárodní politika*, 3/2003, s. 15.
- SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti*. Dokořán: Praha, 2005.
- TAYLOR, CH. *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Filosofia: Praha, 2001.

Internetové zdroje:

Tiskové zprávy Ministerstva práce a sociálních věcí. In <http://www.mpsv.cz/search.php>. Navštíveno: 12. 4. 2010.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Tomáš Jarmara, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
Podlahova 3
702 00 Ostrava
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz

Vladimír Petřek – člověk na křižovatce dějin

Pavel KOPEČEK

Abstrakt: Článek popisuje životní osudy pravoslavného kněze Vladimíra Petříka, jenž poskytl úkryt účastníkům atentátu na R. Heydricha.

Klíčová slova: Vladimír Petřek, nacistická okupace českých zemí, atentát na Heydricha, pravoslavná církev

Výrazné místo v celistvém pochopení rozporuplného období nacistické okupace českých zemí má historie protinacistického hnutí odporu. Pro historickou vědu i popularizující literaturu je jedním z jejích „velkých témat“ atentát na R. Heydricha, který uskutečnili 27. května 1942 členové parašutistické skupiny Anthropoid. Mezi klíčové postavy této hrdinské i tragické události se nepochybně řadí ThDr. Vladimír Petřek, pravoslavný kněz, jenž společně s dalšími představiteli české pravoslavné církve poskytl po atentátu parašutistům úkryt v chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze.

Vladimír Petřek patří mezi osobnosti, kterým dnešní doba – často vytěsňující bolest a smrt a nechápající sebeobětování – nemůže snad ani v úplnosti porozumět. Narodil se 19. června 1908 v tehdy samostatné obci Hodolany u Olomouce v rodině vlasteneckého učitele Josefa Petřka jako druhé z jeho deseti dětí. Talent ke studiu cizích jazyků a hluboké duchovní přesvědčení ho přivedly ke studiu v Jugoslávii na teologickém lyceu v Sremských Karlovcích, kam odešel na popud

biskupa české pravoslavné církve Gorazda. Ve studiu pak pokračoval na pravoslavné teologické fakultě v Bělehradě a do ČSR se vrátil až v roce 1933. Absolvoval vojenskou prezenční službu v Kroměříži, během níž odmítl nabízenou kariéru důstojníka generálního štábu (Šustek, 2008, s. 18).

V prosinci roku 1934 byl Vladimír Petřek vysvěcen v souladu se svým niterným náboženským citem na pravoslavného kněze. Bolestivou epizodou v jeho životních osudech bylo nezdařené manželství, jehož rozpad paradoxně později ochránil Petřkovu manželku a dceru před nacistickou perzekucí. Léta 1934–1942 byla v životě Vladimíra Petřka vyplněna zejména duchovní službou v pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze. V roce 1937 obhájil na pražské Husově bohoslovecké fakultě disertační práci a byl promován na doktora teologie. Účastnil se rovněž kulturního a společenského života, mj. připravoval pro *Kritický měsíčník* filologa a literárního vědce Václava Černého překlady textů jihoslovanských a bulharských básníků (Černý, 1992, s. 268). Působení v YMCA (*Young Men's Christian Association*) přivedlo Petřka do blízkosti dalších aktivistů této organizace (Jaroslava Šimsy, Rudolfa Mareše a Jaroslava Valenty), kteří se později za války stejně jako on zapojili do protinacistického hnutí odporu a obětovali v něm své životy.

Rozbití Československa a nacistická okupace českých zemí v březnu 1939 vedly k výrazné proměně názorového světa Vladimíra Petřka. Do té doby přesvědčený pacifista (mj. účastník pražského zasedání pacifistického Svazu světového bratrství v roce 1935), který měl hluboký odpor k vojenské službě, se aktivně zapojil do boje proti fašismu. Společně s dalšími představiteli pravoslavné církve vystavoval Židům falešné křestní listy, které usnadňovaly jejich případnou emigraci, a v pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Praze našla úkryt řada osob zapojených do odboje.

Nejvýrazněji do „velké historie“ vstoupil Vladimír Petřek po atentátu na R. Heydricha, kdy se podzemní krypta kostela sv. Cyrila a Metoděje stala útočištěm sedmi československých parašutistů, včetně členů skupiny Anthropoid Jana Kubiše a Josefa Gabčíka. Bohužel právě k této klíčové kapitole Petřkova života existuje nejméně pramenů a věrohodných svědectví, které by důkladně osvětlily všechny detaily a okolnosti

jeho jednání. Petřek byl v kontaktu s okruhem podporovatelů parašutistů a měl na starosti zejména praktické záležitosti spojené s jejich přechováváním v kostelní kryptě (Šustek, 2008, s. 34). Po odhalení tohoto úkrytu byl v časných ranních hodinách 18. června 1942 zatčen gestapem ve svém pražském bytě a doveden v poutech ke kostelu, kde se parašutisté bránili obrovské přesile nacistických bezpečnostních sil (Šustek, 2008, s. 47). Po neúspěšné snaze využít Petřka ke zlomení jejich odporu následovalo martýrium věznění a trýznivých výsledků gestapa a nakonec „veřejný“ proces před nacistickým tribunálem v Petschově paláci, při němž byli představitelé české pravoslavné církve Jan Sonnevend, Václav Číkl, Vladimír Petřek a biskup Gorazd (občanským jménem Matěj Pavlík) odsouzeni 3. září 1942 k trestu smrti. Zatímco jeho spoluobžalovaní byli zastřeleni už 4. září, Petřek stanul před popravčí četou na kobyliské střelnici o den později – 5. září 1942. Bylo mu tehdy pouhých 34 let. Jeho nepoddajnou statečnost podvědomě oceňovali i nacisté – K.H. Frank měl údajně později při jedné příležitosti pronést výrok: „*Má-li český národ přežít, nesmí být národem Petřků!*“ (Burian, 2002, s. 91)

Kruté pomstě nacistů byli vystaveni i Petřkovi rodiče a sourozenci, kteří až do okupace žili rodinném domku v Olomouci-Černovíře. Na začátku července 1942 byli zatčeni gestapem, věznění v Olomouci a Brně a poté transportováni do Osvětimi. Hrůzy nacistických koncentračních táborů nepřežili jeho otec, matka, bratři Jaroslav a Miroslav a sestra Milada. Na tuberkulózu, kterou onemocněla během věznění v koncentračních táborech, pak v roce 1957 zemřela i další sestra Vladimíra Petřka Květa.

Ačkoliv Vladimír Petřek pravděpodobně s výjimkou své vojenské prezenční služby nikdy nedržel v ruce zbraň, přesto se v době národního ohrožení dokázal zachovat nesmírně statečně a jeho jednání zaslouží nejvyšší úctu.

Literatura:

BURIAN, M. a kol. *Atentát. Operace Antropoid 1941–1942*. Praha: Ministerstvo obrany ČR – Agentura vojenských informací a služeb, 2002.

ČERNÝ, V. *Křik koruny české. (Paměti 1938–1945)*. Brno: Atlantis, 1992.

GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. XV.b (1938–1945)*. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2007.

ŠUSTEK, V. *Zlato se čistí v ohni*. Praha: Návrat domů, 2008.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Pavel Kopeček

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: kopecekp@pdfnw.upol.cz

České, polské a německé politické strany v rakouském Slezsku

Pavel KRÁKORA

Abstrakt: Příspěvek je věnován vývoji politických stran v rámci rakouského Slezska od druhé poloviny 19. stol. do roku 1918. Mimo ideového zaměření je akcentována národní báze existence politických subjektů, představovaná ve Slezsku Čechy, Němci a Poláky.

Klíčová slova: Politické strany, Slezsko, Češi, Němci, Poláci, nacionalismus, slezský zemský sněm, říšská rada, Rakousko-Uhersko

Slezsko již od raného středověku patřilo k oblastem, kde docházelo ke střetávání různých kultur a jazyků. Nevýznamnější roli v tomto ohledu sehrávali Poláci, Češi a Němci. V raném a vrcholném středověku se Slezsko stalo doménou polských Piastovců, od 14. století zde postupně začíná převládat vliv a moc českých králů, kteří (především král Jan Lucemburský a jeho následník král a císař Karel IV.) zemi přičlenili do svazku korunních zemí. Zároveň na tomto teritoriu od počátku 13. století probíhala intenzivní německá kolonizace. V průběhu dvou následujících staletí již měly mnohé oblasti Slezska (např. Vratislav) převážně německý charakter.

Po roce 1742 došlo v důsledku tzv. slezských válek (součást války o rakouské dědictví) mezi Marií Terezií a pruským králem Fridrichem II. k rozdělení Slezska mezi Rakouské císařství a Prusko. Většina

Slezska se ocitla pod pruskou svrchovaností, Rakousku zůstalo Opavsko, Krnovsko, Těšínsko a jižní část Niska. (Hranice rozdělení Slezska, definitivně stanovená mírem v Hubertsburgu roku 1763, se s menšími úpravami zachovala do dnešních dnů.) Celková rozloha rakouského (resp. českého) Slezska činila 4459 km². V roce 1782 bylo rakouské Slezsko administrativně přičleněno k Moravě, od 1. ledna 1850 pak znovu ustaveno jako samostatná korunní země v čele se zemským prezidentem a zemskou vládou ¹. Slezsko mělo také svůj vlastní zákonodárný sbor – Slezský zemský sněm – do něhož se na základě kuriového volebního systému volilo 31 poslanců ².

V druhé polovině 19. století (především od počátku 60. let) se v rakouském Slezsku, stejně jako v ostatních částech Habsburské monarchie (především pak v rakouských a českých zemích) začala probouzet občanská společnost. S touto skutečností je úzce spjat fenomén zakládání politických stran a hnutí. Vzhledem k národnostnímu složení obyvatelstva tohoto regionu, kde dle sčítání obyvatel z roku 1910 převládali Němci (cca. 44%) následováni Poláky (cca. 32%) a Čechy (cca. 24%), vznikaly v rakouském Slezsku politické subjekty, a to i identického ideového zaměření, striktně na národnostním principu – jedinou výjimku v tomto ohledu představovala sociální demokracie. Autonomii si od počátku zachovávaly pouze polské politické strany, české většinou úzce kooperovaly se svými protějšky na Moravě, slezské německé politické strany se spíše orientovaly na centrální „celorakouskou“ úroveň.

Mezi nejvýznamnější německé strany ve Slezsku patřila – stejně jako v celém Předlitavsku – německá liberální strana, zpočátku nazývaná též jako ústavní strana (Verfassungspartei). Vznikla v roce 1861 a brzy zaujala jednu z dominantních pozic ve vídeňském říšském sněmu. Profilovala se jako všenněmecká strana, která reprezentovala německy hovořící měšťanské a podnikatelské vrstvy (mnohdy židovského původu) a značně rezervovaně se stavěla k požadavkům týkajících se autonomie (národnostního vyrovnání) jednotlivých národů Předlitavska. Němečtí liberálové se především etablovali ve dvou historicky nejvýznamnějších městech rakouského Slezska – Opavě a Těšíně. K čelním představitelům strany zde patřili K. Ditrich (Opava), J. Demel a T. Haase (Těšín), tiskovými orgány slezských liberálů byly noviny nazvané *Silesia* (Bakala

a kol., 1992, s. 62), na Moravě (v Brně) vydávané *Tagesbote aus Mähren und Schlesien* a posléze (od 80. let 19. stol.) deník *Freie Schlesische Presse*. Jedním z rysů slezských německých liberálů byla poměrně silná inklinace k sousednímu Německu, k němuž měli mnohdy blíže (svou roli sehrávalo geografické hledisko) než ke své centrále ve Vídni. Na počátku 70. let 19. století se německá liberální strana rozdělila na několik frakcí. Jedna z nich – posléze nazvaná Německá pokroková strana (*Deutsche Fortschrittspartei*) – se k odkazu německého liberalismu přihlásila a zaujala pozice své předchůdkyně. V rámci Slezska se německá liberální strana opětovně výrazněji prosadila na přelomu 19. a 20. století. Tato skutečnost vyplývala z obdobného postavení strany na Moravě, kde němečtí liberálové dlouhodobě zaujíмали dominantní pozici.

Pozici druhé nejsilnější německé strany ve Slezsku zaujíмали nacionalisté, jejichž reprezentantem se stala Německá nacionální strana (*Deutsche Nationalpartei*), založená v roce 1891 skupinou kolem stoupence německého nacionálního hnutí v Rakousku a antisemity Georga von Schönererera. O čtyři roky později (1895) se strana přejmenovala na Německou lidovou stranu (*Deutsche Volkspartei*). V roce 1901 se od ní odtrhla Schönererova radikálně nacionální frakce nazvaná Všeněmecká strana (*Alldeutsche Partei*). Mezi významné představitele slezských německých nacionalistů naležela skupina politiků soustředěná kolem spolku Nordmark – např. W. Kudlich či E. Rochowanski (srov. Bakala a kol., 1992, s. 62). Slezští němečtí nacionalisté akcentovali – a to daleko silněji než liberální strana – jednotu německého národa, která měla být vyjádřena spojením všech Němců v rámci jednoho státního celku. Strana se rovněž vyznačovala silným antiklerikálním zaměřením, což jednoznačně reflektovalo vliv tzv. Kulturkampfu v sousedním Německu. Své názory němečtí nacionálové prezentovali na stránkách novin nazvaných *Deutsche Wehrt*. Umírněnější křídlo (v Čechách a na Moravě reprezentované Německou dělnickou stranou – *Deutsche Arbeiterpartei*) inklinující k národnímu socialismu vydávalo list *Neue Zeit*. Nacionální socialisté, kladoucí důraz na sociální rozměr a podporu kvalifikovaných dělníků, měli nejsilnější pozice v průmyslové části Slezska – tj. na Ostravsku a Karvinsku. K významným spolkům, v němž slezští němečtí nacionálové získali značný vliv a pozice – stejně jako

v Čechách a na Moravě – patřil Deutsche Schulverein aktivně podporující expanzi německých škol.

Víceméně okrajovou pozici ve spektru německých politických stran rakouského Slezska zaujímala Německá agrární strana (Deutsche Agrarpartei) založená roku 1905, která úzce kooperovala s národními socialisty. Strana, reprezentující velkostatkáře a částečně i střední rolníky, byla odkázána na mateřskou organizaci v Čechách, ač její pozice ve Slezsku byly paradoxně silnější než na tradičně agrární Moravě (srov. Malíř, Marek a kol., 2005, s. 476). Analogicky se ve Slezsku vyvíjela situace německých křesťanských (katolických) stran, z nichž se zde významněji prosadilo křesťansko-sociální hnutí, které bylo úzce spjato s obdobným proudem na Moravě (Křesťanskosociální zemská strana pro Moravu – Christlichsoziale Landespartei für Mähren).

Zájmy dělníků a širokých vrstev obyvatelstva se staly – vedle národních a křesťanských sociálů – doménou programu sociální demokracie. V Habsburské monarchii vznikla v dubnu 1874 (sjezd v Neudörflu) jako celorakouská strana, až posléze dochází k organizaci na národnostním principu – v českých zemích od roku 1878. I přes tuto skutečnost sociální demokracie národnostní princip striktně nerespektovala, takže často docházelo ke vzájemné kooperaci jednotlivých „národních“ stran. To byl i případ Slezska, kde vedle sebe existovaly německá, česká a polská sociální demokracie. Všechny tři strany se snažily zachovat si svou autonomii a hájit zájmy konkrétních skupin českého, polského či německého dělnictva (a zároveň tím prohlubovat jeho národní vědomí). V praxi se však tato politika příliš neosvědčovala. V průmyslové oblasti Ostravska (jeho slezské části) a Karvinska se koncentrovaly široké masy dělníků (především horníků) ze všech částí Rakousko-Uherské monarchie – především pak z Haliče, Bukoviny, Slovenska (Horních Uher). Jejich sepětí s původním prostředím bylo přetrženo a národní uvědomění zatlačeno do pozadí. Do popředí se u nich naopak dostávalo povědomí sociální sounáležitosti – nízké mzdy, mnohdy nesnesitelné pracovní podmínky, dvanáctihodinová pracovní doba (včetně zaměstnávání žen a dětí), špatné životní podmínky v dělnických koloniích (v dnešní terminologii by bylo možno označit je jako chudinské slumy), ad.

Největší aktivizace sociální demokracie ve Slezsku spadá do období po roce 1890 – v dubnu 1890 proběhla v ostravsko-karvinském revíru velká hornická stávka, v květnu téhož roku se na Ostravsku poprvé slavil 1. Máj. Sociální demokracie se pravidelně zaštiťovala všechna vystoupení nespokojených horníků – mohutné stávky v letech 1894, 1896 a 1900 (srov. Bakala a kol., 1992, s. 63–64). Právě organizace těchto stávek a také dalších dělnických aktivit byla téměř vždy záležitostí sociální demokracie jako celku bez ohledu na její národní sekce. Stejně tomu bylo i při zastupování dělnictva v centrálním parlamentu – říšské radě – kde se ve vztahu ke Slezsku (Ostravsku, Karvinsku, Těšínsku) pouze minimálně akcentovala příslušnost sociálnědemokratických poslanců k národním frakcím. Národnostní rozpory se samozřejmě i přes tyto skutečnosti objevovaly, avšak většinou se týkaly vyšších funkcionářů strany (autonomisté versus centralisté, neshody však často byly také v osobní rovině). K předním činitelům sociální demokracie ve Slezsku patřili P. Cingr a J. Prokeš z české sociální demokracie, H. Jokl a M. Arbeitel z německé sociální demokracie, T. Reger, E. Chobot, F. Delong či F. Nowak z polské sociálně demokratické strany (Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska). Důležitou součástí a oporou sociálně demokratické politiky ve Slezsku (podobně jako jinde v monarchii a Evropě) se staly odborové organizace – mezi největší patřil odborový spolek Prokop. Z hlavních tiskových orgánů strany lze zmínit *Duch času*, *Odborné listy*, *Schlesische Volkspresse*, *Równość* či *Robotnik Śląski*. Na přelomu 19. a 20. století se pro sociální demokracii stalo ústředním tématem prosazení všeobecného rovného volebního práva. Po jeho zavedení a prvních volbách do říšské rady v roce 1907 se sociální demokracie ve Slezsku stala se ziskem šesti mandátů nejsilnější politickou stranou – poslanci Petr Cingr, Čeněk Pospíšil, MUDr. Ryszard Kunicki, Tadeusz Reger, Matyáš Eldersch, Jan Prokeš (za moravskou část Ostravska) a František Tomášek.

V následujícím období se však uvnitř slezské sociální demokracie dále prohlubovaly rozpory mezi centralisty, kteří hájili jednotu strany bez ohledu národnost členstva a nacionálněji orientovanými autonomisty (částečně ovlivňovanými národně socialistickými stranami). Tyto konflikty se ještě více zintenzívnily po roce 1914, takže v předvečer

zániku Rakousko-Uherska vedly ke striktnímu rozdělení strany na základě národního principu.

Z českých politických subjektů si až do 90. let 19. století nejsilnější pozici udržovala konzervativně-liberální Národní strana (označovaná též jako staročeská)³. Její působení se soustředilo především na Čechy (F. L. Rieger) a Moravu (A. Pražák), ve Slezsku byly její aktivity spjaty s rozvojem českého národního života. K předním osobnostem Národní strany zde patřil F. Stratil, v jejím okruhu se dále angažovali historikové V. Prasek a J. Zukal, obrozenec C. Lelek a další. V roce 1877 byla jako impuls pro další rozmach českého národního hnutí ve Slezsku z iniciativy Národní strany založena Matice opavská (stála u zrodu prvního slezského českého gymnázia v Opavě – 1883). V 80. letech 19. století následovalo zakládání dalších českých spolků – Beseda, pěvecké, divadelní hasičské aj. spolky, Sokol. Hlavním tiskovým orgánem Národní strany se stal *Opavský týdeník* (redaktor J. ZACPAL).

Na přelomu 19. a 20. století se slezská národní strana rozštěpila⁴. Došlo k odloučení liberálního křídla a založení Slezské lidové strany (v Čechách označována jako Mladočeši, oficiálně Národní strana svobodomyslná), která následně navázala užší kooperaci s obdobně zaměřenou Lidovou (pokrokovou) stranou na Moravě⁵. Vedle Slezské lidové strany vznikaly ve Slezsku na počátku 20. století – podobně jako v Čechách a na Moravě – další české politické strany. Šlo především o národní socialisty (protipól německých národních socialistů), kteří ve svém programu kromě sociálních otázek akcentovali národní aspekty. Strana deklarovala svou organizační jednotu v pěti korunních zemích, což měl podepírat její oficiální název Národně sociální strana v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Horních a Dolních Rakousích. Největší podporu získali národní socialisté – společně se sociální demokracií – v průmyslové oblasti Těšínska (Ostravsko, Karvinsko). Pro oblast Slezska vydávala strana časopis nazvaný *Slezské slovo*. Své pozice si v rakouském Slezsku vydobyla také Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana pro Moravu (založena v roce 1899), která, jak vypovídá její název, měla těžiště svého působení na Moravě, ve Slezsku se její doménou stala především oblast Opavska a jižní části Těšínska. Tiskovým orgánem strany byl časopis *Naše Slezsko*. Identickou organizaci

společnou pro obě země měla Česká agrární strana pro Moravu a Slezsko (založena v roce 1904). Ideově vycházela z tzv. agrarismu, který lze definovat jako „*politické, hospodářské a sociální hnutí všech, kdo hlásají, že půda a její řád mají rozhodující význam pro národ, stát a lidstvo*“ (Malíř, Marek a kol., 2005, s. 415). K čelním osobnostem agrární strany ve Slezsku patřil její předseda F. Zika. Stál u zrodu několika zemědělských a průmyslových spolků (např. Ústřední hospodářská společnost) a angažoval se v českém národním hnutí. Čeští agrárníci vydávali od roku 1912 časopis *Slezský venkov*.

Z polských politických stran se v rakouském Slezsku mimo již zmínované sociální demokracie nejzřetelněji profiloval Svaz slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików), založený již v roce 1883. Svaz měl blízko k podobně zaměřeným německým a českým křesťanským stranám, v jeho programu se však výrazněji uplatňovaly národní prvky – zejména zrovnoprávnění polštiny ve veřejném životě (heslo *Przez lud dla Boga i ludu*). Strana se rovněž stavěla proti centralismu a prosazovala ideu rakouského státního patriotismu s federativním uspořádáním monarchie (srov. Malíř, Marek, 2005, s. 498). Z vedoucích činovníků strany lze zmínit především jména I. Świeżyho, T. Dudka a J. Londzina. Svaz polských katolíků vydával od roku 1884 list nazvaný *Posel Związku Śląskich Katolików*. Evangelickou část Poláků v rakouském Slezsku reprezentovala Slezská lidová strana (Śląska Partia Ludowa – Schlesische Volkspartei) oficiálně ustavená v roce 1909. Jednalo se většinou o starousedlíky, kteří se vymezovali vůči nově příchozím Polákům z Haliče a Malopolska – dělníkům a horníkům v průmyslové části Těšínska. Hovořili polsky resp. polským dialektem (část z nich i německy), avšak za etnické Poláky se nepovažovali a zdůrazňovali svou historickou příslušnost ke Slezsku. Vžilo se pro ně označení Šlonzáci (Slezané, Schlesier) a pro svou inklinaci a sympatie k Němcům se často nazývali deutschfreundlich⁵⁾. Nejvýznamnější osobností strany a zároveň její zakladatel byl J. Koždoň, tiskovým orgánem časopis *Ślązak*. Slezská lidová strana stála na pozicích rakouského patriotismu, odmítala ideu polské státnosti (srov. Malíř, Marek a kol., 2005, s. 507), takže ostatními polskými politickými subjekty na Těšínsku nebyla za polskou stranu považována.

Polské národní zájmy v rakouském Slezsku programově hájily Polská národní strana (Polskie Stronnictwo Narodowe), jejíž počátky sahají do roku 1884 a Radikálně národní strana (Stronnictwo Radykalno Narodowe) založená v roce 1897 ve Fryštátě, v roce 1906 přejmenovaná na Polskou lidovou stranu (Polskie Stronnictwo Ludowe). K zakladatelům Polské národní strany patřili bratři Andrzej a Jerzy Ciencalové spolu s F. Michejdou. Strana vydávala od roku 1885 periodikum *Przyjacieł Ludu*. Radikálně národní strana, reprezentující bohaté rolníky a polskou inteligenci, byla spjata se jmény F. Friedela, J. Chobota a později (po přejmenování) se v ní prosadili F. Michejda a J. Kiedroń. Vydávala *Głos Ludu Śląskiego*. V roce 1911 došlo (z iniciativy J. Kiedroně) ke sloučení obou zmíněných polských národních stran – vzniklo Polské národní sjednocení (Polskie Zjednoczenie Narodowe), jehož tiskovým orgánem se stal *Dziennik Cieszyński*. Nová strana se profilovala jako otevřená pro všechny sociální vrstvy Poláků žijících v rakouském Slezsku.

Výše uvedený přehled politických subjektů v rakouském Slezsku na přelomu 19. a 20. století, jejich působení a ideově-programového zaměření, je dokladem aktivizace politického života, který zároveň představoval oporu pro národnostní emancipaci Čechů a Poláků, v případě Němců šlo o zachování jejich křehké hegemonie (zpočátku plně ovládali slezský zemský sněm), často posilované geografickou blízkostí nově zformované evropské velmoci – vilémovského Německa. Politické strany ve Slezsku – jak bylo zmíněno – vznikaly převážně na národnostním principu, avšak tato skutečnost jim nijak nebránila sbližovat se a kooperovat s obdobně ideově zaměřenými subjekty (liberálové, agráři, ad., v případě sociální demokracie se mnohdy národnostní rozdíly dokonce stíraly), především na půdě slezské zemského sněmu. Slezské politické strany vysílaly pravidelně své zástupce do vídeňského říšského sněmu, nejúspěšnější v tomto ohledu byli němečtí liberálové, po zavedení všeobecného hlasovacího práva v roce 1907 sociální demokraté.

Po zániku Rakousko-Uherské monarchie v říjnu 1918 zůstala většina část bývalého rakouského Slezska v rámci nově vzniklé Československé republiky – po stanovení hranice s Polskem na základě arbitráže vítězných dohodových mocností (Rada vyslanců) v roce 1920 byla k Polsku

připojena východní část Těšínska, na základě versailleských dohod naopak připadla ČSR na úkor Německa oblast Hlučínska. Systém politických stran v československém Slezsku zůstal zachován z předchozího období. České zemské strany se staly součástí centralizovaných politických stran se sídlem v Praze (agrárníci, sociální demokraté ad.), německé a polské strany se transformovaly na strany menšinové, které se staly respektovanou součástí politického systému nového státu.

Poznámky:

⁽¹⁾ V letech 1860–1861 došlo na krátkou dobu k opětovnému sloučení rakouského Slezska s Moravou, které se ve Slezsku nesetkalo s pozitivní odezvou, takže k 1. dubnu 1861 byl rakouskému Slezsku navrácen statut země.

⁽²⁾ Slezský zemský sněm vysílal při volbách do říšské rady 6 poslanců (od roku 1861), posléze se tento počet navýšil na 10 poslanců. Slezský zemský sněm měl jedno specifikum, a sice virilistu (nevoleného čestného člena), kterým byl vratislavský arcibiskup (část vratislavské arcidiecéze se nacházela na území rakouského Slezska – Jesenicko), i když šlo i cizího státního příslušníka.

⁽³⁾ Národní strana (staročeši) patřila od počátku 60. let 19. stol. do konce 19. stol. k nejvýznamějším českým politickým subjektům v Čechách a podobně tomu bylo i ve Slezsku.

⁽⁴⁾ Blíže k otázkám politických stran na Moravě od druhé poloviny 19. stol. do roku 1918 viz MEDVEĎOVÁ, G., KRÁKORA, P. Mnohonárodnostní společnost a politické strany českých zemí v období Habsburské monarchie se zvláštním zřetelem na Moravu In STANĚK, A., DOPITA, M. (eds.) *Multikulturalita a výchova k občanství*. Olomouc: SPHV, 2007. S. 209–226.

⁽⁵⁾ V Čechách a na Moravě proběhl proces štěpení Národní strany zhruba o deset let dříve než ve Slezsku (v Čechách 1874 – Národní strana svobodomyslná, mladočeši). V roce 1891 liberální mladočeši velkým rozdílem porazili staročechy ve volbách do říšského sněmu a stali se vůdčí silou na české politické scéně.

Literatura:

BAKALA, J. *Slezsko*. Opava: Matice opavská, 1992.

JANÁK, J., HLEDÍKOVÁ, Z., DOBEŠ, J. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

MALÍŘ, J. *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

- MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. Politické strany. *Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu. I. díl.: Období 1861–1938*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005.
- MEDVEĎOVÁ, G., KRÁKORA, P. Mnohonárodnostní společnost a politické strany českých zemí v období Habsburské monarchie se zvláštním zřetelem na Moravu. In STANĚK, A., DOPITA, M. (Eds.) *Multikulturalita a výchova k občanství*. Olomouc: SPHV, 2007. S. 209–226.
- STANĚK, A. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2007.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Pavel Krákora
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: pavel.krakora@upol.cz

Formování postojů a hodnot na příkladu historie a současnosti Těšínska

Denisa LABISCHOVÁ

Abstrakt: Příspěvek je věnován otázce posílení regionální dimenze vzdělávání a vymezení významu dějin a současnosti multietnického regionu Těšínska pro formování historického vědomí mládeže a utváření interkulturních postojů. Text představuje dílčí výsledky obsahové analýzy učebnic a empirického výzkumu vědomostí a postojů české a polské gymnaziální mládeže ve vztahu k Těšínsku.

Klíčová slova: Těšínsko, regionální dimenze vzdělávání, historické vědomí, interetnické postoje, empirický výzkum

Minulost a současnost Těšínského Slezska, určovaná mísením rozličných etnik, vzájemným kulturním obohacováním i národnostními a politickými konflikty, představuje rozmanitý informační a formativní potenciál, jenž však zůstal v českém školství dlouhá léta nevyužit. V souvislosti s kurikulární reformou sekundárního vzdělávání začíná být regionální tematika akcentována a prolíná také několik úrovní rámcového vzdělávacího programu (vzdělávací oblast Člověk a společnost, průřezová témata Multikulturní výchova a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech).

Současné pojetí školního dějepisu je zaměřeno na výklad národní historie v evropském kontextu se zřetelem ke specifické situaci

středoevropského regionu, na kultivaci historického vědomí a formování žádoucích postojů, odbourávání nepřátelských a antagonizujících předsudků a nacionálních stereotypů. Je nesporné, že dějepis a základy společenských věd významnou měrou přispívají k utváření (mnohdy stereotypního)¹ obrazu vlastní minulosti, k formování identity jedince. Dějiny a současnost Těšínského Slezska mají ve výuce své nezastupitelné místo jednak jako příklad regionu přesahujícího hranice jednoho státu, jednak jako východisko pro objasnění pojmu národní a etnická identita, multietnicita, multikulturní společnost, a pro rozvíjení interetnických postojů.

Do centra pozornosti oborové didaktiky se dostává empirický výzkum, bez něhož by se vymezení aktuálních výchovně vzdělávacích cílů dějepisného a společenskovědního vyučování v souladu s principy současného kurikula neobešlo². Jak naznačují výzkumy zaměřené na obsahovou analýzu českých a polských dějepisných učebnic z hlediska prezentace minulosti sousední země, lze konstatovat jisté rozdíly v interpretaci kontroverzních témat historie těšínského regionu ve 20. století. České učebnice se sporným a konfliktním momentům do značné míry „vyhýbají“ redukcí textu na základní (mnohdy až strohé) informace, což platí jak pro dějinné události vedoucí k teritoriálně „uspokojivému“ řešení pro československou stranu (spor o Těšínsko po první světové válce), tak pro ty mezníky, jež mohou být vnímány jako historická „křivda“ (polský územní zábor v roce 1938). Autoři nerozvádějí staré spory, jež jsou povětšinou pokládány za nepodstatný, okrajový problém. Naopak polské učební texty vykazují vyšší míru emocionality a jistou tendenci zdůrazňovat negativní dimenzi česko-polských vztahů v minulosti. Příkladem může být nahlížení na meziválečné Československo prizmatem těšínského konfliktu a jednostranné zdůrazňování negativních stránek tehdejší československé národnostní politiky (Gracová, 2004, s. 21–22).

Důsledkem prvního přístupu, který se kontroverzím ve výkladu společných dějin „vyhýbá“, je neznalost, nezájem a nepochopení mnohým ožehavějším otázkám v současných bilaterálních vztazích, ať již máme na mysli vzrušené diskuze na téma pojmosloví Těšínsko/Zaolzí, Olše/Olza, Český Těšín/Těšín, problematiku dvojjazyčných místních názvů

či částí české veřejnosti nechápané a negativně vnímané aktivity představitelů polské národnostní menšiny reprezentované Kongresem Poláků v České republice. Druhý přístup, akcentující konfliktnější situace ve vzájemných vztazích, může vést k posilování nevraživosti vůči příslušníkům jiné etnické skupiny, zdůvodňování současných problémů historickou zkušeností a utvrzování negativních heterostereotypů³. Můžeme tvrdit, že oba přístupy přispívají přibližně stejnou měrou k snadnější manipulovatelnosti, ať již nejrozumnějšími extremistickými uskupeními, tak médií, která si v případě aktuální potřeby historickými stereotypy „ráda“ poslouží (výsledky analýzy polského tisku na Těšínsku pro roce 1989 z hlediska nacionálních stereotypů – viz Borák, 2010, s. 125–140).

Je zřejmé, že zcela „objektivní“ interpretace dějin není reálná⁴, výklad minulosti je vždy do jisté míry ovlivněn „zmytologizovaným“ věděním, obrazem minulosti předávaným mezigeneračně, historickou kulturou a historickou zkušeností společnosti, jejímž příslušníkem je také každý odborník-historik (srov. Beneš, 1995). Je ovšem nezbytné rozvíjet mezinárodní komunikaci a spolupráci v oblasti tvorby učebnic, jejímž výsledkem mohou být rovněž některá doporučení, jak výukové texty korigovat tak, aby neobsahovaly explicitní „nepřátelské obrazy“ druhých⁵. Jistou cestou může být také změna tradičního pojetí dějepisu, v němž dominují dějiny politické, směrem k dějinám kulturním a dějinám každodennosti.

Prezentace učiva v učebnici ani školní výuka jako celek (určovaná do značné míry způsobem výkladu učitele, jeho názory a postoje) nejsou samozřejmě jedinými faktory utvářejícími názory a postoje žáků (působení médií, internetu, rodiny), přesto je jejich význam nepopíratelný. V této souvislosti je možno upozornit na některá výzkumná zjištění, která odpovídají výše nastíněným tendencím ve výkladu společné minulosti na Těšínsku.

Empirický výzkum byl proveden na vzorku české a polské gymnaziální mládeže, přičemž specifikum zkoumaného souboru spočívalo především v oslovení žáků z Gymnázia s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně, které umožnilo sledovat jisté difference v odpovědích respondentů – skupiny dotázaných tvořili: 1. čeští gymnazisté z Ostravska, 2. čeští gymnazisté z odlehlejších regionů ČR, 3. polští gymnazisté

z Cieszyna, 5. polští gymnazisté z odlehlejších regionů Polské republiky, 5. gymnazisté z polského gymnázia v Českém Těšíně (Mitręgová, 2007; Gracová, 2004; Labischová, 2010).

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit úroveň nejzákladnějších vědomostí o Těšínsku, resp. Slezsku, identifikovat případné problémy v současných česko-polských vztazích, postihnout míru obliby sousedního národa ve srovnání s jinými Evropany v postojích českých a polských středoškoláků a zachytit nejvýraznější rysy vzájemného stereotypního obrazu Čechů a Poláků⁶.

Dle tohoto výzkumu činí gymnazistům již jen vymezení Slezska značné potíže. Jak čeští, tak polští gymnazisté se omezili převážně na velmi obecné geografické určení regionu, o historickou specifikaci se pokusilo většinou méně než 10 % respondentů (s výjimkou zmínky o územních ztrátách za vlády Marie Terezie českými středoškoláky, připomeňme, že tereziánské období náleží k „oblíbeným“ tématům českého dějepiscectví a také v učebnicích je mu věnován značný prostor). Patrná je národní perspektiva nahlížení na region, zejména na straně respondentů z odlehlejších regionů Polské republiky, kteří akcentovali polskou část území (čeští gymnazisté volili častěji formulaci *hraniční území ČR a Polska*). Výzkum potvrdil také obecně známou tezi o tom, že ve České republice často nesprávně splývá označení Slezsko se severní Moravou (20 % odpovědí), což je zřejmě důsledkem skutečnosti, že Slezsko bylo dlouhá desetiletí v rámci správního členění republiky součástí Severomoravského kraje.

Samotné Těšínsko je pro významnou část českých i polských gymnazistů takřka neznámým pojmem. Většinu získaných odpovědí (realitní četnosti nepřesáhly 7 %) nelze považovat za uspokojivé vymezení této oblasti – převládají nic neříkající či příliš vágní označení *území kolem Těšína*, *hraniční území ČR a Polska*, *jižní Polsko* atd. Těšínsko jako součást Slezska vnímají nejvíce gymnazisté z Cieszyna (12,5 %), naopak v odlehlejších regionech Polska nezvolil tuto odpověď nikdo. Dotázaní z obou částí Těšína zmínili v několika případech spojitost s řekou Olší, jež zcela absentuje v reakcích českých gymnazistů.

Těšínsko jako důležitý historický fenomén chápe minimum respondentů – ovšem také zde je určitý regionální rozdíl: dějinná dimenze

figurovala v odpovědích přibližně 10 % gymnazistů z obou částí Těšína a 7 % Poláků z jiných oblastí Polska, v případě českých respondentů se jednalo o minimum odpovědí.

O historické hranici Těšínského knížectví mají čeští respondenti jen velmi mlhavou představu, o čemž svědčí fakt, že region Těšínsko se jim pojí výhradně s Českým Těšínem a že ani jeden (!) český respondent neuvedl některé z jiných měst. Obzvlášť zarážející je tento fakt v případě gymnazistů z Ostravska, kteří nedisponují nejzákladnějším povědomím o vlastním regionu. Polští gymnazisté z obou částí města jsou v tomto ohledu mnohem lépe informováni – především polští gymnazisté z obou částí Těšína si vzpomněli na Třinec (35 %), Jablunkov (23 %), Karvinou (22 %), dále Frýdek, Bohumín, Orlovou.

Také polské obce těšínského regionu jsou dobře známy pouze polským respondentům z Českého Těšína, dotázaní z jiných měst Polska a obě skupiny českých gymnazistů se omezili toliko na Cieszyn.

K problematice sporu o Těšínsko se nedokázaly vyjádřit tři čtvrtiny českých respondentů a polovina respondentů z Polska. V případě polských gymnazistů z Českého Těšína je to však již jen necelá čtvrtina dotázaných. Skutečnost, že se učitelé českotěšínského gymnázia tomuto citlivému tématu v dějepisné výuce patrně důkladněji věnují, naznačuje vysoké procento odpovědí vystihujících podstatu konfliktu (přes 50 %) ve srovnání s ostatními skupinami dotázaných. Je nutno podotknout, že žáci tamějšího gymnázia absolvují v rámci dějepisné výuky opírající se o učebnice vydané v Polsku, také rozsáhlý exkurz do historie českých zemí s využitím české učebnicové sady.

Jedna z postojových položek dotazníku směřovala k percepci možných problémů, jež zatěžují současné česko-polské vztahy. Zajímalo nás, nakolik je zasažena historická rovina a jaký vliv je přisuzován dnešním vzájemným kontaktům a nejnovějšímu politickému dění. Necelá polovina polských a přes 60 % českých gymnazistů (bez regionálních rozdílů) nebylo ochotno se nad úkolem zamyslet a ponechalo ho bez jakékoliv odpovědi. Polští respondenti uváděli nejčastěji historické konflikty, konkrétně spor o Těšínsko (43 %). Zmíněný územní spor sice uvedla také část českých dotázaných, ale relativní četnosti jsou v porovnání s polskými odpověďmi výrazně nižší, což vyplývá i z analýzy

předchozích položek, kdy gymnazisté z ČR prokázali povrchnější znalost problematiky. Je nutno upozornit, že čeští středoškoláci z příhraničního regionu připisují sporu o Těšínsko menší význam (8 %) než žáci ze vzdálenějších oblastí ČR (14 %).

Především respondenti z Ostravska zmiňovali naopak spíše ekonomické argumenty. Část dotázaných si je vědoma vlastních nedostatečných vědomostí o historii a kultuře sousedního národa. Polští gymnazisté z obou částí Těšína spatřují jisté potíže v nedostatku tolerance (11 %) – gymnazisté z ČR jej neuvedli ani jednou.

Největší množství různorodých odpovědí jsme zaznamenali u Poláků v Českém Těšíně (jazykové potíže, národnostní problémy, náboženské otázky), naopak pouze gymnazisté z města na pravém břehu Olše pociťují jisté ekologické ohrožení z průmyslových podniků v ČR. Zlomek českých středoškoláků a Poláků z odlehlejších regionů Polska je přesvědčen, že v bilaterálních vztazích se nevyskytují problémy žádné.

Výzkumy historického vědomí nejsou orientovány pouze na vědomostní dimenzi. Pro jeho komplexnější postižení je nutno zjišťovat také postoje mladých lidí, které se v mnoha ohledech od znalostí z oblasti dějin a případných interetnických konfliktů v minulosti odvíjejí.

Zaměříme-li pozornost na vzájemné sympatie Čechů a Poláků⁷, zjistíme zřetelnější oblibu Čechů z polské strany – v průměru 28 % (největší sympatie k Čechům přiznali dotázaní z Polského Těšína – 41 %) – než je tomu opačně. Poměrně nízké relativní četnosti pozitivních odpovědí českých gymnazistů (ČR 7 %, gymnazisté na Ostravsku mají k severním sousedům o něco vřelejší vztah – 11 %) však nejsou s největší pravděpodobností výrazem intenzivnějších negativních postojů vůči Polákům, nýbrž spíše nevědomosti a nízké míry informovanosti o polských dějinách a kultuře a také obecnější tendence vybavovat si ve spojení s „Evropou“ častěji vyspělé západoevropské země.

Všichni dotázaní měli možnost několika slovy svou volbu odůvodnit, využilo ji přibližně 10 % z nich. Ve spojení s Poláky zmiňovali čeští gymnazisté nejčastěji blízkost Čechům danou příslušností ke slovanské jazykové skupině, podobnou mentalitu, kulturu, historii, pozitivní rysy „národní povahy“ (přátelští, příjemní, pohostinní, milí, vstřícní), opakovaně se objevil i obdiv k polskému vlastenectví a národní hrdosti.

Dotázaní z Polska argumentovali ve vztahu k Čechům především turistikou a nákupními možnostmi, přátelskými kontakty z pobytů v sousední zemi, dojmy z návštěv kulturních a historických památek či přírodních zajímavostí. Podobně jako čeští kolegové vyzdvihla část středoškoláků některé povahové vlastnosti, jež jsou podle nich pro Čechy typické (přátelskost, veselost, smysl pro humor, pohostinnost, otevřenost), a podobnost české a polské mentality. Zaznamenali jsme také sympatie k politice ČR – vzájemná podpora při vstupu do EU, přátelský postoj ČR k Polsku, ale také absence pocitu bezpečnostního ohrožení z české strany.

Téměř čtvrtina gymnazistů z měst na Ostravsku vyjádřila jisté antipatie vůči Polákům, což je o 10 % vyšší podíl než v jiných regionech ČR (12 %). Potvrzuje se tím předpoklad, že častější kontakty a kulturní blízkost významně korelují s negativním emocionálním zabarvením vzájemných heterostereotypů (Jaworski, 1983, s. 73). Jistým překvapením je zjištění, že 10 % polských respondentů z Českého Těšína jmenovalo vlastní etnickou příslušnost mezi třemi nejméně sympatickými evropskými národnostmi.

Nevelké části českých středoškoláků na severních sousedech vadí „kšeftaření“ (časté pejorativní označení *šmelináři*, *trhovci*) a nepořádek, na některé z nich působí směšně polština, výjimečně se objevila nelichotivá označení jako arogantní, povýšení, vtíraví, hrubí, zaostalí. Antipatie vůči Čechům pramení u některých polských respondentů z pocitu, že samotní Češi nemají rádi Poláky (chovají se povýšeně, neuctivě se o nich vyjadřují, pokládají je za zloděje a obtěžující podomní obchodníky, přičemž nevědí nic o polské historii a kultuře). V odpovědích se dále objevila argumentace negativními osobními zkušenostmi z turistiky, příp. z chování příslušníků české policie. Minimum reakcí se pojilo s „národním charakterem“ (zbabělost, snadná manipulovatelnost, nezdvořilost), s jazykem, příp. s odkazem na konzumaci knedlíků či piva (zesměšňující označení *knedloši*, *pivoši*).

Stereotypní obraz Poláka není v očích českých studentů nikterak jednoznačný a zřetelný (srov. Valenta, 1998, s. 91). Pouze o jedné „typické“ charakteristice je přesvědčena nadpoloviční většina dotázaných (zbožnost). Dále se v daném výčtu vyskytují vesměs pozitivní sociální

aspekty, jež připisují čeští respondenti všem slovanským národům, Slovákům, Polákům, Rusům a především sami sobě (přátelskost, veselost, pohostinnost). Z méně lichotivých přívlastků byl v hojnější míře zmiňován vztah k alkoholu (na Ostravsku ho uvedlo o 11 % více respondentů než je celorepublikový průměr), který je však zároveň charakteristikou, která Poláky a Čechy v jejich očích spíše spojuje. Významná část respondentů uvedla mezi nejdůležitějšími typickými znaky polské národní povahy nacionalismus, jenž však pravděpodobně není chápán čistě negativně a zahrnuje taktéž označení pro patriotismus, vlastenectví a národní hrdost.

Polská mládež vnímá český „národní charakter“ v mnoha ohledech podobně, jako je percipována „polská“ povaha z české strany. Také zde převládají pozitivní charakteristiky zasahující sociální aspekt (Čech je prý pohostinný, veselý, přátelský, se smyslem pro humor) a pracovitost. Alkoholismus, dáváný nejčastěji do spojitosti se spotřebou piva, je uváděn všemi skupinami respondentů, ovšem nejvýrazněji (52 %) gymnazisty z Českého Těšína. Ti ostatně představují vzorek dotázaných, vyznačující se specifickými sebeidentifikačními tendencemi. V jejich odpovědích se významně prolíná polský heterostereotyp Čecha s českým autostereotypem, což dokládají jednak relativní četnosti u již zmíněného alkoholismu, ale také smyslu pro humor (tento znak jednoznačně dominuje v autostereotypu Čecha), vzdělanosti (potvrzuje se zde obecná tendence považovat „vlastní“ národ za vzdělaný) a také závistivosti (připisují ji Češi sami sobě jako druhou nejtypičtější vlastnost, avšak dle výzkumů není součástí heterostereotypního obrazu Čecha u mládeže v sousedních zemích). Polští středoškoláci z Českého Těšína jsou vůči Čechům nejkritičtější, narozdíl od kolegů z Polska pokládá část z nich Čechy za národ nepřiliš slušný, skromný či tolerantní, za spíše agresivní, sebevědomý i zbabělý.

Závěr

Z dotazníkového výzkumu vyplývá, že především středoškoláci v České republice disponují jen povrchními, obecnými a neurčitými vědomostmi ve vztahu k regionu Těšínska. Gymnazisté tápou nejen

v oblasti historie, potíže mají i se základním geografickým vymezením těšínského a slezského území. Toto zjištění do značné míry dokládá tezi, že regionální dějiny a kultura jsou ve výuce dějepisu a příbuzných školních předmětů stále značně opomíjeny. Ve srovnání znalostí jednotlivých skupin respondentů projevili mnohem lepší orientaci polští dotázaní z Českého Těšína a Cieszyna, pro které je regionální identita významnou hodnotou, v případě konkrétní otázky sporu o Těšínsko pak adekvátně reagovali především studenti polského gymnázia v Českém Těšíně.

Zatížení současných česko-polských vztahů historickými reminiscencemi je silněji vnímáno částí mladých Poláků než Čechů. Vědomí historického odkazu však nic nemění na skutečnosti, že k sobě mladí lidé na obou stranách pociťují značné sympatie a polští středoškoláci řadí své jižní sousedy dokonce mezi tři nejoblíbenější evropské národy. Rovněž ve stereotypních obrazech druhého národa jednoznačně převládají pozitivní charakteristiky, a i ty nepřiliš lichotivé jsou zčásti vnímány jako rysy, jež jsou Čechům a Polákům společné.

Poznámky:

⁽¹⁾ Longitudinální empirický výzkum potvrzuje tezi, že historické vzdělání posiluje v jistém smyslu stereotypní hodnocení sociálních skupin, neboť v porovnání žáků ZŠ, gymnazistů a vysokoškoláků studujících učitelství dějepisu jsou nacionálními stereotypy zatíženy nejvíce právě postoje studentů historie (blíže např. Labischová, 2003, s. 52).

⁽²⁾ Katedra historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě se od poloviny devadesátých let soustavně věnuje obsahové analýze dějepisných učebnic z různých zemí (českých, polských, slovenských, rakouských, německých, ale také francouzských, britských a amerických) sledující výklad a interpretaci historie sousední země. Dále se zabývá empirickým výzkumem historického vědomí mládeže, zjišťuje kvalitu vědomostí české i zahraniční (polské, slovenské, rakouské či německé) mládeže z oblasti kultury a historie sousedních národů, přičemž se zaměřuje také na podobu národních auto- a heterostereotypů. Ve některých průzkumech byly sledovány rovněž vědomosti a postoje českých a polských žáků a studentů vztahující se k Těšínsku. Sociologické výzkumy interetnických vztahů a postojů týkajících se polské národnostní menšiny v České republice dlouhodobě uskutečňuje Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě a Ústav historických věd Slezské univerzity v Opavě.

⁽³⁾ Příkladem může být tradiční zmytologizované označování Němců za „dědičné nepřátele“ v českém prostředí.

⁽⁴⁾ V polovině devadesátých let se objevily pokusy vytvořit jakousi „objektivní“ syntézu evropských dějin, společnou učebnici, kterou by používali učitelé ve všech zemích Evropské unie. Také v českém překladu vyšla publikace *Dějiny Evropy*. Napsáno 12 evropskými historiky. Praha 1995, která byla z hlediska využití ve smyslu „evropské“ učebnice odbornou veřejností kritizována. Od podobných záměrů se později upustilo.

⁽⁵⁾ Velmi přínosná je v tomto smyslu práce Stálé společné česko-polské komise humanitních věd při MŠMT ČR a MEN PR, na niž navazuje kooperace českých, polských a slovenských univerzit v oblasti výzkumů učebnic dějepisu.

⁽⁶⁾ Výzkum byl realizován na přelomu let 2005/2006 a zahrnoval 103 polských studentů Lycea Ossuchovského v Polském Těšíně, poprvé byli osloveni také studenti Gymnázia s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně (106), včetně jeho elokovaného pracoviště v Karviné, v obou případech se jednalo o studenty maturitních ročníků tříd se všeobecným zaměřením. Pro komparaci pak bylo využito obsáhlého empirického šetření Katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity z let 2001/2002, v němž bylo osloveno 426 českých a 278 polských gymnazistů (ve věku 17–18 let) z různých regionů obou republik.

⁽⁷⁾ Respondenti byli vyzváni k tomu, aby jmenovali tři nejoblíbenější a tři nejméně oblíbené evropské národy.

Literatura:

BENEŠ, Z. *Historický text a historická kultura*. Praha, 1995.

BORÁK, M. *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989–1992*. Komentovaná bibliografie. Opava: Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě, 2010.

HRODEK, D. (ed.) *Česká a polská historická tradice a její vztah k současnosti*. Praha: Ústav českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 2003.

GRACOVÁ, B. *Obraz Čechů, Poláků a jejich minulosti u studující mládeže. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, č. 115. Ostrava: Ostravská univerzita, 1998.

GRACOVÁ, B. *Studující mládež o Těšínsku*. In *Těšínsko. Vlastivědný časopis*, 1997, roč. XL, s. 20–25.

GRACOVÁ, B. *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity*, č. 153. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004.

JAWORSKI, R. *Osteuropa als Gegenstand der historischen Stereotypenforschung*. In *Geschichte und Gesellschaft*, 13. Jg., 1983.

- JIRÁSKOVÁ, V. *Multikulturní výchova. Předsudky a stereotypy*. Praha: Epocha, 2006.
- KASZPER, R., MAŁYSZ, B. (eds.) *Poláci na Těšínsku*. Český Těšín, 2009.
- LABISCHOVÁ, D. Obraz Poláka ve vědomí studentů českých škol. In *Místo historie a úloha učitele dějepisu při formování multikulturní společnosti. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno: PedF MU, 2003. s. 48–55.
- LABISCHOVÁ, D. Těšínsko ve vědomí české a polské mládeže. In *Těšínsko. Vlastivědný časopis*, 2010, roč. LIII. s. 7–12.
- LABISCHOVÁ, D. Das Teschener Gebiet im historischen Bewusstsein tschechischer und polnischer Jugendlichen. Ergebnisse der didaktischen empirischen Untersuchung. In UDOLPH, L.–PRUNITSCH, CH. (Hrsg.) *Teschen – eine geteilte Stadt im 20. Jahrhundert*. Dresden: THELEM, 2009. S. 127–145.
- MITŘEGOVÁ, D. *Česká témata na stránkách nejnovějších polských dějepisných učebnic určených základnímu a středoškolskému vzdělání (Gimnazjum, Liceum) a jejich dopad ve vědomí mládeže*. Diplomová práce (vedoucí práce B. GRACOVÁ). Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2007.
- SOKOLOVÁ, G., HERNOVÁ, Š., ŠRAJEROVÁ, O. *Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy*. Šenov: Tillia, 1997.
- GRACOVÁ, B., PSÍK, R. (eds.) *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů 1, 2*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1999.
- VALENTA, J. Stereotyp vidění Poláka v českém prostředí v historických proměnách. In DAMBORSKÝ, J. (ed.) *Česká a polská mládež o sobě (ve světle českých a polských historických a sociologických výzkumů)*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1998.

Kontakt na autorku příspěvku:

PhDr. Denisa Labischová, PhD.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Ostravské univerzity

Podlahova 3

702 00 Ostrava

e-mail: denisa.labischova@osu.cz

Československé školství na křižovatce

Gabriela MEDVEĐOVÁ

Abstrakt: Příspěvek se zaměřuje na společenskopolitickou situaci v období popřevratové (28. října 1918), především na období prvních deseti let (1918–1928), které hrály významnou roli v demokratickém rozvoji mladého československého státu. Na pozadí těchto událostí je nastíněna problematika školství, včetně jeho zvláštní kapitoly jakým bylo školství menšinové.

Klíčová slova: Československá republika, menšinové školství, obecné a měšťanské školy, tzv. Paritní zákon, Malý školský zákon

„Chodím do německé školy, která je umístěna ve velké staré barabizně z dob panování císaře. Podlaha ve třídě je napuštěna olejem a v rohu stojí železná kamna. Samozřejmě, že bychom my, německé děti, chodily rády do takové pěkné nové školy jako Lilli, hlavně kvůli hezké tělocvičně, kterou tam mají. Můj otec si ale myslí, že se v naší staré škole lze stejně dobře učit a v naší tělocvičně stejně dobře cvičit. ... Tak jako tak se tomu nelze vyhnout, aby jednoho dne nebyla i pro německé děti postavena nová škola, říká můj otec, už kvůli rovnáprovnosti, která byla Němcům v Československu slíbena, a protože u nás je více německých než českých dětí. ... Musíme mít trpělivost, říká otec, vše má svůj čas. A myslí tím nás, Němce, kterým do teď například nebyly postaveny nové školy, a kteří, jak

říká moje teta Wetli, hrají vůbec v celé zemi druhé housle. Podobné věci jsem v poslední době slyšela i od jiných lidí.“ (Tielsch, 2006, s. 43)

Prvních deset let (1918–1928) nově vzniklé Československé republiky patří k nejdůležitější etapě v souvislosti s dalším rozvojem a směřováním československého školství, které plynule navázalo na rozvinutý systém školství českých zemí z předcházejícího období rakousko-uherské monarchie. Rok 1918 znamenal počátek existence nezávislého demokratického československého státu, ve kterém našly společný „domov“ nejen Češi a Slováci, ale také četné menšiny žijící na území nově vzniklého státu – především menšina německá. Po dvaceti letech (v roce 1938) byl tento „domov“ zcela zničen Mnichovskou dohodou (29.–30. 9. 1938).

České a slovenské školství se do roku 1918 rozvíjelo zcela odlišně. Bylo tedy nutné nalézt odpovídající rovnováhu ve výuce a výchově jak v českých zemích, tak i na Slovensku. Po založení Československa se objevily tendence ke sjednocení, přesněji řečeno vyrovnání obou systémů školství. Vedle nich existoval ještě jeden školský systém, a sice školství největší národnostní menšiny v ČSR – Němců.

Nejprve ale zaměříme svou pozornost k „roku 0“ (tzn. k roku 1918) a položíme si nejdříve otázku, jak vlastně vypadala obecně politicko-společenská situace ovlivňující školství v tomto převratovém roce?

Vývoj československého školství v období od 28. října 1918 do konce roku 1920 probíhal ve zvláštní atmosféře. Jednalo se o období „budování“ nově vzniklého státu, který teprve rozhodoval o svém politickém uspořádání a budoucích perspektivách. Nový stát měl sice svou vládu (v čele s Karlem Kramářem), ale bylo nutno ještě definovat hranice, zvláště když se Němci obývané oblasti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku staly na přelomu října a listopadu 1918 samostatnými provinciemi – Deutschböhmen s centrem v Liberci, Sudetenland s hlavním městem Opavou, na jihu Moravy Deutsch-Südmähren se správním centrem ve Znojmě a Böhmerwaldgau s centrem v Prachaticích (Srov. Information zur politischen Bildung, s. 4). S nemalými obtížemi se československý stát potýkal rovněž na Slovensku (samozvaná tzv. Slovenská republika rad) a na Těšínsku (spor s Polskem). Na základě mírové smlouvy s Rakousko-Uherskem signované v Saint Germain

(10. 9. 1919) byly pohraniční oblasti Čech a Moravy (tzv. Sudety) potvrzeny jako historická integrální součást Československa. Současně vstoupila v platnost smlouva o ochraně národnostních menšin. Mírová smlouva s Maďarskem v Trianonu (4. 6. 1920) stanovila hranice mezi Slovenskem a Maďarskem (3 miliony obyvatel, z toho 640 000 Maďarů). Pro oblast Podkarpatské Rusi (rovněž přičleněné k Československu) byla přislíbena autonomie, která ale nakonec nebyla realizována (Srov. Information zur politischen Bildung, s. 5).

Důležitý moment ve vztahu k národnostním menšinám představovala československá Ústava schválená dne 29. 2. 1920. Detailně si ji ale představovat nebudeme, pouze zmíníme dva důležité body. Za prvé: Dle tzv. Menšinového zákona (menšinové školství bylo upraveno hned dvěma zákony – zákonem č. 189/1919 Sb. a zákonem č. 295/1920 Sb. – které umožňovaly výchovu a vzdělávání dětí národnostních menšin v mateřském jazyce) byla zohledněna dvojjazyčnost v oblastech, ve kterých tvořilo 20% podíl obyvatelstvo hovořící jiným jazykem. Zřízení menšinové školy bylo povoleno, pokud v tzv. školním okrese žilo 40 dětí buď české nebo německé národnosti. Za druhé: Současně zveřejněný jazykový zákon stanovil řeč československou jako oficiální úřední řeč v Československu (tzn. češtinu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, slovenštinu na Slovensku).

Důležitou roli v této době hráli nejen učitelé, především v obecných a měšťanských školách, ale i jejich organizace. (Např. v Čs. obci učitelské byly sdruženy tyto organizace: Svaz učitelstva měšťanských škol v republice Československé, Říšský svaz učitelstva obecných škol, Říšský svaz učitelek, svaz českého učitelstva státních škol v národnostně smíšeném území, Zemský spolek učitelek domácích nauk v zemi Moravskoslezské a svaz učitelů a učitelek družin mládeže v Praze. Ve svazu učitelstva byly kromě zemských ústředních spolků sdruženy ještě tyto organizace: Svaz slovenského učitelstva, spolek čs. učitelstva na Podkarpatské Rusi, ústřední jednota učitelek československých a zemské spolky učitelských pensistů) a periodika (Pedagogické rozhledy, Český učitel, Věstník moravského učitelstva, Národní škola slovenská aj.)

Během první světové války byli mnozí učitelé pro svou pokrokovost a antimonarchistické myšlenky často persekuováni civilními

a vojenskými úřady. Jejich platy nedosahovaly ani existenčního minima. Nelze se proto divit, že vznik nového státu byl právě učitelům přivítán s velkým jásotem. Již 26. října 1918 byla z iniciativy a pod vedením Josefa Smrtka založena Ústřední rada českých zemských organizací učitelských. V první fázi po založení Československa požadovala Rada především lepší finanční zabezpečení učitelů. V další fázi byla požadována svoboda vyznání, školská reforma, odstranění celibátu učitelek (zákon č. 455 vstoupil v platnost dne 14. 7. 1919)¹ a zavedení nového předmětu – Občanská nauka a výchova (Kopáč, 1971, s. 11).

Jednotlivé politické strany (mimo strany křesťanské) měly ve svých programech zakotveny konkrétní představy o školství a kultuře. Na konkrétních bodech v programech jednotlivých stran týkajících se školství spolupracovalo mnoho profesorů a učitelů, kteří byli v jednotlivých stranách organizováni. K nejznámějším nesporně patřila osoba Františka Krejčího. Učitelé byli rovněž podporováni mnoha významnými osobnostmi vědy a kultury, jakými byli např. František Drtina, Otakar Kádner, Josef Úlehla nebo Josef Patočka.

Již od sklonku roku 1918 se pracovalo na zákonech a nařízeních, které měly upravovat systém školství v Československu. Dne 28. ledna 1919 byla založena druhá univerzita v českých zemích – Masarykova univerzita v Brně (zákon č. 50/1919 Sb.). Podle zákona z 19. února 1920 pak byla oficiálně pražská univerzita přejmenována na Univerzitu Karlovu. Na Slovensku vznikla podle zákona z 27. června 1919 československá státní univerzita v Bratislavě – Komenského univerzita (zákon č. 375/1919 Sb.). Podle zákona měla bratislavská univerzita čtyři fakulty: právnickou, lékařskou, filozofickou a přírodovědeckou. V období První československé republiky byly zřízeny pouze první tři fakulty. Přírodovědecká fakulta přišla na svět až v roce 1940. Nově zřízená slovenská univerzita navazovala na tradici již v roce 1467 založené uherské „univerzity“ – Academia Istropolitana (Kopáč, 1972, s. 15). Karlova univerzita pomáhala oběma nově zřízeným univerzitám na všech úrovních jejich akademického života, především však v otázkách personálních. Kromě univerzit a technických vysokých škol (čtyři české a německé v Praze a Brně) byly zřízeny ještě další vysoké školy např. Vysoká škola obchodní v Praze, Vysoká škola zemědělská v Brně apod.

Nejvyšším úřadem ve školském systému bylo Ministerstvo školství a národní osvěty pod vedením sociálnědemokratického ministra Gustava Habermanna (v letech 1918–1920). Ministerstvu byly podřízeny zemské úřady v jednotlivých historických zemích (Čechy, Morava, Slezsko)².

Ke zvláštnímu fenoménu v oblasti školství mladého státu, jak již bylo zmíněno výše, patřilo školství menšinové. Podle mírových smluv z Versailles mělo Československo mj. povinnost zajistit svým národnostním menšinám vzdělání v jejich jazyce. Meštinové školy zůstaly zachovány v těch oblastech, ve kterých žil odpovídající počet žáků (viz. výše). Zachovány zůstaly již existující střední a odborné školy (Kopáč, 1972, s. 19).

Dne 3. dubna 1919 vstoupil v platnost zákon č. 189/1919 Sb. o menšinovém školství, ve kterém byly podrobně specifikovány podmínky pro zřízení menšinových škol. Jak již bylo zmíněno, obecné školy směly být zřízeny v místě, ve kterém žilo minimálně 40 žáků dané národnostní menšiny (např. Němců). V případě škol měšťanských se jednalo o minimální počet 400 dětí. Ve zvláštních případech směly být zřízeny menšinové školy i pro menší počet dětí. Tyto školy pak byly přímo podřízeny ministerstvu školství. Stát rovněž hradil veškeré osobní a věcné náklady. Do konce roku 1920 existovalo v českých zemích 455 státních obecných škol se 741 třídami a 30 567 žáky a 70 měšťanských škol s 121 třídami a 5 682 žáky (Kopáč, 1972, s. 20)³.

K československému školskému systému patřily rovněž školy mateřské. Jeden z největších problémů v této oblasti představovala skutečnost, že činnost mateřských škol byla orientována jen na péči o děti a nikoli na výchovu. Příčinou byla nedostatečná kvalifikace učitelek mateřských škol.

Zvláštní a jistě i velmi zajímavou kapitolou by představovalo nastínění problematiky zvláštních škol a škol pro děti slepé, hluchoněmé a tělesně a psychicky postižené. Toto téma by však vyžadovalo spíše samostatnou studii, a proto jej ponecháváme stranou.

Atmosféra mezi učitelstvem – i přes převládající euforii nad nově konstituovaným československým státem – nebyla v prvních popřevratových letech příliš optimistická. A to především ze dvou důvodů:

Ad. 1) Školství, především jeho správa, zákony, nařízení apod., vyžadovalo reformu. Ad. 2) Finanční situace učitelů v době po převratové byla velmi špatná. V roce 1919 byli učitelé tzv. Paritním zákonem č. 274 z 23. května 1919 postaveni na stejnou úroveň se státními úředníky. To znamenalo, že učitelé a státní úředníci měli stejné výhody (např. pravidelné zvyšování platu úředníků platilo ve stejném rozsahu i pro učitele). Tento zákon byl nakonec k 1. lednu 1922 zrušen. Zmíněný krok byl ostře kritizován jak v oficiálním tisku, tak i v periodikách určených pro učitele (např. Národní listy, Časopis Československé obce učitelské) (Kopáč, 1972, s. 39).

Právě z těchto důvodů, a nejen z těchto, vznikla nutnost sestavit sbírku zákonů a nařízení, která by učitelům umožnila orientovat v množství zákonů týkajících se jejich školské služby. Vybrali jsme nejzajímavější z nich. Jde o Sbírků zákonů a nařízení pro učitele německé národnosti na Moravě. O důvodu vydání se v této sbírce v úvodu píše následující: „*Sbírka vyšla díky množství nových zákonů, které byly vydány v době po převratové, a které se týkají úředníků a učitelů a v důsledku probíhajících změn ve školských zákonech, vyvstalo množství s nimi souvisejících právních otázek.*“ (Schule und Lehrer, 1922, s. 2)

V publikaci *Schule und Lehrer in Mähren. Eine Sammlung der das Schulwesen betreffenden Gesetze, Verordnungen und Erlässe* nalezneme mimo jiné tzv. Malý školský zákon z 13. července 1922, který mění a upravuje dosavadní zákony o obecných a měšťanských školách a řadu dalších zákonů a nařízení. K nejzajímavějším bodům tzv. Malého školského zákona patří např. zavedení několika nových povinných předmětů na obecných a měšťanských školách (Občanská nauka a výchova, ruční práce pro chlapce, tělesná výchova pro dívky a nauka o domácím hospodářství). Dále pak stanovení maximálního počtu dětí ve třídě. Pro školní rok 1922/23 to bylo 80 žáků a pro školní léta 1927–1932 pak 65 žáků. Maximální počet žáků ve třídě na měšťanských školách byl pro školní roky 1922/23–1926/27 stanoven na 80 žáků, pro školní roky 1927/28–1931/32 na 70 a pro školní rok 1932/33 na 60 žáků (Schule und Lehrer in Mähren, s. 5–8).

Ve stejné publikaci nalezneme rovněž mnoho praktických rad. Na podzim, po letních prázdninách, se opět ve třídě setkávají učitelé a žáci,

aby společnými silami zvládli následující školní úkoly, což není jednoduchý proces ani pro jednu ze zúčastněných stran. Jejich společné snažení je vystaveno mnohým překážkám a komplikacím velmi podobným těm, které prožívají dnešní učitelé a jejich žáci, jako byl výskyt chřipkových epidemií, které školy nejen tehdy, ale i v současnosti pravidelně každý rok postihují s větší či menší intenzitou. Z tohoto důvodu jsme vybrali ukázkou z ministerského výnosu z 31. ledna 1922 nazvaném Opatření při výskytu chřipky. *„Z různých zemí Evropy, obzvláště ze Švédska a Anglie jsou předkládány zprávy o prudkém a katastrofálním nástupu chřipky. ... Učitelstvu je dána příležitost poučit žáky o nebezpečnosti epidemie ... Nákladná desinfekční opatření avšak nejsou ve školách nutná. Postačí důkladné mytí rukou, dveří, utírání prachu namokro a důkladný úklid všech ostatních místností. Mimoto se ještě doporučuje upozornit obyvatelstvo na skutečnost, že je potřeba se odpovídajícím způsobem léčit, nevycházet ven a svěřit se dohledu lékaře. Nikdo ať se nespolehá na svou silnou tělesnou konstituci nebo na své mládí; neboť i u takových byly pozorovány nepříznivé zdravotní komplikace.“* (Schule und Lehrer in Mähren, 1922, s. 439)

I před 87 lety se řešily obdobné školní problémy a žákovské prohřešky, jaké řešíme v nynějších školách. V tomto ohledu je možno citovat další nařízení. Jedná se o omezení podávání alkoholických nápojů ze 17. února 1922. *„Ve veřejných lokálech (Hostincích, kavárnách, restauracích, výčepech, obchodech, automatech a bufetech apod.), dále na výletních místech, poutních místech apod. je podávání a požívání alkoholických nápojů všeho druhu (pivo, víno, ovocné víno, pálenka, likéry, slivovice, rum apod.) zakázáno všem dětem a osobám mladších 16 let a to ani v doprovodu dospělé osoby.“* (Schule und Lehrer in Mähren, 1922, s. 439) Peněžitá pokuta při porušení tohoto zákona byla poměrně vysoká. Jednalo se o částku 10 – 20 000 Kčs nebo dokonce vězení v rozmezí od 24 hodin až po horní hranici 3 měsíců. Nápoje, které obsahovaly maximálně 0 – 5 % alkoholu, byly považovány za nealkoholické.

Závěrem lze konstatovat, že v prvních desetiletích po založení Československa došlo k rychlému rozvoji obecných a měšťanských škol. Dokonce i v pohraničních oblastech Československa bylo zřízeno mnoho škol nových.

Pro období let 1918–1928 je charakteristický nárůst počtu studujících žen na učitelských ústavech.

Byly sjednoceny i učební programy pro obecné a měšťanské školy. Nové předměty (Občanská nauka a výchova, ruční práce pro chlapce a tělesná výchova pro dívky) získávaly u učitelů a žáků ste větší oblibu.

Obecné a měšťanské školy se soustředily při výuce na mateřštinu, převážně však na její gramatickou stavbu.

Učitelé pak bojovali se zklamáním z novely zákona, který jejich platy opět snížil.

Byly rovněž hledány nové cesty k efektivnější výuce všech předmětů. A československé školství jako celek mnohdy hledalo svou identitu.

Velmi pozitivním trendem se stal i fakt, že škola se v podmínkách nové státnosti snažila osvobodit žáky z přísné školní disciplíny a učinit vyučování živější a zajímavější. Nastoupená cesta ale byla obtížná a daleká. Osudový rok 1938 a jeho události daly ale československému školství zcela jiný směr...

Poznámky:

⁽¹⁾ Dokud zákon nevstoupil v platnost bylo na vdané učitelky nahlíženo jako na svobodné. Dle znění původního zákona by byly ze školské služby propuštěny.

⁽²⁾ Zůstaly zachovány v původním smyslu zákona z 25. 5. 1868.

⁽³⁾ Na Slovensku zákon č. 189/1919 Sb. z. a n. neplatil. O menšinové školy se staraly soukromé společnosti např. Slovenská liga v Bratislavě, založená roku 1920.

Literatura:

GLOTZ, G. *Die Vertreibung*. München: Ullstein Verlag, 2003.

Informationen zur politischen Bildung 132, Deutsche und Tschechen. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn: 1993.

KOPÁČ, J. *Dějiny školství a pedagogiky v Československu*. Díl I. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně, 1971.

RATSCHINKA, O. *Schule und Lehrer in Mähren*. Brünn: Verlag und Eigentum des Deutschmährischen Lehrerbundes, 1922.

TIELSCH, I. *Das letzte Jahr*. Wien: Edition Atelier, 2006.

Kontakt na autorku příspěvku:
Mgr. Gabriela Medvedová
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: gabriela.medvedova@upol.cz

Zmizelá ulice olomoucké křižovatky kultur

František MEZIHORÁK, Alena NELEŠOVSKÁ

Abstrakt: Příspěvek je věnován otázkám vzájemného prolínání a působení židovské, české a německé kultury a jazyka v Olomouci od středověku do konce 2. světové války s přesahem do současnosti.

Klíčová slova: Olomouc, Němci, Češi, Židé, jazyk, kultura, prolínání, historie

V historické realitě židovského osídlení v Olomouci, o něž v tomto příspěvku půjde, však znamená ona metaforická ulice spíše drobné lokality a uličky na mapě města. Ta nejstarší, mající svůj základ snad již v 11. století, se přímo nazývala Židovská. Nepochybné je, že od počátku konstituování se našeho města až do 15. století přispívali k jeho tvářnosti vedle Čechů a Němců také Židé. Když je však král Ladislav Pohrobek roku 1454 svým nařízením z Olomouce vyhnal, jejich dosavadní markantní stopy byly rychle zahlazovány a ty nové pak v dalších stáletích nebyly oficiálně přiznávány, protože legálně se zde Židé znovu usazovat nemohli až do poloviny století devatenáctého. (Zákazy pro Židy byly od času Marie Terezie zdůvodňovány i tím, že jejich přítomnost není z bezpečnostních důvodů možná v mohutné vojenské pevnosti, na niž tehdy byla Olomouc touto panovnicí proměněna.)

Extrémní antisemitismus, po věky rozdmýchávaný až do pogromů, v nichž se na nevinných Židech vybíjelo napětí a zloba, vycházející

ze společenských problémů a přírodních katastrof, byl po roce 1848 postaven mimo zákon a Židé získali konečně základní právo legálně se i v Olomouci usazovat a pak i získávat městská domovní práva. Jejich počet ve městě rychle narůstal. Jestliže v roce 1857 se k židovství hlásilo jen 72 obyvatel, v roce 1869 jich bylo již 747 (přitom celkový počet obyvatel byl 14 394), v roce 1880 už 1254, v roce 1900 pak 1676 a v roce 1930 dokonce 2198.

Jejich přínos k rozvoji Olomouce byl vzhledem k počtu nesrovnatelně větší a všestranný. V hospodářské oblasti se zasloužili o velký vzestup poté, co byla zrušena omezující pevnostní pouta a padly hradby. Židovští obchodníci se stali dominantními v obchodu s obilím, moukou, lihem, octem, vínem, jižním ovocem, textilem, galanterií, kůžemi, uhlím atd. Židovští podnikatelé si pronajímali a úspěšně rozvíjeli některé městské podniky a zakládali nové: pivovar, sladovnu, lihovar, cukrovar, drožďárnu, octárnu, podniky potravinářské, konzervářské a cukrovinkářské, ale také tiskárnu, nakladatelství apod. Firmy jako May (lihovar, drožďárna, cukrovar), Hamburger (sladovna), Heikorn (mýdlo, tuky, oleje), Deutsch (cukrovinky a čokoláda), Engelmann (textil) aj. prosluly brzy nejen v oblasti Haná, nýbrž i v celém Rakousku-Uhersku a po vzniku Československé republiky šířily pověst kvality československých výrobků po celé Evropě i mimo ní. Bez Židů by Olomouc ekonomicky zůstala ještě dlouhou dobu zaostávajícím bývalým pevnostním městem.

Ve společenské a kulturní sféře pochopitelně pokračovali nyní již otevřeně v pěstování svého historického židovského dědictví, ale stále více přispívali i sféře nežidovské, zpočátku především německé, což bylo dáno i germanizačními zákony z doby josefinské. Po uvolnění politických poměrů a zvláště po vzniku ČSR se začali hlásit i k češství. Každopádně jejich podíl na společenských a kulturních aktivitách narůstal řadou geometrickou. S růstem jejich ekonomické síly a tím i sebevědomí, s nímž se hlásili ke své etnické příslušnosti (nebo plnoprávnosti v rámci jiných etnik), přibývalo i jejich aktivit v Olomouci. Vznikly četné židovské spolky – náboženský, kulturní, dobročinný, literární, akademický, tělocvičný aj. Židé už mohli zasednout i v městské radě. Zřídili si hřbitov, modlitebnu a v roce 1891 ustavili svou náboženskou obec. Národní myšlenku židovskou začal propagovat od konce

19. století spolek sionistický. A tak se v roce 1920 k židovské národnosti trouflo přihlásit již 38 % Židů z Olomouce. Přímo symbolem jejich všestranného vzestupu se stala v roce 1897 velkolepá synagoga, postavená dle projektu slavného vídeňského architekta Jakoba Gartnera. S kapacitou téměř tisíce věřících, bohatá vnějškovou i vnitřní tváří, se důstojně přiřadila k dominantám města.

Mimořádně bohatý byl umělecký a duchovní přínos židovské olomoucké komunity – jak pro město a region, tak leckdy i pro daleko širší sféry, dokonce světové. Z desítek osobností, jež byly v různé míře spjaty s olomouckým Židovstvem, uvedeme jen několik těch nejvýznamnějších: Autor populárních operet Leo Fall (v Olomouci narozený), zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud (působil v Olomouci jako vojenský lékař), skladatel Gustav Mahler (dirigent olomoucké německé opery), filozof Ludwig Wittgenstein (v Olomouci vznikla část jeho nejvýznamnějšího díla *Tractatus logico-philosophicus*) či zakladatel filozofické fenomenologie Edmund Husserl (studoval na německém gymnáziu v Olomouci). Z doby nedávné pak Jiří Pelikán, někdejší ředitel Československé televize, významný činitel tzv. Pražského jara, pak – po emigraci – italský europoslanec a vydavatel nejvýznamnější československé emigrantské tiskoviny *Listy*.

O podstatnou část kulturních a duchovních židovských tradic Olomouc přišla, podobně jako mnoho měst v Evropě, za nacistické hrůzné éry. Zlověstnou předzvěstí se stal v Olomouci již v roce 1939 požár zmíněné velkolepé synagogy. Místní nacisté ji zapálili hned v noci na 15. března, kdy Německo okupovalo zbytek ČSR. Hašení požáru zabránili a trosky zlikvidovali. Na pustém místě pak další totalitní režim – komunistický – postavil sousoší Lenina a Stalina, takže nic nemělo připomínat na tomto místě židovskou tragedii. To bylo po sametové revoluci odstraněno, ale zničenou synagogu připomíná pouze skromná pamětní deska.

Z materiálních dokladů života Židů v Olomouci zbylo po druhé světové válce pramálo – především některé hospodářské budovy (dále ovšem ustupující nové výstavbě), některé obytné domy a jiné budovy. Nejvýmluvnější je paradoxně hřbitov! Tam se dochovala židovská obřadní síň a řada umělecky cenných židovských náhrobků. Na památníku obětí holocaustu se tam připomíná 1520 jmen olomouckých Židů.

Ti nepočtení, kteří nacistickou genocidu přežili, se do Olomouce již většinou natrvalo nevrátili – převážně odjeli do Izraele. Teprve po pádu komunismu se obnovila v Olomouci samostatná Židovská náboženská obec – nyní v počtu asi 80 členů. Ti sice přispívají některými aktivitami k plnějšímu životu města, ale znovu vystavět tu metaforickou zmizelou židovskou ulici na křižovatce kdysi multikulturní Olomouce, to už bohužel není v jejich silách.

Literatura:

- KLENOVSKÝ, J., PAPOUŠEK, M. *Židovská obec v Olomouci*. Olomouc, 1997.
- MAŇÁK, P. Olomoucký pobyt a olomoučtí přátelé Ludwiga Wittgensteina. In VVM, 2001, č. 4., s. 375–384.
- MELKUSOVÁ, A. *Pohnutá historie místních Židů*. In *Olomoucký den*, 2006, č. 48 (26. 2. 2006), s. 6.
- MELOTÍK, Z. a kol. *Olomouc rabína Bertholda Oppenheima*. Olomouc: Burian a Tichák, 2005.
- SCHINDLER, A. *Tajemná Olomouc I.–IV*. Olomouc: Votobia, 1998, 2001, 2002, 2007.
- VINGRÁLEK, M. Osudy židovské komunity v Olomouci. *Olomoucký den*, č. 20 (19. 9. 2003), s. 10.
- Synagoga. (Z historie židovského osídlení města.) In *Kdy-kde-co v Olomouci*. Olomouc: březen 1990, s. 33–34.
- <http://www.kehila-olomouc.cz>

Kontakt na autory příspěvku:

Prof. PhDr. František Mezihorák, CSc., Dr.h.c.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: frantisek.mezihorak@upol.cz

Prof. PhDr. Alena Nelešovská, CSc.
Katedra primární pedagogiky
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: alena.nelesovska@upol.cz

FILOZOFOVÉ – Jejich křižovatky v českých zemích¹

Zdeněk NOVOTNÝ

Abstrakt: Článek je věnován „křižovatkám“ filozofického myšlení, a to především ve vztahu k českým zemím od středověku po současnost.

Klíčová slova: Filozofie, křižovatky, filozofové, české země, středověk, nověk, současnost

Dvacáté století zaznamenalo s množstvím filosofů, filosofií a filozofických směrů dva základní, značně odlišné proudy: antropologický a scientistický. Třebaže tato označení vznikla až v této nedávné době, samy rozdílně zaměřené filosofie existovaly vlastně odjakživa. Vzpomeňme už řeckou přírodovědně zaměřenou filosofii mílétské školy a naproti tomu sofisticko-sókratovský obrat k záležitostem člověka.

Filosofie spjatá s otázkami poznávání, vzdělávání a vědy se mohla ovšem rozvíjet vždy jen za určité situace – v podmínkách tolerance a v poměrech příznivých pro svobodné bádání. A zdá se, že v historii českých zemí a letopisech větších měst – středisek vzdělanosti – lze najít až pozoruhodně mnoho případů, kdy tomu tak bylo. To se pokusíme ukázat dále. Významná česká filosofka Albína Drátvová (1882–1969), vzdělaná filosoficky a matematicky, k tomu říká: *„Česká mysl je zároveň hloubavá i praktická. Její hloubavostí si vysvětlujeme, že mezi Čechy se vyskytovali náboženští reformátoři i že národ český dovedl za nimi jít. Praktičnost české mysli lze spatřovat v tom, že Češi si oblibují filosofické*

směry, mající spíše ráz vědecký, jako byl empirismus a pozitivismus, daleko méně spiritualismus nebo jiné metafysické a mlhavé směry, bez praktického zaměření.“ (Dratvová, 1947, s. 191)

Mluvíme-li pak o křižovatkách vědeckého myšlení, jež dříve filosofie představovala v jistém protikladu k teologii, je toto označení zcela na místě, protože vzdělanci i jejich teorie skutečně křižovali Evropou, setkávali se a myšlenkově střetávali nejprve na katedrálních školách, později pak univerzitách tehdejších významných měst.

První takovou křižovatkou v českých zemích a ve střední Evropě vůbec byla Praha. Už v 70. letech 13. století byla pražská katedrální škola natolik známá, že vedle domácích studentů na ni přicházeli i zahraniční a jako učitelé zde působili čeští mistři. Král Václav II. tehdy usiloval o zřízení univerzity po pařížském vzoru. Příznivé podmínky, které pražská univerzita měla po svém založení roku 1348, jí umožnily plně se srovnávat s univerzitami v Paříži a Oxfordu. Ze všech tehdy studovaných oborů byl největší důraz kladen na logiku, geometrii, astronomii, Aristotelovu přírodní a praktickou filosofii (daleko méně už na jeho metafyziku a nauku o bohu). Uznávanou autoritou byl tzv. Komentátor (Averroes, 1126–1198), arabský překladatel Aristotela do latiny, a šířil se i nominalismus v podobě filosofie Johna Buridana (1299–1358), žáka Williama Occama (asi 1285 – asi 1348), který pro filosofii připravil samostatnou, na teologii nezávislou cestu. Čeští učenci nebyli jen šířiteli a komentátory slavnějších myslitelů, ale samostatně rozpracovávali problémy a kladli přímo revolučně nové otázky, vznášeli např. pochybnosti o tom, zda je Země skutečně středem vesmíru a zda je nehybná. Ještě po sto letech z nich v Krakově vycházel mladý Mikuláš Kopernik (1473–1543). Krátce po založení pražské univerzity na ní vystupují i kritikové tehdejší církve Konrad Waldhauser (asi 1326–1369) a Jan Milíč z Kroměříže (po roce 1320–1374). Z pařížské Sorbonny, jejímž byl i rektorem, se vrací Vojtěch Raňkův z Ježova (asi 1320–1388), dle Tomáše Štítného *„mistr hrozného rozumu a odivné paměti“* (Kol. aut., 1981, p. 27, 29), který tam získal dvojí mistrovství a později také nejvyšší titul – doktorát teologie. V opozici k církvi a teologii hlásá potřebu vzdělanosti a racionality. Zvláště pozoruhodná je jeho definice vědy: *„Věda je totiž jisté poznání toho, co je pravdivé, dokázané a nutné,*

přičemž toto poznání je získáno z nutných vět, jež byly předem přijaty jako zřejmé nebo dodatečně připojeny jako výsledky sylogistického postupu.“

Další významní myslitelé českého středověku – Jan Milíč z Kroměříže (po roce 1320–1374), Jenek Václavův z Prahy (uváděný po roce 1366, umírá okolo roku 1400)), Tomáš Štítný ze Štítného (asi 1335–asi 1405), Matěj z Janova (asi 1350–1394), Stanislav ze Znojma (po roce 1350–1414), Jeroným Pražský (asi 1379–1416), Jan Hus (asi 1371–1415) – jsou spjati s úsilím o náboženskou a společenskou reformu, i když v případě Stanislava ze Znojma a Jana Husa lze zaznamenat i výrazné čistě filosofické a vědecké aktivity.

Po roce 1600 působil v Praze nejméně pět let slavný astronom a matematik Jan Kepler (1571–1630). Navázal tam na svého předchůdce Tycho de Brahe (1546–1601) a potvrdil heliocentrickou teorii Mikuláše Kopernika. Filosoficky vyšel z Platóna a z přesvědčení, že obraz světa lze postihnout geometricky. Pomocí výpočtů dokázal, že planety obíhají kolem Slunce po eliptických (nikoli kruhových) drahách. Vytvořil základ pro teorii gravitace a novověkou mechanistickou fyziku absolutního prostoru a času Izák Newton (1643–1727).

Největší postavou českého humanismu byl Jan Ámos Komenský (1592–1670), který po studiích v Přerově, Herbornu and Heidelbergu působil jako učitel v moravském městě Fulneku. Jeho pedagogické dílo je světově známé. Jako filosof měl však Komenský ambice ještě větší: usiloval o svolání celosvětového koncilu, který měl prostřednictvím programu všeobecné výchovy, reformy věd a náboženství, spolu s vytvořením univerzálního jazyka vést k nastolení a zaručení věčného míru a spolupráce mezi lidmi. Filosofickým základem těchto snah bylo Komenského hluboké přesvědčení o nevyčerpatelných možnostech a síle poznání, vědy a vzdělávání. Vinou protireformační politiky Habsburků se Komenského učení vrátilo do českých zemí a dostalo do českých univerzitních měst až se vznikem samostatného Československa, když ve své době mohl Komenský rozvíjet a šířit své myšlenky v polském Lešně, Londýně, Sedmíhradsku, Amsterdamu atd.

Nejvýznamnější myslitelskou osobností českého osvícenství byl Josef Dobrovský (1753–1829), který působil téměř celý život jako soukromý

učitel v šlechtické rodině, ale v letech 1787–1791 také jako vicerektor a později rektor státního generálního semináře pro výchovu kněží v Olomouci – Hradisku. Jeho vědecké aktivity, zejména v oblasti filologie, vycházejí filosoficky z pozic osvícenského pozitivismu. Dobrovský má sympatie pro Kanta, ale ne už pro metafyzické spekulace pokantovských německých filosofů. Nekompromisně hlásá primát vědy, racionality, objektivitu a pravdy před autoritou či jakýmkoli zájmem, včetně vlasteneckého. Silně kriticky se stavěl proti všem obecně přijímaným legendám a tradicím, a to i za cenu osobního rizika a nepochopení vlastními žáky.

S hlavním městem českých zemí Prahou a její univerzitou jsou spjaty osudy filosofa, matematika a logika Bernarda Bolzana (1781–1848). Proti subjektivismu a psychologismu vystupuje svým pojetím tzv. „vět o sobě“ nebo „pravd o sobě“, tj. vědeckých, zejména logických a matematických daností či tvrzení, které platí bez ohledu na to, zda je někdo myslí, vysloví či uzná. Mezi myslícím a poznávajícím subjektem a tzv. vnějším světem se takto nachází oblast vědeckého poznání, jakýsi autonomní svět objektivního vědění. Bolzano tím jasně anticipuje Popperovo pojetí. Solidního filosofického vzdělání se dostalo i dalším významným osobnostem českého osvícenství – Josefa Jungmanna (1773–1847) a Františka Palackého (1798–1876), avšak první z nich zaměřil svou pozornost na jazykovědu a druhý se pak po zanechání vědeckých aktivit v oblasti estetiky cele věnuje historii.

Četba a studium filosofie změnily životní dráhu, kterou Jan Evangelista Purkyně (1787–1869) zahájil coby příslušník a učitel piaristického řádu. Jako přírodovědec a lékař se proslavil objevem buňky a dalšími úspěchy v oblasti buněčné teorie, mikroskopické anatomie a embryologie. Obdivoval ho Goethe, byla mu nabídnuta profesura v Berlíně, působil ve Vratislavi, později v Praze. Předtím však vystudoval filosofickou a lékařskou fakultu pražské univerzity, přičemž vycházel z filosofického přesvědčení o povinnostech a poslání skutečného učenice a ze své naturfilosofie, která zdůrazňovala dynamickou jednotu ducha a hmoty v poznávání a pochopení organických dějů.

Následují další čeští filosofové a myslitelé: Vincenc Zahradník (1790–1836), působil krátce jako profesor v Litoměřicích, byl ovlivněn

britským empirismem a Kantovým kriticismem. František Matouš Klácel (1808–1882), hegelovec z České Třebové, studoval v Litomyšli a Olomouci, působil v Brně a Praze, cestoval do Lipska a nakonec se usadil v USA, kde zemřel. Ignác Jan Hanuš (1812–1861), šířitel Hegelovy dialektické metody, studoval na pražské univerzitě, působil jako profesor filosofie na univerzitách ve Lvově., pak v Olomouci a nakonec v Praze. Karel Havlíček Borovský (1821–1856) po gymnaziálních studiích v Německém (Havlíčkově) Brodě studoval filosofii a teologii v Praze, ale pro své smýšlení byl vyloučen z kněžského semináře a rok pak působil jako vychovatel v Moskvě. Po vystřídání několika redaktorských míst v Praze byl násilně převezen do tyrolského Brixenu a krátce po návratu zemřel. Augustin Smetana (1814–1851), původně kněz, šířitel německé, zvláště Hegelovy filosofie, působil jako profesor na univerzitě v Praze a šel ve svých radikálních názorech tak daleko, že v roce 1848 stanul se svými studenty na pražských barikádách a byl pak exkomunikován z církve.

Všechny čtyři zmíněné osobnosti nějakým způsobem skrze filosofii zasáhly do některé oblasti vědy, zajímavá je například Havlíčkova myšlenka: *„Věda každá (filosofii vyjímajíc, která ale opravdu mezi vědy nenáleží, což zde dokazovati obšírně by bylo ...) sama v sobě jistými pevnými, dobře určenými hranicemi obmezena, a proto jasná a patrná jest ...“* (Kol. aut., 1981, s. 528).

Filosof Josef Durdík (1837–1902), stoupenec herbartismu, ač původně studoval matematiku a fyziku, stal se později jako profesor filosofie v Praze známým především na poli estetiky, podobně jako Miroslav Tyrš (1832–1884), profesor dějin umění na pražské univerzitě, ovlivněný anglickým evolucionismem a blízký Nietzsche.

Pozitivismus – jako už výrazně scientistická filosofie – představovaný v neněmecké západní Evropě jmény August Comte, John Stuart Mill, Herbert Spencer, se v českých zemích rozvíjí jako opozice k dosavadnímu vládnoucímu metafyzickému myšlení poněkud opožděně a pomalu, teprve koncem 19. století. Výslovně se k němu hlásí až František Krejčí (1858–1934), profesor Karlovy univerzity. Usiluje o důslednou vědeckost, staví na empirii a vylučuje z filosofie jakékoli transcendentno coby oblast nepoznatelnou, svádějící k metafyzice. Krejčí přirovnává

transcendentno k sisyfovskému balvanu, který je třeba nechat ležet, a uplatňuje toto své pojetí i v otázkách psychologických a etických.

Stoupenci F. Krejčího byli František Čáda (1855–1918), jenž jako profesor Karlovy univerzity proslul v oblasti pedagogiky dítěte a speciální pedagogiky, dále František Drtina (1861–1925), rovněž profesor pražské univerzity, který se uplatnil hlavně jako teoretik pedagogiky a školský reformátor, a Josef Král (1882–1978), působící nejprve jako docent filosofie v Praze a pak jako profesor filosofie a sociologie v Bratislavě. Po návratu na Karlovu univerzitu se angažoval převážně jako sociolog.

Vývojová linie českého pozitivismu vrcholí ve filosofii Josefa Tvrdeho (1877–1942), který po studiích v Praze působil na Masarykově univerzitě v Brně a později už jako profesor v Bratislavě. Své smýšlení a vystupování zaplatil životem v Mathausenu. Usiloval o vědeckou filosofii (aniž ta sama by musela být exaktní vědou) a oproti již neživotnému a dogmatickému pozitivismu F. Krejčího, omezujícímu se hlavně na logiku a noetiku, vyzývá k budování jednotného světového názoru a nové metafyziky (blízké emergentní filosofii), v dialogu s uměním, náboženstvím, filosofií hodnot, ba i s iracionalismem. Odmítá také uznat nepoznatelné a neproniknutelné transcendentno, které by znamenalo rezignaci na možnost vědecky kontrolovatelného poznání; pojem „nepoznatelné“ nahrazuje pojmem „nepoznané“.

Největší z českých filosofů Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) nepatří do proudu scientistické filosofie, i když byl ovlivněn A. Comtem a D. Humem, na které se často odvolává, stejně jako na pozitivismus a vědu. Masaryk si však byl po celý život vědom jejich mezí, a proto uznával např. i význam náboženství, třebaže byl nekompromisním kritikem všech jeho institucionalizovaných podob. Sám nazýval svou filosofii realismem či konkretismem. A třebaže se v době jeho studií volalo „Zpět ke Kantovi!“, Masaryk si uvědomoval, že Kant (který mimochodem Huma velice oceňoval) nevyřešil Humův problém, a proti jednostranné orientaci na německou spekulativní filosofii přišel s následující výzvou: „... ne ku Kantovi vrátiti se má filosofie, jak vytrubují dnes tak mnozí, ale k Humovi, má-li se vůbec vrátiti ...“ (Masaryk, 1998, s. 29) Masaryk studoval na univerzitě ve Vídni, kde pak také jako soukromý

docent působil, a v Lipsku. Je zajímavou a dosud ne zcela doceněnou skutečností, že když přesídlil do Prahy, aby se na tamní univerzitě stal profesorem filosofie a sociologie, nazval Masaryk svou inaugurační přednášku v roce 1882 „*Počet pravděpodobnosti a Humova skepse*“. O rok později vyšla tiskem. Z jejího obsahu je zřejmé, že Masaryk se s Humovou skepsí neztotožňuje, obrací se proti ní, ale činí tak s plným respektem a v duchu kritické vědy. Na Humovu skepsi a kritiku metafyziky neodpovídá nějakou jinou, novou metafyzikou, ba ani „zdravým rozumem“ či „praktickým vyvrácením“, ale snaží se čelit jí matematicky. To je jeden z příkladů nesporně scientistických momentů v Masarykově filosofii.

Na závěr už jen několik poukazů na vynikající vědecké osobnosti z řad cizinců, jejichž životní a filosofické křižovatky se nacházejí nebo mají vztah k českým zemím.

V moravském městě Příbor se narodil lékař a zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud (1856–1939), který se ke svému původu opakovaně hlásil. Filosofující fyzik Ernst Mach (1838–1916) se narodil v Chrlicích u Brna a v 70.–90. letech působil jako profesor na pražské univerzitě. Stejně tak ve 30. letech 20. století Rudolf Carnap (1891–1970), jeden z hlavních představitelů novopozitivismu a zakladatelů Vídeňského kruhu usilujícího o zvědečtění filosofie na základě logickoempirického programu. Základy slavného Logicko-filosofického traktátu promýšlel Ludwig Wittgenstein (1889–1951) patrně v Olomouci, kde se tehdy během 1. světové války pohyboval. Na gymnázium v Brně studoval známý filosof matematiky Kurt Gödel (1906–1978), jehož mentorem byl Hans Hahn, jeden z představitelů Vídeňského kruhu. Respekt k Masarykovi a jeho demokratickému Československu projevovali Edmund Husserl (1859–1938), rodák z Prostějova, zakladatel fenomenologie, který prohlášoval Masaryka za svého „prvního vychovatele“ a který na sklonku života uvažoval o přesídlení do Československa, dále Bertrand Russell (1872–1970), filosof, logik a matematik, který mimo jiné vehementně odsoudil sovětskou invazi do Československa v srpnu 1968, a také Willard van Orman Quine (1908–2000), snad nejvlivnější logik a filosof USA 20. století, který dokonce Prahu navštívil, a to v letech 1932 a 1933. Masaryka a masarykovské demokracie si hluboce vážil Karl

Raimund Popper (1902–1994), filosof vědy, zakladatel kritického racionalismu, jehož otec pocházel z Prahy a který v roce 1994 převzal na Karlově univerzitě čestný doktorát.

Ve filosofii orientované na vědu se z české strany staly mezinárodně známými například Pražský lingvistický kroužek, u jehož zrodu roku 1926 stál Jan Mukařovský (1891–1975), jeden ze zakladatelů strukturalismu, Pražského lingvistického kroužku, jehož založení podnítil roku 1934 také Jan Patočka (1907–1977), dále pak mezinárodní aktivity Josefa Ludvíka Fischera (1894–1973), Otakara Zicha (1908–1984), Jindřicha Zeleného (1922–1997), Ladislava Tondla (nar. 1924), Pavla Materny (nar. 1930) a dalších osobností, jejichž výčet by byl příliš dlouhý a možná i diskutabilní.

O propagaci české filosofie v zahraničí se velmi zasloužil Josef Zumr (nar. 1928).

Situaci po velké společenské změně roku 1989 ponechávám k hodnocení budoucím.

Poznámky:

⁽¹⁾ Text představuje jeden z dílčích výstupů projektu *Kniha Korektiv Masarykovy filosofie* řešeného v rámci grantového schématu GA ČR registrační číslo 401/09/0287.

Literatura:

Kol. autorů. *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení (do roku 1848)*. Praha: Svoboda, 1981.

Kol. autorů. *Antologie z dějin českého a slovenského filozofického myšlení (od roku 1848 do roku 1948)*. Praha: Svoboda, 1989.

BEDNÁŘ, M. *České myšlení*. Praha: Filosofia, 1996.

ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1990.

DRATVOVÁ, A. *Přehled filosofie*. Praha: Nákladem České grafické unie, 1947.

GABRIEL, J. a kol. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998.

HORYNA, B. a kol. *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

MASARYK, T. G. *Přednášky a studie z let 1882–1884*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1998.

ZUMR, J. *Máme-li kulturu, je naší vlastí Evropa. Herbartismus a česká filosofie*. Praha: Filosofia, 1998.

Kontakt na autora příspěvku:

doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Katedra společenských věd

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: zdenek.novotny@upol.cz

Etické aspekty vzťahu medzi súčasnými národmi (na teritóriu strednej Európy)

Josef OBORNÝ

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá vybranými aspektmi problému vlasť a národ, ktoré charakterizujú život občanov niektorých štátov stredoeurópskeho regiónu. Načrtáva z pohľadu autora filozofický rozmer vlasti, vlastenectva a národa. Príspevok zdôrazňuje transnacionálny a občiansky aspekt ponímania národa a vlastenectva.

Kľúčové slová: národná identita, morálna podstata vlastenectva, vlasť ako pocit domova, výchova k občianstvu.

Úvod

Obrovské historické procesy svetových rozmerov, ktoré sa odohrali v druhej polovici 20. storočia a v nových modifikáciách pokračujú dodnes, vystavajú vždy a stále do nového svetla pojmy vlasť a národ. Prioritnou snahou svetového ľudstva bolo dať týmto pojmom pevný normatívny rámec, predovšetkým dať vzťahom krajín a národov kodifikované normy. Motívy a príčiny týchto snáh mali spoločného menovateľa vo vytvorení podmienok pre svetový mier a pre také „medzi – národné“ vzťahy, ktoré by mali klasickú mierovú podobu. V globálnom rozmere sa toto úsilie naplnilo – ľudstvo nezažilo 65 rokov svetovú vojnu.

Ostatné desaťročia v existencii Európy sa cez prizmu pojmov národ a vlasť javia ako „ukážkové“ voči iným svetadielom a regiónom sveta.

Istú dobu sa dokonca črtala tendencia morálneho „medzi-národného“ filantropizmu. Črtali sa perspektívy globálnej a glokálnej (európskej) akulturácie.

Poznámky k filozofii problému vlasti, vlastenectva a národa

Politickým myslením sa dlhý čas nesie téma kreovania národnej a štátnej identity moderného občana súčasnosti. Príčin tejto myšlienkovvej iniciatívy je viacej. Predovšetkým – neosvedčili sa v predpokladanej miere tzv. kozmopolitné prístupy k veci. Naopak, s rovnakou intenzitou ako, povedzme pred storočím, rezonujú v politických úvahách témy vlastenectva a nacionalizmu. Na tieto témy reaguje aj etika, napriek tomu, že sa vystavuje nebezpečenstvu obvinenia z ožiovania a rozvoja archaických tém v svojom repertoári. Jej doména (teda doména etiky) spočíva vo filozofickej analýze pojmu vlasť a vlastenectvo, v kreovaní ideí „medzi – národnej“ koexistencie a v legitímnej intervencii do oblasti etickej výchovy mladej generácie príslušného štátu ako viac alebo menej heteronómneho konglomerátu národov, občanov a suverénnych jednotlivcov. Ide tu o. i. o demokraciu, ktorá je podmienená, či chceme, či nechceme, pojmami vlasť a národ. „Praktické uplatňovanie demokracie popri uznaní rovnoprávnosti a slobôd jednotlivcov by v konečnom dôsledku nemalo znamenať dominanciu väčšiny alebo sily, čo sa však stáva, osobitne pri absencii kritickej reflexie, ku ktorej vedie práve filozofické myslenie.“ (Novotný, 2008, Staněk, Mezihorák, 2008, s. 272–273). Konkrétnu podobu praktickej úprave vzťahov medzi národmi dávajú právne normy. Avšak filozofia a etika poskytujú tejto praktickej úprave príslušný nadhľad a historický odstup.

Identita človeka, občana, príslušníka určitého národa, osoby a osobnosti má veľa aspektov. „*Byť Angličanom, Francúzom alebo Španielom znamená byť celistvo človekom po anglickom, francúzskom alebo španielskom spôsobe. Tento spôsob sa dotýka všetkých rozmerov ľudskosti – náboženstva, poézie, umenia, ekonómie, politiky, lásky, bolesti, slasti – prestupuje ich, presakuje nimi...*“ (Ortega Y Gasset, 1993, s. 57). Jedným z týchto aspektov identity bol a je aj v súčasnosti vlastenecký a národný aspekt. Identita je pre národy svedectvom istoty a hodnoty ich

bytia. Lenže identita „.... vyžaduje alternatívu. Identita nevyjadruje len to, kto som, ale aj kto nie som.“ (Vrabcová, 2004, s. 147). Novovzniknuté štáty v Európe, ktoré vznikli na prevažne národnom základe sú toho dôkazom. Tieto národy si príliš intenzívne uvedomili, čo nie sú, menej intenzívne, ale hlavne menej adekvátne si uvedomili čo sú.

Z etického hľadiska je v tomto probléme národa dominantný morálny emocionálny rozmer. Identifikácia s určitým národom je v prvom rade problém emocionálny a až v druhom rade problém intelektuálny. Samozrejme, z tohto hľadiska majú pojmy národovectva a vlastenectva aj črty romantizmu, ich dikcia vyznieva romanticky, pretože sa orientuje na emocionalitu. Ale rovnako romanticky v súčasných podmienkach a tendenciách integrácií do nadnárodných celkov vyznieva aj právna formulácia vlastenectva, pokiaľ je predmetom právnej kodifikácie v príslušných právnych sústavách.

Vlasť je totiž krajina, v ktorej prežívame najhlbšie city a nenahradiateľný pocit – pocit domova. V nej si rozumieme (predovšetkým, ale nie len, v jazykovom a kultúrnom význame) s ostatnými ľuďmi, bez obmedzujúcej sebakontroly uskutočňujeme svoje bytie a môžeme sa v nej spontánne a slobodne pohybovať. Senecovi sa prisudzuje výrok „*Nikto nemiluje vlasť preto, že je veľká, ale preto, že je jeho.*“ Od Senecu máme zachovaný aj iný výrok adresovaný priateľovi Luciliovi, určený však bol vtedajšej verejnosti: „*Čo by bolo na filozofii vznešeného keby si ju mohol získať ako prídel.*“ (Seneca, 1969, s. 178). Hádam sa nespreneveríme etike, ak použijeme parafrázu: čo by bolo na vlasti vznešeného, ak by sme ju mohli získať ako prídel daný zákonom. Skutočne, každý môžeme o vlasti povedať, že je „moja“ súčasne to však hovoríme s vedomím toho, že patrí všetkým.

Vlasť je krajina, ktorú nám dali objektívne procesy života generácií pred nami, napríklad to, že sme sa v nej a do nej narodili. Môže však pre nás vzniknúť aj procesom (slobodnej) vedomej voľby. Život v prirodzenom prostredí nás nenúti o tomto prostredí uvažovať. Význam vlasti pre našu identitu si preto plnohodnotne uvedomuje až keď ju niekto ohrozuje, keď nás životné osudy od nej odlúčia, alebo keď sa jej sami spreneveríme. Pojem vlasť je treba, podľa nášho názoru, spájať v modernom ponímaní predovšetkým s občianskym aspektom. Aspekt národný je

v tejto súvislosti dôležitý, ale iba sekundárny. Arendtová v tomto kontexte napísala ešte v roku 1946 kritickú úvahu na téma „okupácie“ štátu zo strany národa: „*Nacionalizmus znamená vo svojej podstate, že národ dobyl štát. To je zmysel národného štátu.*“ (Profant, 2008, s. 184). Spájať vlastenectvo iba a len s národným je možné, legitímne a oprávnené výhradne v takých podmienkach, ktoré môžeme označiť eticky neprípustným pojmom „etnicky čisté“. Identifikácia vlastenectva s národným postojom je v ktoromkoľvek súčasnom európskom štáte z hľadiska jeho koexistencie s inými štátmi kontraproduktívna.

V bežnom, prozaickom a každodennom živote veľkosť a nenahradiiteľnosť hodnoty vlasti nevieme v plnej miere doceniť práve preto, že je nám tak bežne a prirodzene daná. Nič na tejto skutočnosti nezmení ani prijatie a platnosť tzv. „vlasteneckých zákonov“, ktoré nám majú túto „prirodzenosť“ uľahčiť. Naše stanovisko v daných súvislostiach sa prikláňa k prioritě občianskeho princípu v evolúcii modernej spoločnosti súčasných štátov Európy. Výchova k občianstvu je totiž principiálne možná a má svoje obsahové a metodické ukotvenie vo výchove a vzdelávaní mladého človeka. V porovnaní s tým je výchova k vlastenectvu ako cieľavedomá a organizovaná činnosť školy v tomto zmysle veľmi zraniteľná a ohrozuje ju okrem iného tendencia k moralizovaniu a k „hypernacionalizmu“. Budme konkrétni. Ešte v roku vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie bolo napísané: „*Kontroverzná je i otázka národnostných menšín, pretože menšinové problémy môžu viesť, pokiaľ nie sú riešené k narušeniu demokratickej stability, ale i ku konfliktom so susednými krajinami.*“ (Chovancová, 2004, s. 39). V prospech podpory občianskeho princípu môžeme použiť aj myšlienku Staňka: „*Jedným z aktuálnych problémov dneška je solidarita v spoločnosti, ktorú obvykle vytyčujú spoločné ciele, hodnoty a aktivity a ktoré sledujú cieľ prebúdzajú v členoch spoločnosti vedomie spolunáležitosti a súdržnosti, a ktoré sa odovzdávajú medzi generáciami aj prostredníctvom obsahu vzdelávania.*“ (Staněk, 2008, s. 424). Oprávnenou prednosťou výchovy k občianstvu v porovnaní s vlasteneckou výchovou je práve jej reálne vyššie miera uskutočniteľnosti. Totiž, akýkoľvek pozitívny výrok na adresu vlasti a vlastenectva sa nám v tomto bežnom živote javí ako fráza, dokonca pre mnohých znie ako flatus vocis. Pocit spolupatričnosti

s vlastou vzrastá v občanovi predovšetkým, ak nie iba, v okamihoch nie bežných, teda napríklad v okamihoch jej ohrozenia alebo v okamihoch tzv. slávy.

Etická analýza a interpretácia vlasti a vlastenectva má v súčasnom myslení transnacionálny charakter. To znamená, že interpretuje tieto pojmy z národnej, ale nielen z národnej pozície. V politologickom svetle je to celkom prirodzené, pretože žiadna (európska) krajina, ku ktorej sa vzťahuje pojem vlastenectvo nie je národne homogénna. Navyše je tu celkom prirodzená a intenzívne pôsobivá skutočnosť: aj iné národy majú svoju vlasť, ktorá je pre nich „svätou vecou“. Súčasná migrácia občanov európskych krajín nie je zväčša z etického hľadiska pripravená na túto banálnu skutočnosť, ktorá je navyše umocnená ešte viac „realistickou“ pravdou: *„Ani dnes nie je Európa jednotná. Rôznorodosť je vlastne s Európou tesne spätá. Nie je preto prekvapením, že z týchto rôznych tradícií a názorov vznikajú nové konflikty.“* (Hampl, 2010, s. 11). Politické, ekonomické a kultúrne integračné procesy ostatného desaťročia „rúcajú“ v Európe pôvodne dôsledne strážené hranice, ale migrujúci občania si nesú zo sebou svoje „vnútorné hranice“ a veľakrát sa aj preto stretávajú v cieľových krajinách s nepochopením. Moralista by na tomto mieste pripomenul „pútnikom“, že keď prichádzajú do domova spoluobčanov Európy, majú pamätať na základné zvyklosti danej krajiny.

Záver

Výzva k pozitívnemu mysleniu ako k ceste k dobrému životu je inšpiratívna. Hovorí, že vidieť prítomnosť ako bezkonfliktnú je naša ilúzia, ale vidieť budúcnosť ako bezkonfliktnú je naša nádej. Pokojne si môžeme pripomínať, že vo vzťahoch štátov aj národov, ako je známe, prepukli, síce oficiálne nechcené, ale zato silné tendencie „medzi – národného“ mizantropizmu. Akulturácia z času na čas zlyháva, sprevádza ju boj kultúr. *„Nesmieme ... strácať zo zreteľa, že homogenizácia sveta cestou globalizácie vyvoláva prirodzené reakcie v podobe nových foriem nacionalizmu a lokálnych reflexií. V tomto smere sa dnes začína používať ako relevantný nový pojem glocal, ako syntetické vyústenie prelínania globálneho a lokálneho.“* (Sekot, 96–97). Vízia budúcnosti Európy a jej národov nie je čierna ani ružová. Neskicuje ju maliar, ale náš život.

Literatúra:

- ARENDTOVÁ, H. Národ. In PROFANT, M. (ed.) *Národ a občanství*. Čítanka textů. Praha: SPHV, o. s., 2008, s. 312.
- DOPITA, M., STANĚK, A. (eds.) *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikultúrní společnosti*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004,
- HAMPL, D. Konflikty v Evropě – minulost a současnost. In KRÁKORA, P., NOVOTNÝ, Z. (eds.) *Mosty mezi kulturami. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Facultas Paedagogica, CIVILIA V*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. s. 7–12.
- CHOVANCOVÁ, J. Hľadanie identity Slovenska v rámci Európskej únie. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. (eds.) *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava : Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Katedra výchovy k občianstvu a jazykov, 2004. s. 39–41.
- NOVOTNÝ, Z. Filozofie a občanství. In STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds.) *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, o. s., 2008. s. 270–273.
- ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea národa*. Praha: Mladá fronta, 1993.
- SEKOT, A. *Sociologické problémy sportu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008.
- SENECA, Lucius Annaeus. *Výbor z listů Luciliovi*. Praha : Svoboda, 1969.
- STANĚK, A. Výchova k občanství ve vzdělání pro 21. století. In STANĚK, A., MEZIHORÁK, F. (eds.). *Výchova k občanství pro 21. století*. Praha: SPHV, o. s., 2008. s. 421–438.
- VRABCOVÁ, J. Filozofické otázky národnej identity po vstupe SR do EÚ. In OBORNÝ, J., MARUŠINEC, M. *Perspektívy výchovy k občianstvu po vstupe Slovenskej republiky do Európskej únie*. Bratislava : Slovenská vedecká spoločnosť pre telesnú výchovu a šport a Katedra výchovy k občianstvu a jazykov, 2004. s. 145–149.

Kontakt na autora príspevku:

Prof. PhDr. Josef Oborný, PhD.

Univerzita Komenského, Fakulta telesnej výchovy a športu

Katedra športovej edukológie a športovej humanistiky

Nábřežie arm. gen. L. Svobodu 9

814 69 Bratislava

Slovenská republika

oborny@fsport.uniba.sk

Krásná literatura a setkávání kultur

Jenny POLÁKOVÁ

Abstrakt: Autorka se zabývá důvody a důsledky zobrazení života cikánů v beletrii v období romantismu a v době současné. Jako příklad uvádí pohádku Cikán a kouzelný žalud a knihu pro děti *Lauf, Rasputin, lauf!* od Sigrid Heuckové. Oba texty souvisí s filozofií a požadavky doby, ve které vznikly. V pohádce se projevuje spojení mezi citem, rozumem a fantazií. S. Heucková využívá příběhu k výchovným účelům. Staví do popředí dobré vztahy mezi členy rodiny, velké znalosti, odmítání bezcharakterního jednání, ochotu pomáhat, smysl pro povinnost, soudržnost kmene, smysl pro spravedlnost, bohabojnost a vztah ke svobodě.

Klíčová slova: Beletrie, Sigrid Heucková, pohádky, balady, Romové, dějepis, kultura, multikulturalita

Úvod

Od 18. století patří postava „cikána“ do literatury pro děti a mládež, je součástí pověstí, pohádek, balad, dobrodružných příběhů a strašidelných příběhů. Romantikové čerpali ze starých legend a pověstí, z lidového vyprávění, ale i z věcné literatury (Solms, Wilhelm *Zigeunebilder deutscher Dichter*. <http://www.minderheiten.org>, 30. 7. 2007).

Literární texty německy psané literatury reagovaly v epoše romantismu na politickou situaci ovlivněnou Francouzskou revolucí,

napoleonskými válkami, na nové uspořádání Evropy po Vídeňském kongresu 1815 a vytvoření Svaté aliance. Odmítali kosmopolitismus klasiků a posilovali nacionalismus a patriotismus. Literatura se vracela do úspěšných období, proto vyzdvihovala svět středověku s jeho náboženstvím a společenským uspořádáním. Hledala souvislosti mezi citem, rozumem a fantazií, milovala snové, nejasné, nedokončené a strašidelné příběhy. Duch a příroda byly chápány jako dvojí vyjádření téhož světového principu (Friedrich Wilhelm Schelling).

Důsledkem filozofie romantiků byl vztah k pohádkám, snům, kouzlům, temným, magickým a pudovým silám, ale také k humoru a satíře.

Postava cikána v literatuře pro děti a mládež

V pohádce *Cikán a kouzelný žalud* (Uther, 1999, s. 220) je hlavní postavou chudý cikán, který si vydělává hrou na housle. Jednoho dne smutně hrál pod dubem, na hlavu mu spadl žalud a dub promluvil, že je to kouzelný žalud, který dovede splnit každé přání. Prvním přáním cikána bylo jídlo: Mamaliga – kukuřičná kaše s ovčím sýrem a Zuika – švestková pálenka. Druhým přáním byl oř, na něm dojel do cikánské vsi, ukradl si tam dívku a ta se stala jeho ženou. Narodilo se jim každý rok jedno dítě. Cikánce se zachtělo majetku, použila žalud a dostala zámek, krásné šaty, kočár a služebnictvo. Muž se rozlítil, proměnil ženu ve svini (opravdu: Sau) a zbil ji. Svině snědla žalud, zámek a bohatství zmizelo. Cikán opět hrál na housle, když se vrátil domů, nejprve vždycy zbil ženu, pak šel spát a za rok se jim narodilo další dítě. Tak to šlo stále, dokud nezestárli. Poslední odstavec přináší ponaučení: jednou v životě měl cikán štěstí, ale nedovedl ho využít, zůstal chudý a je chudý dodnes.

Obsah připomíná pohádku *O rybáři a jeho ženě* (Von dem Fischer un syner Fru, Grimm, 1967, s. 94). Čtenář se zde ale dozvídá, kde se děj odehrává: „Nedojel daleko a tu stála u cesty cikánská vesnice (takovou, jakou lze v severním Sedmihradsku uvidět často), ...“ (Grimm, 1967, s. 221) Vyprávění na několika místech zdůrazňuje, že se některé věci dějí „po cikánském způsobu“: dívka přivede na svět každý rok jedno dítě, cikánka nesmí být pyšná, nesmí se stavět proti svému muži a muž bije svou ženu. Cikán hraje na housle a baví lidi a bydlí v hliněné

chatrči. Na začátku hraje cikán pod dubem smutnou píseň, na konci pohádky hraje „ty nejsmutnější písně, jaké zná“, sedláci v hospodě jsou opilí a cikánka má opět špinavé šaty a chodí bosa. Děti běhají polonahé kolem a „řvou“.

Děj by se dal graficky znázornit takto:

____ΠΠ____,

tzn: v plynulém toku děje se zvedají dvě vlny (přání cikána, přání cikánky, pak přijde strmý pád a hladina se opět uklidní.

Současnost se samozřejmě odráží v literatuře a v zobrazení světa cikánů (Romů, Sintů, Jenišů), a to ve svém důvodu i důsledku. Důvod je politický: škola se má stát školou pro všechny (Gesamtschule). Všichni lidé mají právo se účastnit všeho, co souvisí se životem člověka, a podílet se na tom, co považuje za důležité. Počet dětí cizinců, národnostních menšin a migrantů na německých školách stoupá a nepředpokládá se jeho pokles. Literatura se od šedesátých let 20. století kloní na stranu skupin lidí, které považují sebe nebo jsou považovány za znevýhodněné. Jasně o tom vypovídají například čítanky vydané pro školní použití. Jako příklad uvádím čítanku pro 8. ročník (Lesebuch Deutsch 8. Braunschweig: Westermann Verlag, 1983). Obsahuje 13 okruhů, vždy s názvem a výběrem literárních, autentických i informativních textů. Jeden z okruhů se jmenuje *Nemám nic proti nikomu* (*Ich habe nichts gegen niemand*, s.159). Týká se gastarbeiterů, potomků bojovníků za demokracii v Africe, osudu člověka v Andoře apod., mimo jiné jsou na str. 170 barevné fotografie „putujících cikánů“ (*Zigeuner unterwegs*). Autory jsou nejen německy píšící spisovatelé. Čítanky jsou výbornou pomůckou pro podporu mezipředmětových vztahů, pro podpoření znalostí z dějepisu, zeměpisu, občanské nauky, etiky apod.

Vzniká i řada knih krásné literatury, věnující se příběhu, jehož hlavní nebo vedlejší postavou je cikánka/cikán. Mimo jiné jsou to: Hakl Erich: *Abschied von Sidonie* (*Rozloučení se Sidonií*), Krausnick Michail: *Da wollten wir frei sein* (*Chtěli jsme tu být svobodní*), Petersen Elisabeth: *In meiner Sprache gibt es kein Wort für Morgen* (*V mém jazyce není výraz pro zítřka*), Schnurre Wolf-Dietrich: *Zigeunerballade* (*Cikánská balada*), Tidl, Maria: *Es brennt in der Au* (*V nivě hoří*), Wölfel Ursula: *Mond Mond Mond* (*Měsíc Měsíc Měsíc*).

Dovolím si představit knihu od německé spisovatelky Sigrid Heuckové (Dorovský, Řeřichová, 2007).

Obraz života a chování cikánů z období romantismu se zčásti přenáší do současné krásné literatury. Sigrid Heucková vypráví ve své knize pro děti *Běž, Rasputine, běž!* (Heuck, 1994) příběh cikánské rodiny kočující v Rusku. Dědeček Bohumil má vnučku Maruschku. Bohumil je široko daleko známý svými vědomostmi o koních a znalostmi koní. Má tři syny. Nejstarší je Aljoscha, který se od mládí věnuje a také vyniká v hudbě, druhý syn Iwan obchoduje se zvířaty a třetí syn Pjotr nevyniká žádnými schopnostmi a dělá jen starosti. Přestože ženám nepřísluší jezdit na koni, Aljošova dcera Maruschka se to naučí a převezme lásku ke koním, znalosti i vědomosti od dědečka. Poté, co dědeček daruje Maruschce koně, který dostane jméno Smetanka, stane se toto zvíře jejím nejlepším kamarádem. Pjotr zradí cikánskou rodinu, prodá Smetanku, a proto musí příslušníci rodiny jít dál do světa a vydělat na živobytí. Maruschka a její přítel Mischa přijmou práci v císařském paláci. Mischa má pracovat ve stáji, Maruschka v kuchyni. Maruschka chodí za Mischou do stájí a pozná všechny koně, i hřebce Rasputina, který se nechce nechat osedlat. Maruschka objeví jizvu na jeho hřbetě a pozná, že bude možné na něm jezdit pouze bez sedla. Maruschka si obleče chlapecké šaty – protože se nesluší, aby princ jezdil bez sedla, vymění si oba šaty – a doprovází prince Alexandra na vyjíždkách. Ke dvoru přijede bohatý muž a nabízí koně, koupeného od nějakého cikána. Maruschka v něm pozná svou Smetanku. Vypukne válka, Mischa musí doručit zprávu k sousednímu dvoru, Maruschka má jet se zprávou k císařskému vojsku. Na cestu se vydá s Rasputinem, prožije napínavé situace, válka nakonec končí, Maruschka dostane svou Smetanku, stane se opatrovatelkou koní a její rodina se může usadit na hraběcím pozemku.

V doslovu stojí, že autorka slyšela příběh od staré ženy, jejíž dědeček byl kočím na hraběcím dvoře a Maruschku osobně znal.

Proč jsem vyprávěla tyto dva příběhy? Obojí jsou er-Erzählungen, které vypravěči někdo ústně předal (staré ženy?). Oba se odehrály v neurčených dobách. Pohádka O cikánovi a kouzelném žaludu začíná: „*Byl jednou jeden cikán, ten neměl nic než své housle...*“. Příběh o Rasputinovi začíná slovy: „*Před dávnými a dávnými časy, kdy ještě nebyla žádná*

auta, železnice a letadla, museli lidé chodit pěšky...“ Doba děje je neurčitá, jak je obvyklé v pohádkách. Místo děje je určeno alespoň přibližně: pohádka se děje v Sedmihradsku, příběh o Rasputinovi v Rusku. V obou příbězích jsou hlavními postavami cikáni (používá se pouze slovo cikán ve shodě s neurčenou dobou děje). Děj se odehrává v průběhu více let, v pohádce od dospělosti do stáří, u Heuckové od dětství hlavní postavy do dospělosti. Hlavní činností postav cikánů je hra na housle a obchodování s koňmi. Hudba i koně jsou součástí života, prostředkem k obživě, ale i láskou a vášní. Vypravěč pohádky nevyjadřuje žádné emoce, zprostředkovává slyšený příběh, smutek v cikánových melodiích je v souladu s neveselým životem.

S. Heucková se chopila slyšeného příběhu a přizpůsobila ho požadkům doby. Na jedné straně stojí její celoživotní zájem o koně a poníky. Na druhé straně využívá příběhu k výchovným účelům, přestože výsledkem je čtivý a zajímavý text, ve které bojuje dobro proti zlu. Seznamuje čtenáře mezi osmi a desíti lety se životem cikánů, přičemž staví do popředí dobré vztahy, velké znalosti, odmítání bezcharakterního jednání, ochotu pomáhat, smysl pro povinnost, soudržnost kmene, smysl pro spravedlnost, bohabojnost a vztah ke svobodě. Motiv propuknutí války je možností, jak čtenáři zprostředkovat dopad války na obyčejného člověka. Ústy Mischi vysvětluje: *„Válka je zlá. ... Lidi zabíjejí druhé lidi, vyhánějí je z jejich domů a to všechno jen proto, že se nedovedou dohodnout. S tím nechci nic mít.“* (Heuck, s. 78) Kvůli válce se Maruschka i Mischa dostanou do nesnází, setkají se s uprchlíky, chudými a hladovými lidmi, čímž se prohloubí jejich protiválečný postoj. Drobný prohřešků se dopouštějí jen v zájmu dobré věci. Přestože se některé vedlejší postavy vyjadřují o cikánech negativně, nakonec se ukáže, že pravda stojí na straně hlavních postav.

Děj knihy S. Heuckové využívá výhody sto sedmi stran a odpovídal by křivce: ____Π__ΠΠ_ΠΠΠΠ__.

poklidné vyprávění je přerušeno pověstí o Suschovi a jeho koni, následuje krátké uklidnění, zrada Piotra přináší vzrušení, život Mischi a Maruschky na knížecím dvoře znamená velmi krátké uklidnění, válka způsobí velké komplikace všem postavám, mír pak znamená uklidnění a vyřešení situace.

Název díla *Leť, Rasputine, leť* je odvozen od jména koně, který zpočátku byl považován za neupotřebitelné zvíře, nakonec ale napomohl k vítězství, k obnovení míru v zemi. Rozumím to jako paralelu k postavám cikánů: nedoceněný um se v průběhu děje změnil na významný.

Závěr

Lucia Drotárová a kol. zpracovali publikaci *Romové a český dějepis*. Je pokusem o seznámení žáků i učitelů s určitými momenty dějin romského lidu. Protože čítankám pro německé školy i beletrie není zobrazení života nebo úseků života menšin cizí, lze vhodně propojit v rámci mezipředmětových vztahů problematiku setkávání kultur v různých třídách různých stupňů škol, ba dokonce nechat dětem volbu textu, který je osloví. Moje rozvaha není kritikou, publikace paní Drotárové mi byla inspirací.

Literatura:

- DOROVSKÝ, J., ŘEŘICHOVÁ, V. *Slovník literatury pro děti a mládež*. Praha: LIBRI, 2007.
- DROTÁROVÁ, L. *Romové a český dějepis*. Praha: SPHV, 2008.
- GRIMM, J., GRIMM, W. *Kinder- und Hausmärchen*. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1967.
- HEUCK, S. *Lauf, Rasputin, lauf!* Bindlach: Loewe, 1994.
- Lesebuch Deutsch 8*. Braunschweig: Westermann Verlag, 1983.
- POLÁKOVÁ, J. Integrace dětí rozdílného kulturního původu do základní školy – „Grundschule“ v SRN. In BALVÍN, J. (ed.) *Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. města Prahy, 2005. s. 108–115.
- POLÁKOVÁ, J. Menšinou na celém světě aneb Politický význam školy. In BALVÍN, J. (ed.) *Identita ve vztahu k národnostním menšinám*. Praha: Komise Rady hl. města Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006. 500–505.
- POLÁKOVÁ, J. Multikulturní/ interkulturní výchova a vzdělávání v SRN. In BALVÍN, J. (ed.) *Rubikova kostka – multikulturalita*. Praha: Komise Hlavního města Prahy pro oblast národnostních menšin, sborník z mezinárodní konference, 2008. s. 595–600.
- POLÁKOVÁ, J. *Sintové a Romové v německy psané literatuře pro děti a mládež*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 5 s.

POLÁKOVÁ, J. *Dagmar Scherf Das Geheimnis der schwarzen Puppe*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 3 s.

POLÁKOVÁ, J. *Michail Krausnick Auf Wiedersehen im Himmel*. <http://www.iliteratura.cz>, 17. 8. 2007, 3 s.

SOLMS, Wilhelm *Zigeunerbilder deutscher Dichter*. <http://www.minderheiten.org>. 30. 7. 2007.

UTHER, H. J. *Die schönsten Märchen der Welt*. München: Eugen Diederichs Verlag, 1999. s. 220.

Kontakt na autorku příspěvku:

Mgr. Jenny Poláková, Ph.D.

Katedra německého jazyka

Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Žižkovo nám. 5

771 40 Olomouc

e-mail: jenny.polakova@upol.cz

The Polish-German conflict over the grave of Lassalle in Wrocław

Małgorzata ŚWIDER

Abstract: The article deal with the problems of Polish-German relations in the eighties of 20th century in relation to Wrocław.

Key Words: Poland, Germany, Relations, Eighties 20th Century, Wrocław

We can distinguish a few kinds of conflict: an armed conflict, an economic conflict, an ethnic conflict, etc. A characteristic feature of a conflict is the fact that all sides involved in it use incomprehensible arguments and – in comparison with the significance of the matter – engage in it in an unusually emotional way, as well as display fierce reactions. In many cases conflicts are rooted in the emotional sphere, which causes the emotions related to the affair which is the subject matter of the conflict to become extremely dominant with time. This, in turn, makes rational thinking impossible and invests the emotions themselves with such importance that removal of them leads to shaking the whole of the system of values.

In view of the above, we came to deal with a classical conflict in the 1980s, which concerned the grave of Lassalle located in Wrocław. The problem, from the viewpoint of today, seemed to be easy to solve. As a matter of fact it concerned preservation and restoration of a dilapidating tomb located in the old Jewish cemetery at Ślężna Street. In regular

conditions one should rather expect difficulty resulting from religious customs and regulations observed by followers of the Jewish religion. In that case, however, a greater problem was posed by political interpretation of this issue, more than aspects relating to the religion.

In the 1920s and the 1930s, Marceli Handelsman undertook to address the problem of influence of the present (contemporary) times on the way of perceiving the past. First of all, he paid attention to the fact that *“each generation works out their own attitude towards issues, has their own scientific interests imposed by contemporary reality, their own manner of looking at things. Contemporary reality causes each generation to develop a different attitude towards the past and assume their own foundations to propose different theses”*¹. Indeed, we came to deal with such an interpretative problem in the case of the burial place of Ferdinand Lassalle. The problems which led to a peculiar Polish-German conflict over the grave of Lassalle resulted from the following facts: firstly, Lassalle was German, secondly, he was the patron of social-democracy and was in opposition to Marx, and – thirdly – he was a Jew.

From the point of view of the propaganda of the day it was considered disadvantageous to recall the German past of Lower Silesia. As far as the official history of the post-war times was concerned, it was the Piast-Dynasty-related past of this region that was strongly accentuated. It was assumed to justify the decisions of the Allied, taken after the War, in connection with the alteration of Poland's borders, as well as meant to ‘strengthen’ Poland's rights to the lands and alleviate the unfavourable effects and comments voiced by settlers from the Eastern Lands, who painfully resented their new life of displaced people. In the time after the War, an action of de-Germanizing was organized on a broad scale in the Western Lands. It consisted in a mechanical removal of all existing remnants of the German state system and culture². In those conditions it was indeed hard to justify the intention of retaining a tomb bearing German inscriptions. Apart from this, the fact that Lassalle was a “Founding Father” of the German social-democratic movement, that is a political party in the German Federal Republic, certainly did not speak in favour of the idea of preservation and reconstruction of the place.

Consequently, this place, which was to be a site of remembrance, turned into one of conflict. What is a site of remembrance? There are a few definitions of the latter – in dependence on the given country, time or emotions. Thus, it can denote a forgotten cemetery in a forest, a cross, an old oak, but also a former concentration camp, a monument, or even a date connected with some rite. In a word, this can mean everything that is significant in order to determine who we are and what decides about our membership in the community³. How big can this community be? Wroclaw and Breslau – one city which contains in itself various remembrances and narrations that sometimes exclude one another. Yet, at times, one can reach understanding, e.g. like in the case of Edyta Stein – a Jewish woman born in Wroclaw, a Catholic saint, a saint patroness of Europe⁴. As regards this site of remembrance the problem was resolved very quickly; however, the biggest one arose with respect to Lassalle's tomb – a site of remembrance with reference to which the political aspect was of paramount importance.

Ferdinand Lassalle was the founder of the first workers' party – the Common German Workers' Union (Allgemeine Deutsche Arbeiterverein), whose successor is the Social-Democratic Party of Germany (Sozialdemokratische Partei Deutschlands – SPD). Accordingly, he is considered one of the creators of social-democracy. He aimed at improving workers' life situation within the democratic system. He also was in favour of freedom, equality and social justice. He was regarded as a political adversary of K. Marx, despite their friendship in the times of their youth and a few similarities between them as regards certain ideas they shared. Lassalle got engaged in an agitation activity which aimed at radicalization of bourgeoisie in fight against reactionary forces. He criticized the Marxist theory of revolution as the right road to socialism and communism. He propagated ideas of fighting for employees' rights among workers and convinced them of the potential existing in an organized workers' movement. Lassalle died in Switzerland in consequence of wounds he suffered in a duel, defending the honour of a woman⁵.

Recognized as one of the founders of social-democracy, he had a commemorative tablet founded in the Jewish cemetery in Wroclaw

already in the interwar years. The tablet was destroyed in the time of national socialism and, in the final years of the War, the Jewish cemetery in Ślężna Street found itself on the frontline, which resulted in serious damage to the place. After the War, there were plans to demolish the cemetery, but the fact that the Polish Socialist Party (Polska Partia Socjalistyczna – PPS), existing until 1948, looked on Lassalle as one of their “Fathers” most probably saved the place from the demolition. In December 1947, on the occasion of the 27th Congress of the PPS, a commemorative tablet was placed on Lassalle’s tomb. The gesture of commemorating this workers’ activist was not free from conflicts or objections. As it follows from the letter written by Henryk Jabłoński at the end of June 1984, it was him who – in 1947 – put forward this initiative, opposing the negative opinion of the regional authorities in Wrocław. As the then Secretary of the Central Executive Committee of the PPS he managed to convince the regional authorities in Wrocław that Lassalle deserved the commemoration. An additional element, which proved in favour of Jabłoński’s initiative, was the fact that Józef Cyrankiewicz, also an ex-member of the PPS, supported the former’s endeavours. In the 1950s, the commemorative tablet got destroyed and was replaced with another one, still bearing the same inscription as that in the 1960s. However, that new tablet was also damaged in later years⁶. The problems relating to commemoration of Lassalle could result from the fact that his views on certain fundamental issues had differed from those represented by Marx: first and foremost, they perceived the state and its role in different ways. Professor Jabłoński drew attention to this fact, underlining – at the same time – that Lassalle’s merits had been recognized by Lenin, which – in his opinion – was a sufficient argument to have the devastated tomb preserved and even reconstructed⁷. The very name Lassalle itself was not widely known in Poland.

The third aspect causing fundamental difficulty in having the tomb restored was the fact that it was located in the Jewish cemetery in Wrocław. This aspect was, in turn, stressed by Klaus Reiff in 1984⁸. In this case, what really mattered was not only and exclusively the rules of the Moses’ religion, but rather the dislike of Jews, which was common among Polish society. Another element here could be the dislike of

pointing to precursors of the workers' movement, who were of Jewish descent, since it could strengthen the common prejudice towards activists and justify the frequently repeated thesis of "Jewish Communism"⁹.

After having placed the commemorative tablet on the tomb in the 1940s, neither the grave nor the cemetery was taken care of. Over years, the unprotected cemetery degraded and became destroyed. In the 1970s, there were plans made to have buildings of Academy of Economics erected in its place. This, however, was opposed by the then First Secretary of the Central Committee of the Polish United Workers' Party (Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej - KC PZPR) – Edward Gierek, in the effect of which, the cemetery was classified as a monument and the plans of its liquidation were ditched. Nonetheless, no concrete or effective action was undertaken to rebuild it or provide protection to it, either. There were only a few tombs dating back to the 13th century, being among the oldest in Europe, which were transferred to the Wrocław Museum of Architecture¹⁰. At the beginning of the 1980s, some basic works on securing better protection to the cemetery were begun, among others, in 1981 – the wall surrounding the cemetery was repaired, and in 1982 – part of the plants were removed from it. At that time, German social-democrats led by W. Brandt and H. Schmidt attempted to exert an influence on the Polish authorities and make them commence works protecting both the cemetery and Lassalle's grave¹¹. Those actions were nearly completely ruined: in one publication, which was issued towards the end of 1981, in Bonn, the thesis was brought forward of a possibility of transferring Lassalle's remains to the FRG. As a result of that, an intervention on the part of representatives of the German Democratic Republic took place with the view to having Lassalle's remains transferred to East Berlin – Friedrichsheim, the Mausoleum of Socialists. Along with the imposition of the Marital Law, the plans of transferring the grave were suspended¹².

In November 1982, Egon Bahr wrote a letter to Deputy Prime Minister M. Rakowski concerning the offer of help extended by the SPD while securing Lassalle's tomb¹³. In reply, he was assured that during the examination of the grave there was no major damage noticed. It was admitted, however, that the surrounding of the tomb was not in a good

state of repair. At the same time, the Voivode of Wroclaw Province was made responsible for undertaking actions designed to protect the place¹⁴. In June 1983, Klaus Reiff arrived in Wroclaw to check the progress of the planned conservation works on the tomb. Since, contrary to the declarations, the works had not been commenced, a representative of the Embassy of the FRG announced his intention to notify Chancellor W. Brandt of the fact. That was significant in as much as the SPD treated the question of the grave as a tester of mutually accepted agreements¹⁵. In August 1983, the cemetery was visited by the then President of Ebert Foundation, the former Prime Minister of Nordrhein-Westfalen – Heinz Kuhn. Since both the tomb and the cemetery were in a state of considerable devastation, it was endeavoured to have actions aimed at securing protection of them launched simultaneously by the Regional Office of Wroclaw as well as by the state authorities. Then the question of eventual moving of the grave to East Berlin was raised, which was extensively commented on in the GDR¹⁶. Kuhn opposed the idea himself in a decisive way, claiming that the grave should be left in its original place. Beside, he was afraid that the name of Lassalle would be used for propagandist aims in the GDR. Another reason why the plans for exhumation of the remains were abandoned were religious traditions which forbade to disturb the peace of the dead. This aspect was drawn attention to by the Foreign Affairs Department of the KC PZPR, whose arguments were that it was, among others, thanks to their efforts that the plans to liquidate the cemetery were ditched¹⁷. In August 1983, the President of Ebert Foundation, while having talks with Wroclaw Voivode – Janusz Owczarek, stressed the will to have a monument dedicated to the international workers' movement erected in Wroclaw, one that would be similar to the Karl Marx Mausoleum in London¹⁸.

Since the year 1984 marked the 120th anniversary of Lassalle's death, it seemed to be a good idea to undertake actions towards suitable commemoration of the founder of the German social-democratic movement. Thus, intensive activities were undertaken in the Spring of 1984. Among others, in February of that year, Klaus Reiff met Deputy Prime Minister Rakowski and talked about renovation of the tomb. During the subsequent visit made by Reiff to Wroclaw in April 1984, meetings

were arranged with Wroclaw Voivode, the first Secretary of the Regional Committee of the PZPR in Wroclaw, representatives of the central administration, as well as the Ministry of Foreign Affairs¹⁹. However, it was not until Willy Brandt's intervention in June 1984 that Lassalle's burial place was restored and protected. However, this did not proceed without political complications. On 18 June 1984, W. Brandt wrote a personal letter to General W. Jaruzelski in which he suggested that the grave of the founder of the German social-democracy should be renovated and turned into a site of remembrance of the Polish and German workers' movement²⁰. General Jaruzelski replied in August 1984, but the answer was rather cool. First of all, the proposal of creating one common site of remembrance, embracing both Polish and German workers' movement was not developed and it was only assured that the site would be made accessible to all who would want to commemorate Lassalle. In particular, as W. Jaruzelski assured, the authorities would extend appropriate care over this burial place²¹.

The giving of that evasive answer was preceded by hectic consultations held with various departments of the Ministry of Foreign Affairs and with the KC PZPR. The matter was not easy to settle, since it concerned international relations: on the one hand, the administration of the People's Republic of Poland was keen on maintaining good relations with the SPD, especially so as at that time Poland essayed to rebuild her position on the international arena. On introducing the Martial Law each action aiming at strengthening international contact or gaining support from other states was of colossal propagandist significance. The German social-democrats were among the few democratic political parties in Western Europe who kept regular and relatively proper contacts with Jaruzelski's apparatus. The Polish side made efforts to strengthen the relations and raise them on a higher level, the expression of which was to be W. Brandt's planned visit to Poland. At that time each wrong move on the line of SPD-PZPR could bring about retardation to the diplomatic talks, particularly, as it followed from the Polish-German top level talks, Lassalle's tomb was planned to be visited not only by the President of Ebert Foundation, but also by Hans-Jochen Vogel – the President of the SPD faction at the Bundestag and Vice-President of the SPD, who intended to pay an official

visit to Poland in September 1984. What was also taken into account was the probability that Willy Brandt, while paying an official visit to Warsaw, planned for 1985, would want to go to Wrocław, too²².

On the other hand, complying with the request forwarded by the SPD could lead to certain perturbation in the relations between Warsaw and East Berlin as the German Socialist Unionist Party (GSUP) (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED)) also laid claim to being the heir to Lassalle's heritage. Furthermore, apart from the unworkable plans of transferring Lassalle's remains to East Berlin, which was against the religious law of Israel, the Polish side feared that the German Communist Party (GCP) (Deutsche Kommunistische Partei), active in the FRG, would also claim its liaisons with that activist. Therefore, a joint forming of a site of remembrance of workers' movement by the PZPR and the SPD would mean a conscious ignorance of the GSUP and the GCP.

There were still two other vital reasons why the proposition of the SPD was welcomed with reservation or even with a dislike: establishing, in Wrocław, of a site of remembrance dedicated to one of the founders of the German social-democratic movement could contribute to creation of the hall of fame of the German workers' movement in this city and to underlining its relations with Germany, which – taking into account its history and the historical-political contemporary status – was unacceptable²³. Besides, this did not lie in the interests of Poland to organize a site of remembrance that would be a mutual venture of the SPD and the GSUP, and – at the same time – to support the unification tendency of the both German states²⁴.

Also, the financial engagement of both the SPD and Ebert Foundation raised objections in Warsaw. According to assessments made by the Department of Foreign Affairs of the KC PZPR, completion of the first stage of the renovation works was to amount to 20 million Zlotys, which was about 400 thousand DM (according to the then exchange rate of the National Bank of Poland). Part of the costs was to be covered by the German side. The Head of the Foreign Affairs Department of the KC PZPR, in his letter to the First Secretary of the Regional Committee of the PZPR, forbade the latter to start any negotiations with the German side as regards the renovation of Lassalle's tomb without notifying

the Central Committee about it. As it follows from the correspondence exchanged on the central level, the Regional Committee in Wrocław, despite the objections, maintained contacts with Germans, regarding the restoration works since they were hopeful that the SDP would cover all the costs connected with the works in the cemetery.

The economic aspect was very important because, as it follows from reports prepared for General Jaruzelski, the Polish side was not able to cover all the related costs. There even was a plan to isolate 1/6th of the cemetery area around Lassalle's grave, renovate it and to transform it into a historic Jewish cemetery. The remaining area of the cemetery was to be transformed into a regular park²⁵. Bearing in mind the standpoint of the SDP and the engagement of many important celebrities on the German side in the process of renovation, it was decided to partially comply with the request submitted by the Germans. First of all, it was decided to organize anniversary celebrations, during which flowers were to be laid on the tomb by representatives of the regional authorities. Another preventive action was preparation of press articles on Lassalle and his heritage. It was also considered to organize a scientific symposium dedicated to Lassalle's theoretical and practical output. Consequently, it was planned to invite representatives of socialist and social-democratic parties from West Europe and socialist countries to participate in the event²⁶. To secure a 'political' balance it was decided to contact the Consulate of the GDR in Wrocław and find out if they were interested in taking part as well. Finally, on 31 August 1984, the celebration of the 120th anniversary of Lassalle's death took place. Still, the event was not free from a diplomatic clash, since the Polish side had demanded to be shown the content of the speeches to be delivered by the invited guests, prior to the celebrations.

As a result of the agreement with the Museum of Architecture, in the first period of the renovation, which ended in 1987, repairs of the wall surrounding the cemetery were carried out, as well as the alley and the area surrounding the grave of Lassalle were cleared. Moreover, the most important actions included protection of the cemetery and the tomb from being vandalized. The cemetery was closed with a decorative wrought-iron gate brought from one of the Silesian palaces which

had been blown up by the Red Army troops in 1947. Because the gate was too low it was decided that it should be lengthened. About 100-centimetre-long elements representing figures of stylized menorah were added at the bottom on either wing of it. The very tomb itself, according to the restoration plans, was to be done to look in the way it did originally on the turn of the 19th and the 20th century. For instance, the bust of Lassalle's mother was to be returned and fixed onto the tomb which was the Lassalles' family grave. Even though, originally, there was also Lassalle's father's bust placed on it, both having been made of white marble, it was only the first of them which was to be retrieved as the other one had been lost. The tomb was surrounded with a wrought-iron fence. Since the original one had been lost, the new fence was brought from one of the Silesian cemeteries in disuse²⁷.

Upon overcoming the initial problems connected with the renovation of the Jewish cemetery in Wrocław, all the subsequent actions undertaken in relation to this historic place were properly coordinated and sped up. However, this was not possible until the transformation of the socioeconomic system in Poland materialized, as along with the changed political situation, the way in which the historical past of certain Poland's lands was perceived altered as well: their links with the culture and history of Germany ceased to be a taboo. The German past of Wrocław was openly talked about. Also, the previous peculiar ideological competition lost its significance. In this concrete case, the cemetery in Ślężna Street became one of the sights on the tourist route showing the most famous monuments of Wrocław. Each year, thousands of tourists coming from other regions of Poland and abroad visit the burial place of well known historical personages: scientists, artists, bankers, politicians, and there are Nobel award winners, outstanding people who contributed to the development of the German culture and the Jewish culture, buried in this cemetery.

Notes:

⁽¹⁾ M. HANDELSMAN. O nasz dzisiejszy stosunek do historii porozbiorowej, (w:) Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie, Lwów 1931, s. 26.

⁽²⁾ I write about the problem of de-Germanization, using Opole Silesia as a study case, in: M. ŚWIDER. *Die sogenannte Entgermanisierung im Oppelner Schlesien in den Jahren 1945–1950*. Europaforum-Verlag, Lauf 2002.

⁽³⁾ The Act on sites of national remembrance, which was prepared by the Ministry of Culture and National Heritage, in a detailed and complex way, systematizes the problem area connected with establishing sites of national remembrance. According to the definition, a site of national remembrance is: a grave or a military cemetery; property or building, or remains of the latter, that commemorate figures or events vital to the Polish Nation and State, in particular a monument, a roadside cross, little chapel, or mould; another object or thing connected with events or figures that are significant for the heritage of the Polish Nation and State, especially a commemorative plaque. The Act determines also that a site of national remembrance can be established if there are circumstances which justify the need to commemorate a figure or event of historic importance to the Nation and the State of Poland or to another Nation.

⁽⁴⁾ P. BUKALSKA, Nasze miejsca pamięci, *Tygodnik Powszechny*, 2008-01-17, wersja elektroniczna, <http://tygodnik2003-2007.onet.pl/1547,1463680,0,560760,dzial.html> [stan na 28. 8. 2009]

⁽⁵⁾ Wie Deutschland tüchtige Leute kaputtmacht. Liebe und Tod Ferdinand Lassalles in Briefen, *Der Spiegel*, 47/1970. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-44906712.html>

⁽⁶⁾ Klaus REIFF, *Die Restaurierung der Grabstätte von Ferdinand Lassalle auf dem alten jüdischen Friedhof in Breslau (Wroclaw)*, 5. 7. 1984, s. 2, Archiv der sozialen Demokratie (AdsD) Bonn, Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) Parteivorstand (PV) 11328.

⁽⁷⁾ Lenin understood that when, in 1899, he wrote, “In Germany, Lassalle’s great historic merit consisted in that he transformed the working class from an accessory to the liberal bourgeoisie into an independent political party.” H. Jabłoński, Warszawa 29. 6. 1984. Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN War.) Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

⁽⁸⁾ Klaus REIFF, *Die Restaurierung der Grabstätte von Ferdinand Lassalle auf dem alten jüdischen Friedhof in Breslau (Wroclaw)*, 5. 7. 1984, s. 5, AdsD Bonn, SPD PV 11328.

⁽⁹⁾ More on this to be found in: K. SZWAGRZYK, Żydzi w kierownictwie UB. Stereotyp czy rzeczywistość? *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2005 s. 37–42; K. KERSTEN, *Polacy, Żydzi, komunizm: anatomia półprawd 1939–1968*, Warszawa 1992.

⁽¹⁰⁾ Ibidem, s. 3.

⁽¹¹⁾ Information from the source: Secret Collaborator, ps. Adamski, Wrocław 5. Maja 1982 r. Instytut Pamięci Narodowej (IPN) Wr054/166 t. 1.

(12) Klaus REIFF, *Die Restaurierung der Grabstätte von Ferdinand Lassalle auf dem alten jüdischen Friedhof in Breslau (Wroclaw)*, 5. 7. 1984, s. 5, AdsD Bonn, SPD PV 11328.

(13) Egon Bahr an den Stellvertretenden Ministerpräsidenten der Volksrepublik Polen in Warschau Herrn Mieczysław Rakowski. Bonn, den 4. 11. 1982, AdsD Bonn 1/EBAA000580.

(14) Viceprezes Rady Ministrów Mieczysław F. Rakowski an Herrn Egon Bahr, Warszawa 24. 1. 1983, AdsD Bonn 1/EBAA000580.

(15) Meldunek operacyjny nr 60, Wrocław 20 czerwca 1983 r. tajne, specjalnego znaczenia. IPN/OBUiAD/Wrocław (2) Sygn. IPN Wr 054/1661 t.1.

(16) Meldunek operacyjny nr 75/83, tajne, specjalnego znaczenia, Wrocław 1. 9. 1983. IPN/OBUiAD/Wrocław, sygn. IPN Wr 054/1661 t. 1; Op. Gruppe des MfS in Warschau, Außenstelle Wrocław, Wrocław 8. 9. 1983, Geheim, Kurzinformation zum Bürger der BRD Kühne. IPN/OBUiAD/Wrocław, sygn. IPN Wr 054/1661 t.1.

(17) Notatka w sprawie uporządkowania grobu Ferdinanda Lassalle'a we Wrocławiu i obchodów 120-lecia jego śmierci. Warszawa 6. 7. 1984 r., AAN War. KC PZPR, Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(18) Kontakt- und Verhandlungsreise des Vorsitzenden des Vorstandes der Friedrich-Ebert-Stiftung, Heinz Kühn, vom 21. Bis 28. August 1983 nach Polen. Sachbericht (intern), Handakten Klaus Peter Schneider, Akte Polen 1983. FES Bonn bez sygnatury.

(19) Klaus REIFF, *Die Restaurierung der Grabstätte von Ferdinand Lassalle auf dem alten jüdischen Friedhof in Breslau (Wroclaw)*, 5. 7. 1984, s. 5, AdsD Bonn, SPD PV 11328.

(20) Willy Brandt, Vorsitzender der SPD, An den Sekretär des Zentralkomitees der Polnischen Vereinigten Arbeiterpartei Herrn General Wojciech Jaruzelski, 18. Juni 1984, AAN War. KC PZPR Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(21) I Sekretarz Komitetu Centralnego PZPR do: Pan Willy Brandt, Przewodniczący Socjaldemokratycznej Partii Niemiec, Warszawa 4 sierpnia 1984 r., AAN War. KC PZPR Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(22) Notatka w sprawie stanu grobu Ferdinanda Lassalle'a, Warszawa, dnia 14 lipca 1984 r. AAN War. KC PZPR Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(23) Notatka w sprawie uporządkowania grobu Ferdinanda Lassalle'a..., op. cit.

(24) MSZ, Tow. Gen Wojciech Jaruzelski, I Sekretarz PZPR, Warszawa 13 lipca 1984 r. AAN War. AAN War. KC PZPR, Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(25) MSZ Tow. Gen Wojciech Jaruzelski, I Sekretarz PZPR, Warszawa 13 lipca 1984 r. AAN War. AAN War. KC PZPR, Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

(26) Notatka w sprawie stanu grobu Ferdinanda Lassalle'a, Warszawa, dnia 14 lipca 1984 r. AAN War. KC PZPR Kancelaria gen. W. Jaruzelskiego XIA/1397.

⁽²⁷⁾ K. REIFF, *Die Restaurierung der Grabstätte von Ferdinand Lassalle auf dem alten jüdischen Friedhof in Breslau (Wroclaw)*, 5. 7. 1984, AdsD Bonn, SPD PV 11328.

Kontakt na autorku příspěvku:

Dr. Małgorzata Świder

Uniwersytet Opolski

Wydział Historyczno-Pedagogiczny

ul. Oleska 48

45-052 Opole

Polska

e-mail: malgorzata_swider@onet.pl

Dialog jako jeden z důležitých předpokladů fungování demokratické společnosti

Petr ZIMA

Abstrakt: Článek se zabývá otázkami dialogu, přičemž autor pokouší problematiku dialogu aplikovat na soudobou českou společnost a především pak na českou politickou scénu. V tomto ohledu si autor rovněž všímá historických paralel s obdobím ČSR let 1918–1938.

Klíčová slova: Dialog, politický dialog, politické strany, Česká republika, morálka, konsenzus, pragmatismus, občanská společnost

V naší současné společnosti se setkáváme s mnohými negativními jevy, jako jsou kupříkladu verbální agresivita, nesnášenlivost, netolerance, fanatismus a nenávist. Musíme čelit také tomu, co se dnes s oblibou označuje jako nízká nebo nedostatečná politická kultura. Dle mého soudu je jednou z příčin tohoto negativního stavu mimo jiné také nízká a nedostatečná úroveň dialogu. Nebo spíše také neochota některých lidí ke vzájemnému dialogu, ke vzájemné rozmluvě, k rozhovoru. Avšak dialog neznamena sám o sobě pouze rozhovor nebo rozmluvu, ale také především ochotu vzájemně se poslouchat a naslouchat si.

Z tohoto důvodu bych se chtěl zamyslet nad některými problémy, které souvisejí s případnou ochotou či neochotou k vzájemnému dialogu, popřípadě nad tím, proč je úroveň (ne)dialogu a vzájemná úroveň komunikace na takové úrovni na jaké v současnosti je. Jsem si ale

velice dobře vědom toho, že zjišťovat historické, psychologické a mentální příčiny tohoto stavu není vůbec snadné a není to úkolem ani tohoto mého zamyšlení.

Slovo **dialog** znamená rozhovor a pochází z řeckého slova dialogos, což znamená rozhovor. Dialogem můžeme rozumět i takovou formu rozhovoru, která se řídí pravidlem, dle kterého se má ve sporném tématu rozhovoru dospět ke společnému významovému obsahu (Delfová, Georg-Lauerová, Heckeneschová, Lemckeová, 1993, s. 62).

Mimo jiné je možno ještě dodat, že dialog probíhá mezi lidmi, a proto je nebo by měla být základem dialogu především jejich vzájemná komunikace. V této souvislosti je možné připomenout, že dialog není vztah, který by měl být založen na principu moci a podřízenosti jednoho člověka (skupiny) nad druhým. Správně by měl být dialog založen na takovém vzájemném vztahu mezi lidmi, který vychází z principu reciprocit (Tamtéž, s. 63).

V sedmém dílu Ottova slovníku naučného z roku 1893 je dialog chápán jako rozmluva, rozhovor, staročesky rozmlouvání. Mezi dvěma nebo několika osobami. Je zde kladně hodnoceno především to, že dialog dodává mluvě „*zvláštní živosti, jasnosti, zajímavosti*“ (Ottův slovník naučný, 1893, s. 459). Také se připomíná důležitý fakt, že dialog je mnohem lepší než pouhý popis, líčení, nebo vyprávění.

Ve Filosofickém slovníku autorů Katedry filosofie Filosofické fakulty UP Olomouc jsou v této souvislosti zmíněna hesla mezikulturní dialog a náboženský dialog. Chápání dialogu, tak jak je zde vymezeno, nám velice dobře může posloužit k **obecnému vymezení** některých důležitých zásad a pravidel, které bezesporu mohou platit i obecně, pokud chceme hovořit například o **politickém dialogu**.

Dle filosofa a religionisty Břetislava Horyny označuje dialog „...*jazykový akt, sloužící k vyjasnění termínů, zdůvodnění úsudků a vysvětlení dosaženého poznání*“ (Filosofický slovník, 1995, s. 88). Zmíněný autor také upozorňuje na fakt, že smyslem dialogu není pouhá výměna informací o náboženstvích, resp. jejich komparace, „...*nýbrž porozumění mezi různými náboženstvími, vyvozené z příklonu ke stoupencům jiných náboženství, z poznání základů jejich víry, jakož i z hlubší reflexe vlastních náboženských postojů*“ (Tamtéž, s. 88). Jak už bylo zmíněno

domnívám se, že i když se tento názor a toto vymezení týkají oblasti náboženství, dají se do značné míry použít i při politickém dialogu.

Dialog také znamená, že se snažíme porozumět východiskům a vím nejen jiného náboženství (Filosofický slovník, 1995, s. 88), ale i jiné politiky, jiné politické teorie, či odlišné ideologii konkrétní politické strany.

Horyna také zmiňuje některé důležité zásady, které by měly být dodrženy a respektovány při průběhu nejen náboženského, ale jakéhokoli dalšího druhu dialogu, včetně dialogu politického. K těmto zásadám a pravidlům dialogu patří nepředpojatost vztahu k jiným, bezpředsudečnost, otevřenost pro jiná stanoviska, rezignace na absolutizaci vlastní pravdy a také tolerance (Filosofický slovník, 1995, s. 88). A zkusme v této souvislosti zkonfrontovat vyše uvedené zásady dialogu na úroveň nejen televizních, ale zejména parlamentních „debat“ a „diskusí.“ Jsou v jejich průběhu snad respektována taková pravidla jako např. nepředpojatost, bezpředsudečnost nebo snad ona rezignace na absolutizaci vlastní pravdy? Odpovědět ovšem na otázku, proč se tak neděje, jistě není snadné a příčin tohoto nelichotivého stavu je zřejmě mnoho a ani zde nelze všechny jen vyjmenovat, natož kvalifikovaně analyzovat.

Jedna z příčin neochoty ke vzájemnému dialogu spočívá mj. v tom, že některým politikům chybí nejen patřičná míra tolerance, ale schází jim především noblesa. Tento termín označuje jemnost, ušlechtilost, ale také vyšší společenskou vrstvu (Slovník cizích slov, 1998, s. 235). Od tohoto termínu se pak odvozuje slovo noblesní, což znamená jemný či ušlechtilý (Tamtéž, s. 235). V této souvislosti je možné podotknout, že někteří naši politikové by si jistě rádi hráli, nebo se o to alespoň pokoušeli, na noblesu ve smyslu tzv. vyšší společenské vrstvy. To jistě není špatná věc, ale je to možné pouze za předpokladu, že budou opravdovou noblesou ve smyslu jemnosti a ušlechtilosti. Což je značně komplikované v tom smyslu, že ušlechtilost je především mravní kategorie.

I když je pravdou, že, co se týče noblesy a tolerance, která by měla být jedním z předpokladů politického dialogu, politické prostředí pro tyto hodnoty příliš inspirativní není a dlouho zřejmě nebude. Tento stav je asi zapříčiněn i tím, že politici jsou příliš v zajetí své vlastní moci, zájmů a ideologických zásad svých politických stran.

Jednou z možných překážek nejen dialogu obecně, ale hlavně dialogu politického, jehož jednou variantou může být dialog mezi politickými stranami, je to, že politické strany mají tendenci si rozdělovat stát a státní úřady ne v zájmu občanů, ale pouze ve svém vlastním zájmu jako kořist, jako svůj vlastní zisk. A usiluje-li někdo o zisk a o kořist, musí-li tvrdě bojovat s konkurencí jiných politických stran, pak pochopitelně nemá zájem na jakékoli formě dialogu, který by ho vnitřně mohl obohacovat. Pokud se politika nebude chápat jako služba občanům, ale jen jako boj o moc, vliv a peníze a také o to, co „urvu“ pro svou partaj, pak je vcelku pochopitelné, že takto orientovaným politikům nikdy nepůjde o dialog, ale pouze o ryze účelové a pragmaticky zaměřené dohody. Při jejich „realizaci“ pak lze snadno překonat tzv. zásadní názorové a ideologické (i když dnes je v módě říkat ideové) rozdíly. Dnes už také politické strany nepořádají ideologické konference, jak to kdysi činila KSČ překrohem 1989, ale pouze „ideové“ konference.

Na negativní skutečnost, že politické strany neslouží občanům, i když se jich a jejich hlasů před volbami velmi vehementně dovolávají, upozorňoval mimo jiné i spisovatel Karel Čapek už v roce 1925. Tehdy na adresu politiků a politických stran napsal: *„Ponižuje nás nedůstojnost parlamentu, který i státní nezbytnosti vyřizuje stranickým handlem, ponižuje nás parlamentní systém, v němž bez hrubé a honorované majority by potřeby státu nebyly uhájeny. Ponižuje a skličuje nás přízemnost politického jednání; co jde vysoce nad domácí zájmy stran, je politickým exponentům tak lhostejno, jako chalupníkovi aviatika. Ponižuje nás samozřejmost, se kterou politici machři přijímají fakt, že stát je odevzdán stranám k exploataci. Ponižuje nás osobní úroveň mnohých, z nichž strany učinily vladaře nad věcmi národa. Ponižuje nás forma i duch politiky, jež vládne pomocí nečistých kompromisů bezohlednými zájmy.“* (Čapek, 2003, s. 99)

Karel Čapek upozorňoval také na skutečnost, že politici i z občanů dělají državu stran. Upozornil, že občané jsou vůči politickým stranám zcela bezbranní. Tento pocit znechucení a bezmoci občanů vůči politickým partajím Čapek popsal slovy: *„Jakou zbraní se máme bránit my, kteří jsme jednotlivci, proti vám, kteří jste strany? Co vám je po nás? Nejste mandataři naši, nýbrž mandataři stran; neptáte se nás, nýbrž*

výkonných výborů stran; nejste odpovědni nám. Mezi námi, kteří jsme jenom občany, a vámi, kteří jste zaměstnanci stran, není nic společného; parlament není tribunou naší, nýbrž zbytečným a nedůstojným předstíráním veřejné kontroly nad politickým handlem. Nemluvíte za nás; jen se o nás dohadujete. Mezi námi a vámi zeje propast, která se nenaplní řečmi na schůzích stran ani předem napsanými a domluvenými rezolucemi.“ (Čapek, 2003, s. 98) Znovu připomínám, že tato slova Čapek napsal dne 21. 6. 1925 v Lidových novinách.

Pokud bychom v tomto textu vynechali plurál „stran“ a zaměnili ho termínem strana ve smyslu KSČ jako státostrany, pak by tato slova výstižně vyjadřovala pocity a nálady občanů před listopadem 1989, včetně Čapkem zmiňovaných „*předem napsaných a dohodnutých rezolucí*“. O to je však smutnější, že tato slova mohou v mnohém ještě **intenzivněji** vyjadřovat pocity bezmoci a zklamání občanů České republiky ze současné „úrovně“ české politiky. Můžeme se ptát, zdali neplatí o současných českých politicích i následující Čapkova slova: „*Máme ponižující vědomí, že s námi političtí lidé dělají, co je jim libo. Jsme jim dobří jen k tomu, abychom jim odevzdali hlas; vše další, co nám demokracie dává je politická bezmoc. Sneseš takovou bezmoc, pokud je demokracie v pořádku, ale dusíš se jí, jakmile si uvědomuješ, že demokracie jde špatnými cestami.*“ (Čapek, 2003, s. 98)

V současnosti nejde o to moralisticky uvažovat nad tím, zdali se demokracie v České republice ubírá „*dobrymi nebo špatnými cestami*“. Tento problém nevyřeší ani sebekvalifikovanější tým politologů, sociologů nebo psychologů. V této souvislosti se nám nabízejí mnohé otázky. Například, zdali politické strany nefungují v mnohém **stejně** nebo **podobně** bez ohledu na to, zda působí v demokratickém nebo totalitním systému. Je jistě ku prospěchu věci, že politické strany (jako „kdysi“ monopolní KSČ) nepůsobí přímo na pracovištích, tj. ve školách, úřadech a jinde. Zde je však nasnadě další otázka, zdali se vliv politických stran, hlavně na ministerstvech a úřadech různé úrovně neprosazuje spíše **nepřímo**. A jestliže ano, tak v jaké **míře** a **intenzitě** a jakými **cestami** a **mechanismy** může k tomuto vlivu docházet. Jestliže si politické strany rozdělí či „rozparcelují“ stát nebo regiony pak k tomuto prosazování vůle a zájmů jednotlivých politických stran docházet musí. Další

otázka souvisí s tím, že před rokem 1989 docházelo k politizaci státní správy prostřednictvím vedoucí úlohy KSČ. Ale nedochází k podobnému jevu i dnes v pluralitní demokracii?

Jedním z požadavků a hesel nadšeně pronášených v listopadu a prosinci roku 1989 bylo, že úřady a ministerstva nemají být obsazovány na základě příslušnosti ke „správné“ politické straně. Ale jak je tomu dnes? Každá parlamentní strana se snaží do úřadů a dozorčích rad prosazovat své novodobé „nomenklaturní kádry“. V minulosti bylo členství v komunistické straně někdy prostředkem a „výtahem“ k moci a funkci. Dnes, kdy sice existuje pluralismus politických stran, však podobný mechanismus **existuje i nadále**, a to zejména u parlamentních stran. A jestliže je i v demokratických poměrech úředník, náměstek nebo hejtman spíše „věrný straník“ nebo uznávaný a respektovaný odborník na svém místě, to se i dnes posuzuje a zjišťuje velice obtížně. Na obsazování funkcí a různých výhodných postů na základě členství v té „správné“ straně poukazoval i Čapek. Protože on sám v rámci obecného zájmu a prospěchu pochopitelně kladl důraz především na odbornost než na členství v politických stranách. Činil tak i proto, že mu nikdy nebyl cizí zájem o člověka jako občana. Z toho důvodu také napsal, že: „...*občan, který není náhodou zrovna poslancem nebo sekretářem nějaké strany, nemá naprostého pochopení pro zásadu, že spravovat dejme tomu železnice má v zájmu občanských svobod spíše bývalý úředník univerzitní knihovny nežli skutečný železničář a tak dále*“ (Čapek, 2003, s. 114).

K těmto výše zmíněným, ale i mnoha dalším problémům dochází dle mého mínění i proto, že ve společnosti a ani v politických stranách **nedochází k dialogu**. A to zejména v těchto oblastech. Nedomáhá se dialogu **mezi politickými stranami**. Místo dialogu zde dochází spíše k účelově zaměřeným mocenským dohodám a, jak uvádí Čapek, stranickým handlům (Čapek, 2003, s. 99). Dále neprobíhá dialog **mezi občany a politickými stranami**. Před volbami se jedná spíše o **monolog stranických vůdců** než o obohacující výměnu názorů ve formě dialogu.

Můžeme se také ptát, zdali probíhá dialog – ve smyslu vzájemného obohacení a inspirace – **uvnitř** politických stran samotných. Zda-li tam nejde spíše o pragmaticky laděný boj o moc a o boj o pořadí

na kandidátních listinách do příštích voleb. Možný dialog uvnitř politických stran je ztížen také tím, že o důležitých věcech nerozhodují řadoví členové strany, ale pouze úzké vedení strany, stranická oligarchie. Což se do značné míry podobá mechanismu rozhodování uvnitř bývalé komunistické strany Československa. I když je pravdou, že současné politické strany zřejmě naštěstí nevyžadují po svých členech takovou názorovou a ideovou disciplínu jako kdysi KSČ. V demokratických poměrech mohou možní „rebelové“ z dané politické strany odejít takřikajíc „bez následků“ na osobní život a kariéru a mohou zakládat nové politické strany. Což byla před rokem 1989 věc nejen neproveditelná, ale i nemyslitelná. A kromě toho nebylo možné o podobné variantě ani diskutovat. Vždyť to, jak komunistická strana už od svého vzniku zacházela se svými tzv odpadlíky, jinověrci a reformátory, je téma samo o sobě.

Bylo konstatováno, že politické strany nejsou leckdy ochotny vést dialog s občany, s občanskou společností. Mnohem pohodlnější, než vést dialog, je snaha některých politiků za každou cenu se „vnutit“ do televize a jiných médií, popřípadě se namísto dialogu snaží odvolávat se na nejrůznější výzkumy veřejného mínění.

Je ale pravdou, že na lokální nebo komunální úrovni se zřejmě dialog mezi politickými stranami v zastupitelstvech realizuje lépe. Je tomu tak proto, že strany a jejich zastupitelé jsou více pod kontrolou občanů a musí brát větší ohled na obecné zájmy, než je tomu na celostátní a krajské úrovni nebo ve větších městech. Ale pokud se jedná o bezprostřední finanční nebo jiné důležité materiální zájmy skupin a jednotlivců, může se stát, že vlivem této motivace mohou společně hlasovat i politické strany, které jsou ideologicky a programově diametrálně odlišné. Ale k tomuto jevu nedochází na základě dialogu, ale spíše na základě pragmatických dohod, které jsou motivovány hlavně materiálními a mocenskými zájmy. A to jak na celostátní, tak i na lokální úrovni nebo ve větších městech. Je to zřejmě dáno i tím, že současný důraz na moc, peníze, kariéru, konzumní způsob života a s tím spojenou myšlenkovou lenost a pohodlnost opravdovému dialogu příliš nepřeje.

Můžeme se také ptát, kteří ti, co mají momentálně moc nebo „jen“ o moc usilují, zdali vůbec mají zájem o jakoukoli formu dialogu uvnitř

strany, mezi stranami nebo mezi nimi a občanskou společností. Protože jakýkoli dialog, jak známo, výkon moci vždy spíše komplikoval. Což platí nejen pro totalitní, ale i pro demokratickou společnost. Této skutečnosti si byli velice dobře vědomi zejména představitelé totalitní moci, kteří se s výjimkou Pražského jara jakémukoli dialogu s veřejností přímo úzkostlivě vyhýbali. Autor této úvahy si v této souvislosti vzpomíná na jednu ze „zásad“ stranického vedení z doby před listopadem 1989, která zněla „*Povedeme dialog, ale ne s každým.*“ Měli bychom se však zamýšlet nad tím, do jaké míry je dnes situace běžného občana a jeho **reálných možností komunikace s mocí** jiná nebo do jaké míry se v něčem podobá situaci před rokem 1989. Dnes sice občané mohou kriticky psát do novin. Ale pokud jsou nositelé moci (na jakékoli úrovni) dostatečně morálně otrlí a cyničtí, pak si nemusí i z oprávněné kritiky nic dělat. Zvláště tehdy, pokud mají dostatečné tzv. politické krytí. Podobně jako v období vlády komunistické strany.

Důsledkem neochoty politiků k dialogu s občany jsou nejrůznější projevy arogance a svévole moci, vůči kterým není imunní ani politický systém dnešní České republiky. Dle mínění filosofa Erazima Koháka však „...*svévole jakékoliv moci nepodporuje ani svobodu, ani demokracii*“ (Zajíc, Šantora, 2001, s. 26). Jedním z dalších předpokladů fungování demokracie jsou právě dialog, vzájemná komunikace a diskuse. Ty by měly probíhat nejen v politice, ale i na akademické půdě. Česká společnost však leckdy není schopna ani ochotna kvalitní diskuse a dialogy podstupovat. Nebo je chápe příliš zjednodušeně až primitivně. Erazim Kohák v této souvislosti říká, že: „*Tak či onak základem diskuse [ve smyslu a formě rozpravy, výměny a obhajoby názorů – poznámka autora] není to, že vyjádřím svůj názor, ale především to, že jsem ochoten vyslechnout názor toho druhého. Jinak je diskuse spíše překřikováním.*“ (Zajíc, Šantora, 2001 s. 31) Tyto záležitosti souvisejí také s tím, že česká společnost jakoby ztratila schopnost si vzájemně naslouchat. A proto je jí vcelku spíše cizí věcná a tolerantní diskuse. Ale demokracii nemůžeme zjednodušeně chápat jako pouhý boj o moc, vlivné funkce a finance. V jisté formě se tyto jevy projevují také jako svérázný boj všech proti všem, ve kterém zvítězí ti nejvíce bezohlední (Srov. Zajíc, Šantora, 2001, s. 32).

Nedostatek ochoty a vůle k dialogu, a to napříč jak politickými stranami, tak i celou společností, se může projevit také tím, že o hledání možného konsensu v nejrůznějších oblastech se už nikdo příliš ne snaží. Avšak z dlouhodobého hlediska tento negativní stav může v budoucnosti velice nepříznivě ovlivnit další možné směřování společnosti k vyšší kvalitě života.

Literatura:

- DELFOVÁ, H., GEORG-LAUEROVÁ, J., HACKENESCHOVÁ, K., LEMCKEOVÁ, M., *Lexikon filosofie*. Bratislava: Obzor, 1993.
- ČAPEK, K. *O demokracii, novinách a českých poměrech*. Praha: Academia, 2003.
- Filosofický slovník*. Olomouc: FIN, 1995.
- Ottův slovník naučný*. 7. díl. Praha: J. Otto, 1893.
- Slovník cizích slov*, Praha: Encyklopedický dům, 1998.
- ZAJÍC, J., ŠANTORA, R. *Erazim Kohák. Poutník po hvězdách*. Praha: Portál 2001.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: petr.zima@upol.cz

AUPO CIVILIA VI

Města jako křižovatky kultur

Redakční rada:

Doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.

Doc. PhDr. Jaromír Pavlíček, CSc.

Prof. PhDr. Erich Mistrík, CSc.

dr hab. Aleksandra Trzecielińska-Polus

Dr. Péter Várnagy

Odpovědný redaktor: Mgr. Pavel Krákora

Technická redaktorka: Pavlína Kajnarová

Pro Univerzitu Palackého v Olomouci vydalo Nakladatelství Epoque, s.r.o.
Praha 2010

Vychází dvakrát ročně

Reg. č.: MK ČR E 19778

ISSN 1214-1348

Poznámky

Patient Information	
Name	
Age	
Sex	
Address	
City	
State	
Zip	
Phone	
History of Present Illness	
Onset of symptoms	
Duration of symptoms	
Frequency of symptoms	
Severity of symptoms	
Associated symptoms	
Previous treatments	
Family history	
Social history	
Review of Systems	
General	
Cardiovascular	
Respiratory	
Gastrointestinal	
Genitourinary	
Neurological	
Musculoskeletal	
Endocrine	
Hematological	
Immunological	
Psychological	
Other	
Physical Examination	
Vital Signs	
General Appearance	
Head and Neck	
Chest	
Abdomen	
Genitourinary	
Neurological	
Musculoskeletal	
Skin	
Laboratory and Diagnostic Tests	
Blood Tests	
Urine Tests	
Imaging Studies	
Other Tests	
Treatment Plan	
Medications	
Surgery	
Physical Therapy	
Other Therapies	
Follow-up	
Patient Education	
Referrals	
Other	